

DIVINE DEFENCE !

ગેબી બચાવ !

(મિસ) લીખાઈલ લી૦ પાલમકોર

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૨૬૭૬ કિંમત

ગ્રંથનામ ગોળાનું અધ્યાય

વર્ગાક ૬-૪

DIVINE DEFENCE !

જેબી બચાવ !

લેખક અને પ્રકાશક:—

(મિસ) લીખાઈલ લીં પાલમકેટ.

[લાઇફ ઍક્ટેવિઝ મેમ્બર ઑફ ત્રીનીટી કોલેજ ઑફ મ્યુઝિક, લંડન.]

તે

હાઈકોળી ઍલીસ, નિર્દય નથુંદ, ઇનસાફની આરસી, સહનશિળ સુંદરી, વિપારિ વનિતા, અનલનો ફરેરનો, થંદમા, પારસી કામમાં પચીસ વર્ષોની વિલક્ષણ નોંધ, લોક-મત, મ્યુઝિકમાં પીરતાળીશ વર્ષો, મ્યુઝિકમાં ૫૦ વર્ષો, મારાં માતાજી ! મધમધતાં મોગરાં, મારી અર્ધી સદીની સાહિત્ય સેવા અને મિત્રોનો મનોહર મિલ્લસ, અંધકારમાંથી પ્રકાશ, જેબી બચાવ !

પ્રત્યાહિના કર્તા.

[પ્રકાશકે સર્વ હક સ્વાધિન રાખ્યા છે.]

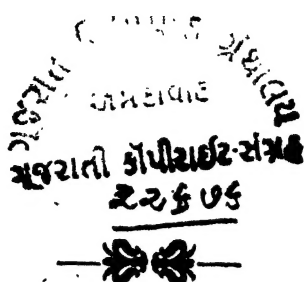

૪૦ સં ૧૯૪૧.

પુસ્તક-લેટ.

આ પુસ્તક ધરવી સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ માં કાયદા પ્રમાણે
'રેજિસ્ટર' કરાવ્યું છે.

આ પુસ્તક સને ૧૮૬૩ ના ૨૫ માં 'એક્ટ' પ્રમાણે 'રેજિસ્ટર્ડ'
કરેલું છે, કર્તાની (યા તેણીના વારસો યા 'એક્ઝીક્યુટર્સ' ની) રજા શિવાય
આ ચોપડી માંહેલા કોઇ પણ ભાગ, 'પ્લોટ' યા કવિતાનો ઉપયોગ કરવો નહિં.

કર્તા :—ભીખાઈજી લીં પાલમકોટ.

[પ્રકાશકે સર્વ હક્ક સ્વાધિન રાખ્યા છે.]

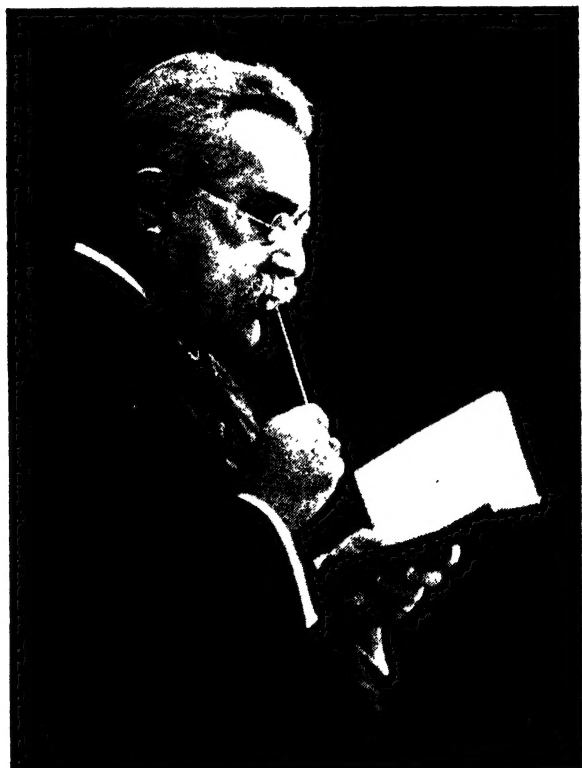
આ પુસ્તક 'મોદી પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ,' ૨૩૭-૨૩૯, બ્રિજરોડ સ્ટ્રીટ,
કોટ, મુંબઈમાં ફરામજી બેરામજી મોદીએ છાપ્યું છે, અને (મિસ) ભીખાઈજી
લીં પાલમકોટે ખંખાલા હિલ, મુંબઈમાં પ્રગટ કર્યું છે.

The Late
Mr. Dadabhoy Edulji Taraporewalla.

Born—14-5-1868.]

[Died—28-5-1914.

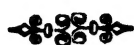

મરહુમ શેઠ દાદાભાઈ એદલજી તારાપોરવાલા.

જન્મ—તા. ૧૪-૫-૧૮૬૮]

[મરણ—તા. ૨૮-૫-૧૯૧૪.

અર્પણ પત્રિકા.

કાવ્યના પૂજારી, ગૂજરાતી સાહિત્યના ઉપાસક, આરા બહાલા
અશો ભાઈ સોરાળને એમના ચોપાનિયામાં ૨૦ વર્ષો સુધી મદદ
કરનાર, શુદ્ધ, સાચા, બહા, ભોળા, પરમાર્થી, પ્રમાણિક, સદ્ગુણી,
દયાળુ, દિલસોઝ,

ભાઈ દાદાભાઈ એ તારાપોરવાળા

ને આ નાનો ગ્રંથ

ગેળી બચાવ !

ગંભીર યાદ અને પવિત્ર પ્રેમની લાગણીઓ સહિત

અર્પણ કરી

મારી ફરજ આત્મિક સંતોષ સાથે અદા કરું છું !

આ મારો આત્મિક પેગામ મિત્રોમાં પોંચે એવી આશા
રાખું છું ! શાંતિ ! શાંતિ !

લીખાઈ જી લીં પાલમકોર.

૧૯૪૧.

દાદાર અહુરમઝ્દની મહત્ત્વ !

દિબાચો

DIVINE DEFENCE !

ગેબી બચાવ !

—:૦:—

“બરે જો તું માનવ, તો જરાથી ભરી જ,
અરે નેક કામો, અહોં કંઈ કરી જ,
ભુવનમાં ખરી છે, બલાંની બલાઈ,
હિમતથી જરા ભાઈ, તે તું હરી જ;
નથી આવવાનું કશું સાથ તારી,
ધણું થાય નહિં તો, કરી કંઈ જરી જ.”

દા૦ એ૦ તારાપોરવાળા.

આ પુસ્તક છપાવવાનો મારો જરા પણ વિચાર ન હતો, પણ મારા ગુરૂના બે કાગળો, ૨૦ ને ૨૫ વર્ષો ઉપર લખાયેલાં, મારા હાથમાં અચાનક આવ્યાં ! ૪ થી જુલાઈ ૧૯૧૬ અને ૪ થી માર્ચ ૧૯૧૮ માં લખેલાં આ બે કાગળો કોણે જાણે ક્યાં દટાઈ રહ્યાં હતાં એ મારી અજ્ઞયબ્ધી છે ! આ બે કાગળો અપ્રસિદ્ધ હોવાથી મારામાં ઉત્સાહ ફેલાયો ! અને આ પુસ્તકમાં છપાવ્યાં છે. મેં મારા પીરોજબાઈને અને બસા, દિલસોઝ બાઈ બીખાજીયાને પૂછ્યું કે મારી પછી આ બે કાગળો છપાવી મારો બચાવ તમો બંને કરશો ? અને જવાબ મળ્યો :—“નારે બા ! તમારી પછી અમારેથી સાહિત્યને ભગતું કંઈબી થશે નહીં ! કોણ કરે ને કેટલે વર્ષે છપાય !

તમારો અચાવ તમે પાતેજ હાથે-જાતે કરીને જાવો ! હાથે તે સાથે ! દુસ્મનોને જૂઠાં પાડવાનો આ રામબાણુ ઇલાજ છે ! તમારાં મ્યુઝીક અને સાહિત્યને ઉતારી-તોડી પાડવા દુસ્મનોએ ધરતી ઉપર ઘણી ધરફડી મારી ! તેઓને જમીન-દોસ્ત કરવા તમારાં ગુરૂનાં આ બે કાગળો પુરતાં છે. ૨૦-૨૫ વર્ષોના આ કાગળો ક્યાંથી શોધી કાઢ્યાં ? અમારી ઉપર પુસ્તકો કાઢવાનો બોળે નાખી જશો નહીં. અમે બેઉ માફ માંગીને કહ્યેછ કે અમારેથી નહીં બનશે ને તમારાં અગાઉનાં પુસ્તકોની આવૃત્તિ કહારવા પણ નહીં બનશેજ. માફ કરજો આ ! તમારી હૈયાતીમાં તમેજ કરો !

આ સાંભળી મારા ઉંત્સાહમાં બેવડા જોસથી વધારો થયો ! કંઈ નહિં ધારેલું, કંઈ નહિં વમાસેલું બની ગયું ! મેં તો ઠરાવ કર્યો કે પેલી જેહાન જતી જતી હુંજ મારો અચાવ કરીને જાવું ! આ બે કાગળો ઉપરાંત મારા ગુરૂના બીજા કાગળો પણ ૩૧ ખણી-શોધી કાઢ્યાં, જે પણ અમ્રસિદ્ધ પડી રહેલાં હતાં, અને કેટલાંક કાગળો અને લખાણો ૧૯૩૯-૪૦ માં મળ્યાં હતાં તેમાંથી થોડા અમ્રસિદ્ધ રહેલાં કાગળો પણ એકઠાં કરી એક નાનું જેવું પુસ્તક બનાવ્યું !

મારી છેલ્લી ચોપડી “મારી અર્ધી સદીની સાહિત્ય સેવા” માં મેં વાંચક-વર્ગને જાહેર કર્યું હતું કે ૧૯૪૦ માં ‘માસિક મળહ’ અને ‘માસિક હિંદી આફ્રિક’ ની તવારિખ લખીશ. ૧૯૪૦ નું વર્ષ પૂરું નહિં થાય તેટલાં તો ધણાંઓ પૂછવા લાગ્યાં : “૧૯૪૦ ની ચોપડી ક્યારે છપાવશો ?” એક જણે રસ્તામાં મારાં પીરોજખાઈને આતૂરતાથી પૂછ્યું. એક લેખક બાઈએ લખીને પૂછાવ્યું ! ધણાં ઇંતેજર થઈ રહ્યાં !

ચાર-પાંચ ડાહ્યા, દિલસોઝ, દુન્યાઈ અનુભવ ધરાવનારાં યુઝોર્ગ બાઈઓ અને બહેનોને પૂછતાં સલાહ મળી કે : ‘ના છપાવતાં, બીખાઈજી ! ફક્ત એટલુંજ જાણો કે ‘The less said the better !’ પેલી કહેવત : “નહીં બોલવામાં નવ ગુણ ને બોલ્યે તો થાય ખૂન.” તમારો વિચાર માંડી વાળો !

આ સૂચના-સલાહ માની ‘સેતાન ડાખો કીધો !’ સાચું સો વર્ષોથી બહાર આવશે, એ મારાં માતાજી હમેશ બોલતાં હતાં અને હું પણ માનું છું. મેં જવાબ આપ્યો.

ખીન' બે જણા બોલ્યાં. “તમારી આગલી ચોપડીમાં મીસીસ સ્કીન્ઝીએ તમારે વારતે લખ્યું કેની કે: “Your heart is the best on earth”! તેમ હવે તમારું ‘બેસ્ટ હાર્ટ’ દેખાડો !”

એક જણે સવાલ કીધો:—“પેલા ખ્રીડીશ મઝદૂરના તમારે વારતે શું કહે છે? બીખાઇજી! જરા ખ્યાલ કરો! તમેને Divine fatalist કહ્યા છે! અને એક જણે તો તમેને કામળ લખતાં નીચે સહી કરી કે: ‘પવિત્રાઇની મુર્તિનો પુંજરી’! તમેજ મને તે કામળ દેખાડ્યો કેની! કાંય નહિં તે છાપ્યો? હવે તમે ૩૨ વર્ષે ચોપાન્યાની તવારીખ અને સ્વચ્ચાર્ધ દુન્યાને દેખાડી મેળવવાનાં શું છેવ, તે તો સમજવો? માંડી વાલો—માંડી વાલો ને મુંગાં બેસો. કંઈ ખીનું લખો! માનો મારું! મરહુમ બાઇ સોરાખની દાજ રાખો!” મેં આ સઘળાંનું ધીરજથી સાંભળ્યું—માન્યું અને બહાલા બાઇ સોરાખની દાજ હૈયે ધરાંને મૂંગી બેઠી. બાઇ સોરાખની કવિતા નીચે રજુ કરું છું:—

અથત

“ધનસાનના બીતરનો પાયો છે દાજ,
દાજ વગર કોણુ કરી શકેછ કંઈ કાજ?
દાજ છે તે અંતરને આપેછ ધીરજ,
દાજ છે તે માનવીને શીખવેછ ફરજ.
ધનસાન તો તે, જણે દાજને ધરી,
શું જવુંછ જીંદગીમાં લઇને મરી?
દુશમનથી દેખાડેછ વખતસર દાજ,
તો વાહલાંની દાજનો તે કેવો અવાજ!”

સોરાખ લી૦ પાલમકોટ.

DIVINE DEFENCE !

ગેબી ખયાવ !

હવે આ પુસ્તક લખવાની મારી મુખ્ય નેમ મારો ખયાવ કરવાનીજ રહી! મ્યુઝિકને લગતાં મારા ગુરૂના બે કાગળોજ મારો ખયાવ કરવા અને

દુશ્મનોને જૂઠાં પાડવાં પૂરતાં છે. જ્યારે હું મ્યુઝિક શિખતી હતી તે શિખવતી હતી, ત્યારે દયાહીણ ને અકકલહીણ મ્યુઝિકથી અમણ સ્ત્રીઓ અને પુરૂષો, જાત-ભાઈ અને જરથોસ્તી છતાં, દિવસમાં ચાર-પાંચ વખત અવસ્તાના પાક કલામો ભણુવા છતાં અદેખમના આવેશમાં મને તોડી પાડવા-ઉતારી પાડવા ધરતી ઉપર ધરદી મારવાં લાગ્યાં! ૫૦-૫૫ વર્ષો સૂધી મૂર્ખાંઓનો બકબકારો રમુજ સાથે સાંમળી ટટણુખાર હું તો ઊભીજ રહી! પછી મૂંગી બેઠી; પણ જેવાં મારા ગુરના ૧૯૧૬ અને ૧૯૧૮ નાં કાગળો મારા હાથમાં આવ્યાં કે મારા હર્ષનો પાર નહિં રહ્યો! અદેખાંઓએ જેમ ગમે તેમ પોતાની જીભ ચલાવી, ગુરને પણ ભોલવા લાગ્યાં કે જે ગુર આગળ હમેશાં માથાં ઉપરની સોડ સાથે ઊભી રહી માન આપતી! આજે બધાંની સારીની સોડ ક્યાં છે? તે જેવો! માટીડાઓ જાત-પરજાતના કેવી મજા લઈ ટીકે છે! કંઈ સકાર-સતુક-મર્યાદા-પોષાક પેહેરવામાં છે? જેમલાહજે જાહેરમાં ફરતાં પોતે લજવાય નહિં ને મારા જેવી સાદી, નિર્દોષ નારીઓની નિંદા કરવા શરમાય નહિં! નાનાં-મોટાં-જીવાન-ચરડાં બધાં હાલતી ચાલુ ફેશનની રોહમાંજ તણાઈ-ચમડાઈ જાય ને મને ‘ઓરથોડાંકસ’ કહે! બલે! તેમાં કંઈ વિવેક છે, કંઈ ડહાપણ છે! જે આપણે શિખામણ દઈએ તો આપણી ઉપર જૂઠાં તરકટ-નોહોમત બેઠી કાઢે! હવે, આ બે કાગળો વાંચી દુશ્મનો, જૂઠાંઓ, તરકટીઓ, અદેખાંઓ અને મૂર્ખાં બૈરાંઓની જીભ વિષે ૪૫) વર્ષો ઉપર મારા ભાઈ શોરબનાં ‘માસિક મગાહુ’માં ‘અજાતનો ફરેસ્તો’ નામે એક લેખ મેં લખ્યો હતો, તેમાંથી અત્રે થોડું હું રજુ કરું છું:—

બૈરાંઓની જીભ!

સતાવેલાં નિર્દોષોનો કેવી રીતે આખરે કુદ્રત ઘૂંટકારો કરે છે, તે આપણે પ્રાચીન અને અરવાચીન કાળના કહાણી-કિસ્સા અને ખરા બનેલા બનાવોથી વાકેફ થઈએ છિયે, ને વાંચ્યે ક્રિયે. કેવી રીતે લાયક, સખી દિલ્લના, સાચાં, નિર્દોષ નર-નારીઓને લાંબો વખત સૂધી ગેરમન-સાફ કરવામાં આવે છે, અને તેઓનાં દુશ્મનો તરકટી ખોટાં તોહોમતના મોટા ઢગલાઓ ડુંગરના આકારમાં એકઠા કરવામાં આવે છે, તેનો પણ આપણને જીવતી જીંદગીમાં અનુભવ મળે છે; પણ પરિણામ શું આવે છે? તે હવે આપણે

તપાસ્યે, લોકોએ પોતે કરેલો ગેરબનસાફ જોતાં શિખે છે, અને પોતે તે ગેરબનસાફનો બહો ધનસાફથી આખરે પણ વાળી આપવાની કાશીશમાં તરફડ્યાં મારતાં તે નિર્દોષિની સંક્રમાં દોડતાં આવી પોતાનો પશ્ચાતાપ જાહેર કરી માફી માંગે છે!.....તે નિર્દોષિનું નિર્દોષપણું જાણતાંજ તેઓનાં અંતઃકરણ લાગણીથી સુઝી આવે છે! પોતાનાં આગળા ભૂલભર્યાં વિચારોની યાદથી તેમનાં અંતઃકરણને દાજ લાગે છે. અને જાણે તેઓની પોતાની નિર્દોષતા ઉપર હુમલો થયો હોય એવી આત્માગ્નથી તેઓ પરતાઈને નીચું જાય છે! ત્યારેજ તે નિર્દોષિની ખુશાલીમાં તેજ નિંદક જીભ ભાગ લે છે?

આ સઘળું શું દેખાડે છે?

સદ્ગુણના વાખા!

મારા મરહુમ બાપાઓ સોરાખ અને દાદાબાપ તારાપોરવાળાની થોડી કીટીઓ મારે હૈયે ચઢી આવે છે!

“ન કાળા તે કપટી, ન ગોરા તે ગુણવાન!

ગુણ જેમાં જેવાં તેવાં તે મુલવાન.”

સોરાખ લીં પાલમકોટ.

સદ્ગુણી સ્ત્રીઓ વિષે બાપ દાદી તારાપોરવાળા ગાંધ ગયા છે, તે જો નિંદાખોર અને અદેખી ઓરતો વાંચે તો તેઓના મન-મગજમાં ધણો સુધારો થાય!

“કુલે સંસારની શોભા—

ખરેખર નેક નારી છે,

મરદ કરતાં વધુ ગુણ છે—

વળી એકીનદારી છે;

કહાં એ સમ અરે ખીજી—

કહોની ચીજ પ્યારી છે.

કલી ‘દિલગ્ન’ છે ગુલની—

સુગંધી એજ પ્યારી છે.”

દાં એં તારાપોરવાળા.

જે સેંકડો પ્રશંસા-પત્રો મળ્યાં છે, તેમાંથી થોડાં-માત્ર ગચ્ચત્રીનાં-કાગળોમાંથી થોડી લીટીઓ દાખલ કીધી છે. એ પથ્ય

બીજે ગેબી બચાવ!

છે કે જે જૂઠાણું જૂઠું પાડે છે !

બીજાં જે બાનુઓ મિસ શુભ માણેકજી રતનજી દલાલ એમ. એ. અને મિસ પરીન ફરામજી વાહુડયા S. T. C. જેઓને L. T. C. L. અને A. T. C. L. ની 'ડીપ્લોમા'ની પીઆનોફોર્ટની પરિક્ષાઓમાં મારાં ઇનામ ને સોનાનાં ચાંદ મળ્યા છે. તેઓની સખી ખુશી સાથે આ પુસ્તકમાં દાખલ કરેલું.

મ્યુઝિકની પીઆનોફોર્ટની પરિક્ષામાં મારું ઇનામ-ચાંદ મેળવવા ધણાઓ કેટલી મહેનત કરે છે, ને કેટલાં આતૂર છે, એવાં મને મળેલાં ધણા કાગળોમાંથી માત્ર એકજ કાગળ મિસ રતી જે. ડી. નરીમાનનો તા. ૨-૮-૧૯૪૦ નો કાગળ પૂરાવે પૂરો પાડે છે, જે આ ગ્રંથમાં દાખલ કર્યો છે.

જાહેર વર્તમાન-પત્રોમાં લખેલાં મારાં લખાણો જે આજ સુધી અપ્રસિદ્ધ હતાં, તે એકજ પુસ્તકમાં સચવાયલાં રહે એવી શુભ નેમથી આ પુસ્તકમાં પ્રવેશ કરે છે,

'ડોનેશન્સ' વિષે ખુલાસો.

મારી આગળી ચોપડીઓમાં 'ડોનેશન્સ,' સખાવતની ટીપ છાપી હતી, અને એક પછી એક દરેક પુસ્તકમાં આગળાં પુસ્તકનો માત્ર સરવાળો દાખલ કરી વધુ થયેલી રકમની ટીપ માત્ર છાપતી હતી; પણ કેટલાંકોને નિહાલીને જોવાની-વાંચવાની બેદરકારી હોવાથી તેઓ ખોલતાં હતાં કે "એકની એક ટીપ જાહેર થાયછ!" આમ ખોલવું બૂલબૂલું તેમજ ખોટું છે! દરેક ચોપડી વખતે આગળી ટીપનો સરવાળો તો દાખલ થવોજ જોઈએ. આ નજરું મારી જાતી મહેનતથી મેં કર્યું છે.

આ પુસ્તકમાં સાહિત્ય સંબંધી સેવા જેમ બાઇ બીખાજી દાદાબાઇ તારાપોરવાળા અને બાઇ ફરામજી બેહરામજી મોદીએ બીનસ્વાર્થી મેહેનત કરી અને મદદ કરી છે, તેવીજ રીતે મારી આંખનો બચાવ કરવા અર્થે એક બહાલાં ને વફાદાર આગળાં શિષ્ય,

મિસ રોદાબે ફીરોઝ કરાઈ

એ ઘણી ખુશીથી પોતાના કિમતી કલાકો રોકી અને બીનસ્વાર્થી મદદ કરી છે-અને એક રીતે સાહિત્ય સેવા પણ કરી છે!

આવું બહાલ અને આવી વફાદારી પુરવાર કરવા માટે ગુણગુ રોડાબેનો ખરાં જીગરથી ઉપકાર માનું છું.

આ દિવાલો બંધ કરતાં બે બલા બાઇઓનો ઉપકાર માનું છું:

ભાઈ બીખાજી દાદી એ. તારાપોરવાળા

અને

બાઇ ફરામજી બેહરામજી મોદી

એ ઘણી મોટી મદદ કરી મારી મેહેનત ઘણે દરજ્જે ઓછી કરી છે.

પુસ્તકમાં દાખલ કરેલાં સઘળાં કાગળો બાઇજી બીખાજીબાએ ઇંગ્રેજી અને ગૂજરાતી વાંચ્યાં છે, ને સઘળાં કાગળો પોતાના હાથે લખીને છાપવા આપ્યાં છે, તેમજ “મોદી પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ” માં વારંવાર કોટ સૂધી જઈ સલાહ-સચના આપી છે. આ બલા, દિલસોઝ, પરમાર્થી, ગુણગુ અને દયાળુ બાઇનો ઉપકાર જીંદગી સૂધી બૂલાય તેમ નથી! આપ તેવા બેરા!

‘મોદી પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ’ના માલેક **ભાઈ ફરામજી બેહરામજી મોદી**નો તો જેટલો ઉપકાર-આભાર માનું તેટલો થોડોજ ગણાશે. ‘પ્રેસ’ સુધારવાની જાનજાણથી એમણે અને બચાવી છે, અને ફક્ત બે માસમાં ૨૦૨) પાનાનું પુસ્તક તૈયાર કરી આપી પોતાના છાપખાનાની અને પોતાની પ્રતિષ્ઠા ૧૮ વર્ષો સૂધી સાચવી-જાળવી રાખી છે.

એ બન્ને દયાળુ-માયાળુ મહત્ત્વ ભાષ્યોનો ખરાં જીમરથી આમાર
માતું હું. બક્ષાયશગર એઓને બચાવે !

મરહુમ અશેા સગા ભાઈઓ જેવા સાચા, દિલસોઝ ભાઈઓ

એરચશાહુ રસ્તમજી હીરજીએહુદીન,

દાદાભાઈ એદલજી તારાપીરવાળા.

ની સખી આ છેલ્લાં પુસ્તકમાં ગમખાર જીગરે દાખલ કરું છું !

બક્ષાયશગર આ બન્ને અશેા ભાઈઓને બિલોરનું એહેસ્ત બક્ષે !
શાંતિ : ! શાંતિ : !

લીખાઈજી લીં પાલમકોટ.

Unsolicited and Unpublished Letters (1900-1920)

from

My Guru Professor G. SCRINZI,

B. A., D. Sc. (Naples), F. T. C. L.

12-6-1900.

My dear Miss Palomkote,

My mother told me something of the conversation she had with you to-day, I quite understand under what awful disabilities you have to work, though I must not take that into account during lessons. If at any time you wish to have your lessons at my house, and even if you want to practise here, you know very well that I shall be delighted to place my piao at your disposal.

Please don't trouble to answer my letter but never forget to take advantage of my offer whenever it may please you.

With kindest regards

Yours Sincerely,

G. Scrinzi.

Cumballa Hill,
23rd March 1902.

My dear Miss Palamkote,

Your kindness towards me is far above mere thanks of words, surely far above what I deserve. When I say that I am deeply moved by it, and that my heart's feelings find no adequate expression in words, it only remains for me to reciprocate your wishes of happiness and joy; and if ever I may contribute to the realisation of any of your desires, I would be proud of it beyond words.

With our kindest regards and wishes to you all,
I remain

Yours sincerely,
G. Scrinzi.

12-6-'02.

Dear Miss Palamkote,

Please express to Mrs. Palamkote my mother's gratitude for her kindness in sending her photo. It is a gift my mother prizes very highly and will always cherish.

We have no recent portrait of my mother's but she will send Mrs. Palamkote one as soon as she will get it made.

With our kindest regards

Yours sincerely,
G. Scrinzi.

P. S.—Send for your harmony lesson any time to-morrow morning.

My mother will call on Mrs. Palamkote to thank her personally as soon as the weather will allow.

1902.

Dear Miss Palamkote,

We thank you, not with words, but with deep hearts, for your kindness. My brother has been unfortunate indeed to die without having fully learnt how much goodness can still be found in our sad world!

Our best regards to you all, and our best wishes from

Yours sincerely,
G. Scrinzi.

1902

Dear Miss Palamkote,

How can I ever thank you enough for your kindness in sending me, for the second time, a ticket for the Marquartt Concerts? You are too good and I'm ashamed to think I do not deserve it.

I enclose a report for your paper, which I hope will be in time for print.

With kindest regards to you all,

Yours sincerely,
G. Scrinzi.

Xmas day 1903

Dear Miss Palamkote,

As a small token of our unalterable friendship pray accept a pen and paper-knife. Humble though

their value is, and poor their appearance, they possess magical powers: by using them you shall win at last the coveted diploma of Associate Trinity College. They carry with them my earnest wishes for your success.

But our wishes for your welfare and happiness come from our hearts and cannot be conveyed by inanimate objects. Accept them to-day expressed in words, but do believe they are neither weaker nor less sincere on other days of the year, though they find expression only to-day.

With our kindest regards,

Yours sincerely,
G. Scrinzi.

23-3-'03

My dear Miss Palamkote,

I am afraid I deserve neither your fervent wishes nor your handsome presents; but it is unspeakably sweet to me to be remembered with so warm a friendship by you and yours.

Kindly express my most sincere thanks to Mrs. Palamkote for her kind wishes; as for you, you have my heartiest gratitude; such as cannot be translated into words, but will last ever deeper, as long as my life.

With my mother's best regards to you all,

Yours very sincerely,
G. Scrinzi.

Cumballa Hill,
Xmas 1904.

Dear Miss Palamkote,

You must forgive me if I have not thanked you at once for the handsome (too handsome) presents you sent me, as I was suffering intensely from my neuralgia at the time. I can hardly hope to fittingly acknowledge your kindness, but I can, and do, reciprocate the spirit of friendship which prompts it.

With renewed wishes,

Yours ever sincerely,
G. Scrinzi.

Cumballa Hill,
23rd December 1905.

Dear Miss Palamkote,

Your wishes are even more agreeable this year, when my mother's prolonged illness is such a source of anxiety. Fortunately she seems better to-day, though not well enough to write and thank you for your beautiful present. So she has asked me to convey her best thanks to you, and her warmest wishes for your health and happiness.

I regret to note that among your many virtues obedience is the smallest—rather I should say, is altogether absent. I had particularly requested you to send me no valuable presents any longer, and you actually send me one of the most valuable you could

find. I do accept it gratefully, and I shall often wear your splendid emerald, but I trust it will be the last of a now very long series, as I feel almost ashamed to accept so much from a friend for whom I have done nothing.

With kindest regards and renewed wishes,

I remain,
Ever yours sincerely,
G. Scrinzi.

Nepean Sea Road,
26th January 1909.

Dear Miss Palamkote,

Your letter came in time to soothe my anger and indignation. I cannot help comparing the generosity of your friends of Baroda with the dirty stingyness of many of my pupils who carefully nursed their rupees at home on the night of the concert. My contempt has broken all bounds and I have spoken out to day to some of them. Though it is no use; they are fit to live in slums, instead of rolling carriage on Malabar Hill, and they can never understand social obligations.

If it were possible to weld more closely our tie of friendship, you have done so on this occasion. Your efforts at Baroda will swell the net income of the concert, as at the last moment many have refused to accept payment due to them, and thus have ex-

penses suddenly decreased. I do not know yet how much we have got; but it must be a respectable sum. The theatre was full, and when refreshments went round, no one accepted change, so there must have been a pretty flow of rupees. Of course you will read the detailed statement in the Times in a day or two.

Please convey my personal thanks to your friends who have subscribed; as to you, what shall I say? You have done what can never be forgotten, and have earned gratitude too deep for words.

Yours sincerely,
G. Scrinzi.

P. S.—Best regards from my mother.

19-3-'12.

Dear Miss Palamkote,

Please read my letter more carefully, which you misquote, and you will find that I have invited you in very cordial terms and elegant English. But if more commonplace formality will please you, I now have the honour of requesting the pleasure of your company at my party on Sunday the 24th inst. at 5-30 p. m. (S. T.). You may rest assured that what I shall say is nothing sad. I would not gather fifty people round me to make them sad.

Yours sincerely,
G. Scrinzi.

P. S.—Please answer.

1912.

Dear Miss Palamkote,

I am going to Khandalla for a fortnight. You will do me a very great favour if you will kindly call and see my mother once or twice during my absence.

Yours very sincerely,
G. Scrinzi.

Khandalla, 23-5-'12.
St. Mary's Sanatorium.

Dear Miss Palamkote,

I hope you have received my former letter and that you will go and see my mother during my absence. I intend to remain here till the end of next week as I am worn out and quite unable to work. The change is doing me good already.

Last time I saw you, you said that you wanted some advice. I shall be happy to place myself at your disposal on my return if you can manage to call before the 10th of June. At that date I expect all my pupils to be back and my time will no longer be my own.

I should be very glad to receive a letter from you. As I am not busy here I am quite ready to read 16 pages and even 32, so you need not be afraid of writing at great length.

With warmest regards,

Yours very sincerely,
G. Scrinzi.

1912.

Dear Miss Palamkote,

I most earnestly entreat you to refrain from writing on these books any word of flattery. They cannot be any dearer to me than as a present from an old and valued friend; on the contrary they would decrease in my estimation by any word of reference to a greatness that does not exist. To obtain more than I deserve is more galling to me than to obtain less.

Yours sincerely,
G. Scrinzi.

Dear Miss Palamkote,

You know already how grateful I am for your magnificent present. There is nothing I could value and treasure better. Those volumes of Gluck's would for ever remind me of a dear friend and grateful pupil, if any reminding was needed—but it is not.

With sincerest wishes,

Your ever true friend,
G. Scrinzi.

P. S.—My mother will thank you verbally: she cannot write; her eyes are red.

Nepean Sea Road,
10-4-1913.

Dear Miss Palamkote,

Everything is all right including myself. How nervous you were!

I was not joking when I said that I shall give my fortune to you. Apart from the financial help you gave me the fact that I have had the greatest fortune of all, that of winning the affection of a good and true friend like you is a sure sign that the far smaller fortune of winning a good position in the world will be also mine. Keep this letter and in a not very long time I will ask you to compare what I write to-day with the facts.

And the consciousness that you have been the prime factor of my fortune will be then a much heartfelt thanks may be to-day.

Yours ever sincerely,
G. Scrinzi.

Aden,
21-5-1913.

My dear Miss Palamkote,

My mother is quite well, but I am in a condition of nervous collapse which it will take months to recover from. The reaction from so many worries had to come, and it has come.

I am forbidden all exertions by the doctor, but I will always find sufficient strength to write to you....

Good bye for the present, kind friend.

How easily we could and would forget India, but for you !

Yours very sincerely,
G. Scrinzi.

Prince Albert Hotel,
5, Rue St. Hyacinthe,
Paris, 11-6-1913.

My dear Miss Palamkote,

We are in Paris after a long and tiresome voyage. I am gaining strength but my mother seems to be declining steadily. She cannot get warm and I feel that I have to be near her most of the time, with what prejudice to my business you can imagine. If she gets no better I shall have to abandon all hope of doing anything in Europe. All alone in a strange place she seems to be lost. I have powerful influence which I could turn to account, but I cannot use them, because I have no freedom of movements. I cannot afford a house of my own which is the only thing that could make my mother happy, and I do not see how I am ever going to have one if I must be so tied down by the care of my mother. I ought to go to London in a few days. I can neither take her there nor leave her behind. It is cruel to be placed as I am. I left India too late—five years ago my mother was still strong. I will let you know how my fate works out, kind friend—unless it turns out too bad!

My mother wants to be remembered to you,

Yours Sincerely,

G. Scrinzi.

Paris,
14th June 1913.

My dear Miss Palamkote,

I got your letter to-day, and it did not tend to increase my peace of mind, of which I am sorely in need. My mother is getting blinder day by day, and cannot get warm although it is far from cold. She is causing me the greatest anxiety, so that I will have her examined by one of the chief doctors of Paris, although I can see for myself that the change of climate has been too sudden for her, at her age. At any rate, on the doctor's decision will depend my own. But even as things are now I foresee the ruin of all my prospects as I am certain that my mother could not stand a northern winter, and I should go for my business as far north as London! Whatever happens I cannot sacrifice my mother to my ambitious prospects, fair as they are, will have to go. For the present, of course, nothing is settled, perhaps God will find a way for me out of a cruel dilemma.

....I have read your letter to my mother and she sends you her kindest remembrances.

Yours always sincerely,
G. Scrinzi.

Paris,
4-7-1913

My dear Miss Palamkote,

I have just returned from London.

I have spoken to the Secretary of Trinity College about you and he said the only distinction the College could offer was that of Academic Member to a teacher who had sent in 100 pupils for Exam.....The upshot was that the Board decided to grant you academic Membership.

You have to send the Secretary the enclosed form, which must more over be signed by some one else (see p. 3) testifying to your respectability !

Make the most of this distinction which I think no one else in Bombhy possesses.

I am sorry to say my mother is not well. I have an appointment to-morrow with the doctor, if he orders my mother south, all hope of my settling here will be at an end. Any how my coming here has not been fruitless as you will know by and by.

With our best regards,

Yours very sincerely,

G. Scrinzi.

Paris,

11-7-1913.

Dear Miss Palamkote,

To-morrow we quit Paris for South Italy. My mother cannot live here in this raw and cold climate, so there is an end to my hopes. So far as I can see I shall have to return to India, the more so that my mother's illness has cost me much, and my means are seriously decreased. Knowing Bombay as I do

I fear that my return will be maliciously misinterpreted as a sign of failure. Here I think you can help me.....

My time here and in London has not, though, been wasted. Unless I am particularly unlucky. I shall see some good result at no distant time.

I am writing a few lines to all my best pupils acquainting them with my change of place.....

Have you got my reg. letter by last mail?.....

With our best regards,

Yours sincerely,
G. Scrinzi.

Palermo,
1-8-1913.

My dear Miss Palamkote,

I got your letters and I look forward to more....

My mother is better here, where the climate is warm and dry. We have been fortunate in coming here, as we could consult one of the best oculists of the whole world. He says we are just in time to save what is left of her eyesight, but an operation will be necessary. I do not know yet how much the operation will cost, but it will probably dry up my resources and leave me with, perhaps, the barest necessary for the return voyage. I am very angry with India as my mother's eyes have never been treated correctly in that country of incompetents.

As far as I can see I shall leave Palermo on the 21st August to catch the India liner at Naples on the 22. In that case we shall be in Bombay on September 4. I shall come back in much better physical health, but a man morally changed. My disappointment is too keen, and my faith in Providence shaken. I have struggled for so many years against fearful odds, and it would be unreasonable to expect me to go on struggling for ever. I am tired and I care no more for success, though I have good ground for thinking that it will still come, even in my absence from Europe.....

With our best regards and inalterable friendship,

Yours sincerely,
G. Scrinzi.

Palermo,
8-8-1913.

My dear Miss Palamkote,

Instead of a letter from you I got the news of your illness. At this distance such news are very disturbing—it takes a week to relieve one's anxiety! But we hope you will be quite well by now.

My mother has had her only eye operated on by a specialist, who has thus succeeded in saving what little sight remains to her. The cost of the operation has left me with the bare necessary of a return voyage; so I am compelled to come back as I cannot afford to try the experiment of settling in

South Europe or Egypt where I am unknown, and I cannot settle in London or Paris where I had already prepared my way, since my mother cannot live in those raw climate.

I can only tell you what I feel—it is a sentence of Death on me—the only consolation is that I will see again my old friends and especially you. Of course my return will create lots of malign comments, but I come back strong and healthy, and in bitterness of soul so that my enemies will have a bad time....my mother sends her love to you—she has also acquired some benefit from our short stay in Europe.

Au revoir soon,

Yours very sincerely,

G. Scrinzi.

Palermo,
15-8-1913.

My dear Miss Palamkote,

Thank you very much indeed for your letter. I really do not know what I have done to gain such a friendship as yours!.....

My mother is now quite free from the effects of the operation. Her sight is not better, but at least it will not now grow worse.

In a former letter you suggested the foundation of a School of Music. I think it is a feasible enterprise under certain condition. As soon as I am settled

again we will discuss it. There is another thing I want to talk about which may turn out advantageous.

Although I could not settle in Europe, my voyage has not been barren of results and I have now some valuable connection which should be useful to us in India.

With my mother's love,

Yours very sincerely,

G. Scrinzi.

Nepean Sea Road,
Xmas 1914.

My dear Miss Palamkote,

My mother is of opinion that typewritten Xmas wishes look cold and unfeeling. But, as the typewriter is your gift, I think you have no cause to grumble if I use it, and I assure you that our wishes for your happiness and prosperity are none the less warm and none the less sincere for being printed. It is hardly necessary to say more; you know how deep is our regard for you, and how great our friendship for you, and you may well imagine that we deem you worthy of the very best life can give and we heartily desire it may be yours.

We send you a couple of calendars to remind you of us daily, and a small article you may find useful. Compared with your princely gifts it is contemptible, but we ask you to accept it not on its own merits but as a token of our friendship.

With our kindest regards,

G. Scrinzi.

Nepean Sea Road,
4th July 1916.

To

The Secretary

Trinity College of Music London,

Dear Sir,

From the reading of this letter you will perceive that I have now another interest in life besides music, although I am now a partner in a prosperous commercial firm, I have not altogether quitted my profession, but the time draws near when I must *devote all* my energies to a pursuit which is far more remunerative than art in this colony. I have been here in Bombay, the pioneer of classical music, the only resident professional pianist, and I shall not see without regret the close of my career of 22 years' teaching and performing. There is no one here to take up my work where I shall leave it, no one to interpret the great classical masterpieces; for over 15 years I have been absolutely the only pianist (barring a few travelling artists) to hold the concert platform. At the moment when my influence is to vanish for ever, I am naturally anxious that the fruits of my long work should not also die for ever. Though none of my pupils is capable of continuing the tradition of my playing there is at least one who can successfully continue the tradition of my teaching. This is Miss Bhikhaiji L. Palamkote. Her record as a teacher is a fine one. She has been my pupil for 10 years, during which she did teaching work as

well, altogether she has to her credit 25 years' uninterrupted career of teaching; from 1901 to 1915 she sent in to all grades of Trinity College exam. 103 pupils of which 90 were successful, 31 of them with Honours; while no less than 12 times the results of her pupils' exam. showed 100% of successful candidates. Miss Palamkote is the first teacher in the Bombay Centre who organised public distributions of Trinity College certificates, in connection with pupils' concerts. Miss Palamkote is the first and only teacher of Indian descent, the first and only Parsee to become an Academic Member of the College. She possesses 9 certificates both in Practical and Theoretical Divisions up to Senior Honours. Her general culture is proved by her having passed the Matriculation in The Bombay University (1892).....

At her present age, and with her reputation as a teacher, to undergo an examination is of course out of question. The fact that she does not possess a professional diploma unfortunately weighs against her among a public such as that of Bombay, incompetent to judge professional ability on its own merits. That is why, desirous as I am of prolonging my influence on teaching for some little time at least (Miss Palamkote will herself retire in about ten years' time) I beg to submit to the College the suggestion of granting Miss Palamkote an Honorary Licentiate-ship. I am perfectly well aware that no such diploma exists. But I am also aware that the Universities do grant honorary degrees. Your own Local Secretary here, Dr. E. Faulkner, was granted Honorary Doctor

in Music by the Archbishop of Canterbury. There is no doubt that the enhanced reputation it brought him has been of advantage not only to himself but to the interest of art in general. There is no doubt that it would equally turn to the advantage of music if Trinity College saw its way to confer some honorary diploma on Miss Palamkote at the time when the only holder of your highest effective diploma—that is—myself is on the eve of quitting the field of teaching. That Miss Palamkote would be a worthy recipient of such honour is clearly demonstrated by her record which is much more brilliant than that of the numerous Associates and Licentiates of this Local Centre; but if it can have any weight with the Board, I may add my guarantee; considering that I have followed her career step by step, I am in a position to gauge her merit properly, while in my quality of Fellow I would rather under—than overestimate it, conscious as I am of my responsibility towards the College.

I trust that the Board will take into consideration my suggestion which, by the way, might be usefully applied in other centres to the greater benefit of music.

I beg you to accept my wishes for the ever increasing prosperity of Trinity College:

I have the honour to remain,

Dear Sir,

Yours Faithfully,

G. Scrinzi

B. A., D. SO., (NAPLES F. T. C. L.)

[P. S.—There was no rule to confer Hon. Diploma.]

15-10-1916.

My dear Miss Palamkote,

My mother sends you her heartiest thanks for your kind wishes; your nice present comes just at the moment when my mother was saying that she wanted a sandal wood box. Strange coincidence !

One of these days try and bring the most precious present of all—your presence which is so welcome to my mother.

Yours sincerely,
G. Scrinzi.

24th December 1916.

My dear Miss Palamkote,

If you believe me, I have had no time to choose Xmas cards and I would have no time to address them, as I have urgent work to do even in these holidays. I must therefore do away with the formal usage for once, and have recourse to the old (and better manner) of expressing wishes in my own words. Both my mother and myself pray for your happiness. It would please us more if we could in any way actually contribute to it, but such gifts are in the hands of Providence, and it is rare indeed for man to be able to make man happy, though it is so easy to make one another miserable. All we can say is that we wish Providence to be kind to you and that we shall rejoice at your joys and share in your sadnesses, which may God spare you ! And it will be our delight to repeat our good wishes for your welfare year after year, for many and many years to come.

Yours very sincerely,
G. Scrinzi.

1-1-1917.

Dear Miss Palamkote,

My mother joins me in thanking you and in reciprocating your very kind wishes for the New Year. Who knows what it will bring about? Let us pray to God that He may be kind to us all. We shall be very glad indeed if the coming year brings you happiness.

Yours Sincerely,

G. Scrinzi.

Dear Miss Palamkote,

My mother sends you her best thanks. If you can will you come and keep her company to-morrow afternoon? I must be out all the afternoon, and she will be alone.

Herewith something new for you. It is written for you but not dedicated to you. You won't be jealous of the unknown victims to whom I dedicate it, *who died for freedom*, as the Latia inscription says.

This is my latest work, and I flatter myself it is good. It certainly was inspired.

1917.

Yours sincerely,

G. Scrinzi.

Nepean Sea Road,
4th March 1918.

Dear Miss Palamkote,

Your letter to hand. It was not my intention to invite many but my old pupils.....

You will come on that day, of all days, no present from you would compensate for your absence. I want near me my old friends and pupils among whom I have worked for so many years.

I have warned you often not to listen to reports. If you could get at the truth, very likely you will find it widely different from what people tell you. But even if your former pupils criticise you, you must bear in mind that our profession is more open to criticism than any other...

Please, consider that *my* destiny has been the slanders and the criticisms that have been levelled at me far surpass anything you have experienced. I had to rely on my profession for a living even more than you; yet for twenty years and more it was sedulously and constantly spread that I used to beat my pupils, that I have an infernal temper, that I frighten children, and even that I am not competent to teach. This to the musician who has had a success at the Paris Conservatoire, who holds one of the highest English diplomas, who is in addition a University man. And as a result, the composer of *Eroics*, to say nothing of the rest, has been struggling with the rupee and has grown old and weary in

trying to make both ends meet, and the greatest pianist that ever lived in India, the one who introduced here the cult of the highest art, has to make shift with a miserable upright little piano, worn to death. This is the result of having given the best years of my life to the people of this country, of having worked in a climate deadly to the white man, away from my countrymen, shut out from all possibilities of advancement. Really, my dear Miss Palamkote, your grievances pale into insignificance before the dreadful blackness of my lot. Listen to me, don't brood over the supposed wrongs. Every one has to suffer in this life; on the whole you have not suffered very much at your pupils' hands.....

I expect to welcome you as one of my oldest pupils and friends on the day that will close the best period of my life.

With kind regards from my mother and myself,

Yours sincerely,
G. Scrinzi.

December 1918.

Dear Miss Palamkote,

No written thanks! Come and see me use your inkstand and be thanked verbally for all your kindness to my mother and myself. Written words are too cold and formal.

All wishes.

Yours sincerely,
G. Scrinzi.

7-4-1919

Dear Miss Palamkote,

I shall read with interest the booklet you sent me. I shall never attempt to imitate you in this; if I were to get together my pupils' opinions, what a wonderful collection of remarks it would make! I trust the publication in question will raise you still further in your profession and prove of great benefit.

While I thank you very much for your kind present, I find it is too handsome for me to accept. I will not offend you by returning it just now, but I shall thank you to come over next Sunday when we may fight over the question. You over value the very little help I was fortunate enough to give you in your concert, and I must see that you are not carried away by an exaggerated sense of gratitude.

I suppose you will now take a few days holidays; if so, do come and see my mother any day in the week, though I shall be out inspecting my Zoo.

Yours sincerely,
G. Scrinzi.

12-3-20.

Dear Miss Palamkote,

I called on you on Wednesday but you were out. I wanted to tell you that there will be a pupils' party at my house on the 23 inst., at 5 p. m. For the first time since pupils were invented, they will entertain me, that is, they will play and sing and I will listen.

Under no circumstances will I do any work on that day. Will you care to come, and will you care to play? I want it to be a jolly party, where every one will be glad.

Yours sincerely,
G. Scrinzi.

14-3-20.

Dear Miss Palamkote,

I am very sorry you will be unable to come on the 23rd. but I quite understand your reasons; moreover it will do you good to pass a few hours in the clean atmosphere of Government House gardens.

I wish you would put an end to your regular presents; but if you persist in your intention, I do not really know what article to suggest - I am already in possession of more than I require; besides, silver is at present so dear that it is not advisable to buy anything. Frankly speaking, this time cash would be more useful to me; what you gave me in the past I have invested in some shares that will no doubt rise a good deal in future; but just now they are considerably below the price I paid for them, and it will not do to sell them; as a consequence my money market is rather tight, as I have locked up in those shares all my spare cash as well.

I never saw a race, so I cannot say whether horses run faster than men; but I am sure they run faster than pupils in Czerny's School of Velocity.

There will no more parties at my house this side of the monsoon; but at the next party I will take the most elaborate precautions to secure your attendance.

Are you going to hear Gauhur Jahn at the Cowasji Jehangir Hall? I was invited to her concert the day before yesterday, and I found her and the Baroda Orchestra very interesting. All the rest was "tommy rot".

Yours sincerely,
G. Scrinzi.

My dear Bhikhaiji,

In all sincerity I had been looking forward to the pleasure of enjoying the concert by your pupils. I am truly sorry a call of duty before pleasure prevents me from having the pleasure. I heartily wish every success to your concert, and greater and greater prosperity in your professional career. With cordial wishes, for our Ezdzerdi New Year 1285,

I am,
Yours sincerely,
Serene M. Cursetjee.

Trinity College of Music, London.

Mandeville Place,

"To,

London W. I.

E. G. Gorringe Esqr. Hon. T. C. L.

Bombay & Poona Centre,

Dear Mr. Gorringe,

"With reference to your letter regarding Miss Palamkote, would you kindly inform her that we greatly regret the delay in awarding the prizes by her Fund. Unfortunately the College had no knowledge as to which diploma candidates entered last year were Zoroastrian Parsees and we have had to await replies from the various candidates before making any decision. At the moment there is still one reply outstanding.

However you may rest assured that directly a list is compiled a copy will be forwarded to Miss Palamkote.

Yours Faithfully,

C. N. H. Rodwell,

Secretary."

7-4-1936.

An Interesting letter from Miss Daulat J. Nanavaty, F. T. C. L., who is the recipient of the "Bhikhaiji Limjibhoy Palamkote Prizes" in L. T. C. L., and F. T. C. L., Examinations.

".....I am well settled in this new place. Comfortable and happy. London is a huge city, but

the wonderful organisation, discipline and law make everything so simple. People are kind and helpful and the climate is very vigorating.

Now, you will be very pleased to know about our College. The building is a fine one, with good facility. The workmanship of the ceiling and wall is exquisite.

My work has commenced and it seems frightfully interesting, I suppose you know I am working for the *T. T. D.* (Teacher's Training Diploma.)

Well my piano professor is Mr. Rowley, one of the leading artists of London; I take Harmony with Dr. Lovelock, very clever and efficient in his subject. We are studying Harmony from the books he has written—so clear and easy to follow. As we must take up a second instrument I do Violin with Mr. Ackroyd. Besides this I play with the Orchestra, attend lectures on Musianship and have joined the mixed choir singing. Of course, my main study is Piano.

Every branch of study in music is based on the thorough lines, and you get a sound training in all the above mentioned subjects.

I am busy all the days of the week except Sunday.

Last week instead of Mr. Rowley Mr. Spaight heard me play. He had quite a nice talk with me and said I was very musical and liked my playing and said I would do very well.

To-morrow I am having my first piano lesson with Mr. Rowley.

Professors here are exceedingly nice, and work with a real good interest.

By the way, I have had a talk with Mr. Rees (The Secretary) about the management of your Prizes. He has asked me to enclose this pamphlet, which is recently published, Prizes are awarded to candidates who pass their practical and theory examinations in the same year. He said it would be advisable to do the theory first, and then the practical, but they must do it in the *same* year. The leaflet will make the point clear to all the teachers in Bombay and elsewhere.

There are many students in our College from all parts of the world, and we have a high Standard in all the subjects. Music keeps one's mind exalted which is quite true.

Hope you are keeping well; and hope to hear from you at your convenience.

With kindest regards,

Yours very sincerely,

Daulat J. Nanavaty.

Chelsea

London.

30-4-1939.

Trinity College of Music, London.

Mandeville Place,
London W. 1.
25th May, 1939.

Dear Miss Palamkote,

Referring to previous correspondence in regard to your compositions submitted for consideration by the syllabus committee, I am directed to inform you that the College is prepared to consider including your arrangement from Gluck's Opera "Iphigenie en Aulide" as a Pianoforte Duet for inclusion in the 1941 issue of the Syllabus. Your second composition it is regretted, at the moment, cannot be conveniently included. No doubt you will advise me as to the disposal of this, or is it your wish that it be placed in the College Library.

Yours Sincerely,
A. T. Rees,
Secretary.

Trinity College of Music, London.

Mandeville Place,
London, W. 1.
22nd June 1939.

Dear Miss Palamkote,

Many thanks for your letter dated 14th instant and the Principal is very glad indeed to know that the inclusion of your arrangement from Gluck's Opera as a Pianoforte Duet in the 1941 issue of the Syllabus has given so much satisfaction.

The Principal will be most pleased to accept your kind offer to retain the other music for the Library and I am asked to convey to you the sincere thanks of the College for your kindness in this connexion.

Believe me,
Yours sincerely,
Pro. A. T. Rees,
Secretary.

Nurses' Training College,

Dr. Masina Hospital,
Bombay.

19th July 1939.

My dear Bhikhaiji,

Accept, please, my hearty congratulations for the honour you have achieved in sublimest of Art—Music, as intimated in the cutting from 'Kaiser Hind' I enclose herein.

Music has been one of my most beloved subjects. My Sister Aimai and I were Mr. Schmuck's first Parsi pupils;

From my fifteenth year on account of rheumatic fevers I had to give up piano playing and confined my lesson from him to singing, and a few more in London from a renowned Italian singer.

Even at the age of 95 with difficulty even to speak I enjoy singing in my lonely hours.

Once before Dowager Lady Jerbai Jamshedji, her sisters-in-law Dhanbaiji, Soonabai, and a few

other members of the family, I asked Dastur Darab 'દસ્તુર સાહેબ, બેહેસ્તમાં કય બાપા બોલાતી હોશે?' He said: 'Avasta', I replied 'ત્યારે તો to unlearn is harder than to learn, બેહદીને સેહલી પડશે, અને મોબેદો જેઓ અશુધ્ધ ઉચ્ચારોની અવસ્થા બોલે છે, તેઓને બારી પડશે.'

I had also told our friends Scrinzi and Behr that music was the language in Heaven. On earth even the elements in breezy or stormy air and its waves of the ocean, the warblings of the birds and the whisperings of the leaves all confirm the divinity of music. Hence I have always felt delighted at you—the pupil of the Alexandra Institution was musical, and had made name not only the means for pecuniary earnings but even more for elevating God's gift to you, and has thus attained a rare honour as intimated in the enclosed cutting.

My thoughts, have oft waived to you, and I wondered if you have regained your sight and how you worked. Considering my lengthened age I am wonderfully well.

With earnest prayers that by God's grace the delight of music be yours till the end of your life !

I am,

Yours Sincerely,

Serene Manekji Cursetji.

The Grant Road Parsee Association.

Bombay, 13th September 1939.

Dear Miss Palamkote,

Please, accept my and my Association's very best thanks for the books you have so kindly presented to me and the Association. The books presented to me are :—"મારી અર્ધી સદીની સાહિત્ય સેવા," "મારાં માતાશ્રી!" "50 years in Music," અને "મધ્યમધત્તાં મોગરાં."

The Books presented to my Association are :—"મારી અર્ધી સદીની સાહિત્ય સેવા," "મારાં માતાશ્રી!" અને "મધ્યમધત્તાં મોગરાં." I acknowledge receipt of these books so kindly sent through my clerk Mr. Cooper; Indeed you have rendered very valuable service to the cause of music, and thereby of the community.

The only thing I can do is to wish you perfect health, peace of mind, and choicest of blessings of Ahura Mazda.

With renewed thanks,

I remain,
Your Sincerest welwisher,
Sohrab R. Bamji,
(Hon, General Secretary).

Letter of appreciation from

**Shams-ul Oolema Sirdar Dastur Noshervan
Dastur Kaikobad.**

Dastur Hall,
Poona.

10th October 1939.

Dear Miss Palamkote,

Pray, accept my best thanks for your useful gift. It is indeed very kind of you to think of me.

May I be allowed to endorse Major Paymaster's words quoted in his Foreword: "Let us hope this is not her last gift at 73, but we may expect one or two more at least!

If our good thoughts and prayers keep her long here, rest assured, we will see these further gifts of her pen!

God bless her, long life, best health and best thoughts! Miss Bhikhaiji Palamkote! All roses and honey to you!"

No doubt you have always done noble deeds. May God bless you!

With renewed thanks and kindest regards,

Yours very sincerely,
Nosherwan K. Dastur.

**The British Mazdaznan Association,
A. F. Guromano Gault Kalantar.**

Langham House,
308, Regent Street,
London, W. 1.

Thirteenth of November 1939.

Miss Bhikhaiji L. Palamkote.

88A, Cumballa Hill,
Bombay No. 6.
India.

Dear Miss Palamkote,

Greetings and salutations from Old London!
Salaam! I am much indebted to you for so kindly

sending me your book, describing your 50 years of literature and music. From a perusal of all that I am able to read, I can only add my respectful and sincere congratulations. Your life has indeed been a remarkable achievement and I am proud to be numbered among your friends.

With all good wishes and kindest personal regards.

Hail, Mazdaznan !

I am,

Devotedly, in Mazdaznan,
Guremano.

Distinguished Musician and Author.

Miss Bhikhaiji Palamkote Records Her Achievements of Fifty Years.

Miss Bhikhaiji L. Palamkote has published in book form a record of her contribution to Gujrati Literature and Music, for a period of 50 years. Miss Palamkote who is a life Academic member of the London Trinity College of Music, has had recently the unique honour of having one of her compositions included in the Institution's music syllabus for the 1941 examinations.

In 1935, she celebrated the Golden Jubilee of her musical career and the year 1939 marks the golden jubilee of the literary achievements.

As in the domain of music, Miss Palamkote is equally illustrious in the sphere of Gujarati Literature.

She is the author of a dozen publications in Gujarati the chief of them being "Nirdaya Nanand", "Shahan-shil Sundri," "Viahari Vanita," "Thelma," "Ajalno Faresto" etc., which are regarded as classics in the language.

Miss Palamkote is also one of the most prolific writers to newspapers and magazines. Since 1890 she has contributed lavishly to various newspapers and periodicals, articles dealing with social problems of the community and the country. Some of her articles, poems and short stories, that had appeared in the "Masik Majah," the "Hindi Graphic," the "Gnyan Vardhak," the "Jam-e-Jamshed," the "Kaiser-e-Hind" etc., form a useful and interesting collection in the latter part of the book. Even to this day, at the ripe age of 73, her pen is as effective as ever.

Her literary achievements has won for her eloquent tributes from Mr. Ardeshir F. Khabardar and others, whose letters have been collected in this book.

Miss Palamkote commenced her literary career at a time when education had hardly made a beginning among the fair sex. She is one of the pioneers of female education.

During the last world war, she organised a number of concerts and was instrumental in contributing thousands of rupees to the war Fund. She has

subscribed in all Rs. 52,882 in aid of the poor, and public and charitable institutions.

20-12-1939.

The Bombay Sentinel.

My dear aunty,

I had got your very kind letter, sometime back. It was very good of you to write to me such a sweet letter and send me the notes. I do thank you ever so much for it. I am very sorry for not replying you earlier. I hope you will forgive me for the same.

....I feel so thankful, to God that he has blessed me with such a loving aunty.

....I hope you are well. I am longing to see you and hear your sweet music once more. I hope the time will come soon. We are all doing well here. This summer I have not gone to Jodhpur for my vacations, but my sister Daulat will be going very soon.

With my sincere love to you,
your loving niece,

Sosan Kershasp Rustomji
Kothawalla,

1939.

"Parsis & Gujerati Literature.

"That the Gujerati literature has been considerably enriched by a host of Parsi writers for well-over a century has been acknowledged on all hands. The latter half of the last century, was particularly marked by the literary achievements of quite a large

number of Parsi stalwarts, dramatists, novelists and writers, who left a rich literary legacy behind including, to mention only a few names the Murzban family members, the Kabraji Brothers, Messrs. Dadi Taraporevala, J. N. Patel ("Goolfam"), R. H. Mistry and D. F. Langrana ("Rafik"). If to this list is added the names of writers on religious, social and other subjects, their number will be legion. The extent to which they created furore in the literary world, has, unfortunately been forgotten and we have been vainly looking for emulation of their achievements by the present generation.

One redeeming feature noticeable at present is that while Parsi men writers are not avidly taking to literature & showing signs, particularly in the first quarter of the present century, of taking real interest for the sake of the love of literature, the fair sex of the community—paradoxical as it may seem—is devoting greater & greater attention & evincing real love for literature, as witness the daily increasing volume of contributions from their pen, in prose as well as in Parsi dailies & periodicals—a happy sign of the times indeed !

In the swiftly changed & changing phenomena of modern times, in the circumstances, tribute to one writer, who happily is still living & serving as a link between the great past & the mediocre present, & who has contributed her mite to the cause of Gujarati literature, will not be out of date, specially in view of the fact of her publishing at the fag-end

of this year, at the age of 73, a book of auto-biography entitled "My Literary Activities of Half a Century." Her name is Miss Bhikhaiji Limjibhoy Palamkote. In these columns reference has been made more than once, to her musical activities for half a century, a book published in that connection in 1935 was reviewed in these columns. Her present work therefore, deals mainly with her literary activities. Making an humble beginning in this line, in 1889, she turned her attention seriously to it in 1892, and from that year onward till the present year, she has published exactly a dozen volumes excluding three unpublished works, themes of which had been published in journals only. The Novels are brimful of sonnet, robust common sense and are highly instructive, advocating in plain and choice correct Gujarati —so highly spoken of by able Hindu Writers. Her 'Magnum Opus,' "Ajalnoe Firestoe," was published in 1910, which reveals her talents. No other Parsi lady has achieved such a distinction in any one of the two lines.

Her literary activities have thus been eclipsed by her equally successful musical career, which strangely almost ran a neck-to-neck race ! The first career that practically closed, as stated above, four years ago, culminated in her receiving the unique honour of becoming the Life Academic Member of the Trinity College of Music, London, & seeing one of her pieces included in the College Syllabus for 1941, & another piece accepted perhaps for future use.

Truly a remarkable career. May she live long & enjoy the well-earned rest ! May her noble example serve as beacon-light to the rising generation, particularly members of her sex.

7-1-1940

The Bombay Chronicle.

**"The Jamsedjee Nasserwanjee Petit
Parsee Orphanage."**

"Dear Madam,

"We wish to thank you for the Presentation copy of the Gujarati volume entitled "Half a century of my labour for Art and Literature" received through Mr. J. D. Masani; the book will be recorded in our school library.

We have a small Music Class conducted by Mr. M. B. Casinath and we have instructed our Music Boys to have a perusal of your memoirs in the hope that it may prove inspiring in their future efforts. Indeed it must be no small consolation to you that your work extending over half a century in introducing European Music to the youth of our community should have been rewarded by such a body as the Trinity College of Music by prescribing your composition (adapted from Gluck) in the Syllabus of that body for English boys & girls. This is an honour for which you may well be proud.

Yours truly,

N. B. Darookhanawalla.

13-2-1940.

Superintendent,

Trinity College of Music, London.

16th February, 1940.

Dear Madam,

I acknowledge with many thanks the safe receipt of your latest work "Fifty years in Literature" and your kind letter which accompanied it.

The College is pleased to place your book in the Library and both the Professors and students alike will read it with considerable interest.

The Principal and I have enjoyed very much the portion given in English and the interesting photographs and contributions you have been able to include.

In common with your many well-wishes the Principal and I extend to you our most hearty and very warm wishes for many happy years to come, during which we venture to express the hope that you will still be able to enjoy to the full your music and literary work.

With compliments,

I am,

dear Miss Palamkote,

Yours Sincerely,

A. T. Rees.

Secretary.

Motlabai Wadia Parsee Girls' High School.

Broach 2-4-1940.

Dear Miss Palamkote,

I have received your interesting book “મારી અર્ધ સદીની સાહિત્ય સેવા” through Mr. K. A. Bala and thank you very much for the same. I shall put it in our school library and hope it will prove inspiring to my girls.

Thanking you very much,

Yours Sincerely,

A. F. Cooper.

Lady Superintendent.

Trinity College of Music, London.

6th April 1940

Dear Miss Palamkote,

The Diploma Examinations result for the past year have been carefully scrutinized and I have to inform you that the awards made under the “Bhikhaiji Limjibhoy Palamkote Prizes” on the Diploma Examinations held in India during 1939 are as follows:—

Licentiate—Gool M. Dalal.

Associate—Perin F. Wadia.

No Zoroastrian Parsees qualified for the Fellowship Medal and Prize, and I am therefore investing the unapportioned Prize money for this award and will add this to the capital sum.

Arrangements are being made with the Bombay Centre for the medals and cheques to be presented to the above candidates, and I have suggested to Mr. Gorringe that he should endeavour to get these awards published in the "Times of India" or any other suitable paper.

I hope to forward the Medals to Bombay in the course of a week or so.

Yours faithfully,
A. T. Rees,
Secretary.

"Bhikhaiji Limjibhoy Palamkote Prizes."

The awards made under the "Bhikhaiji Limjibhoy Palamkote Prizes" on the Diploma Pianoforte examinations held in India during 1939 are as follows :—

Licentiate: Gool M. Dalal, L. T. C. L. £12.
(sterling) and a gold medal.

Associate: Perin F. Wadia, A. T. C. L. £12
(sterling) and a gold medal.

No Zoroastrian Parsis qualified for the Fellowship Medal and Prize.

We congratulate the above mentioned two Zoroastrian Parsi ladies.

21-4-1940.

The Bombay Chronicle.

"The Bhikhaiji Limjibhoy Palamkote Prizes."

Awarded To Two Parsi Lady Candidates.

'The Bhikhaiji Limjibhoy Palamkote Prizes' were awarded to two Parsi lady candidates for their success in All Indian Pianoforte Diploma Examinations taken by the Trinity College of Music, London, recently.

The names of the successful candidates are as follows :—

Licentiate: Gool M. Dalal L. T. C. L. awarded £14 (sterling) cash and one gold medal.

Associate: Perin F. Wadia, A. T. C. L. £12 (sterling) cash and one gold medal.

The Kaiser-i-Hind Illustrated Weekly.
21-4-1940.

**Trinity College of Music, London.
Bombay Centre.**

24th July, 1940.

Dear Miss Palamkote,

I am very pleased to inform you that we are having a little ceremony to-morrow night which will be very dear to your heart; the presentation of your Gold Medals and cheques for £14 & £12 to Miss Gool M. Dalal and Miss Perin F. Wadia.

Dr. Lovelock has very kindly consented to present the above and the Rev. Mother of the convent of Jesus & Mary has kindly lent us the hall.

Our greatest regret is that you will be unable to be with us in person, but we know you will be with us in thought.

Yours Sincerely,

E. Garringe.

Local Secretary,
(Hon. T. C. L.)

Trinity College of Music.

The Trinity College of Music, London, has included in its Syllabus for 1941 a musical composition of Miss Bhikhaiji L. Palamkote.

Miss Palamkote, who is a life member of the Academy of the Trinity College of Music, is the first member of the Parsi community to achieve this distinction.

26-7-1940.

The Evening News of India.

A letter of appreciation from Mother Superior of the Convent of Jesus and Mary.

Clare Road-Byculla-Bombay,
27th July 1940.

Dear Miss Palamkote,

We were very sorry that you were unable to be present at the distribution of prizes to the successful Parsi students in the last Trinity College of Music Practical Examinations.

Mr. Gorringe read your kind letter to us before introducing Doctor Lovelock. The Doctor said a few words of appreciation of the short programme which had been prepared for the occasion and presented the awards with his congratulations to Miss Perin Wadia A. T. C. L., a gold medal and Rs. 160 in cash to follow; and to Miss Gool Dalal L. T. C. L., also a gold medal and Rs. 190/-. We felt proud of them. The Doctor was then asked to grace the occasion with a selection which he did.

With very best wishes,

Yours Sincerely,

Mary Elisenda.

Mother Superior.

Wodehouse Road,
Colaba-Bombay.
2-8-1940.

My ever dear Bhikhaiji,

Trust this finds you in the best of health.

I simply do not know how to thank you for your sincere and good wishes. I consider it an honour (which, I am afraid, I do not deserve) to have received a letter of congratulations from one so great as your dear self. It was really so awfully sweet of you to have remembered me in my hour of happiness.

I passed this Rudiments and Harmony exam. the papers of which were corrected by Dr. William Lovelock, with very high marks—86%. If I mistake not, I stood first in the Bombay centre.

Now, I am working hard for "The Art of Teaching" which will take place in December, and practical A. T. C. L. which also will take place in the same month. I find the former rather difficult, but the latter is an easy job.

From now on, I have made up my mind to work really hard because winning your prize is no fun. I must confess that I could have got much more marks in Rudiments and Harmony, if I had worked harder, As a matter of fact, I have not started my practical work as yet, but, I think, there is no need to worry whole-heartedly about anything in particular.

May God grant you a very long and happy life and if the Almighty wills, I shall, one day come to you with the Gold Medal I am longing to possess! Amen!

My good parents join me in thanking you once more, my Holy Mother Bhikhaiji, from the bottom of our hearts for the heaps of 'duas' (दुआ) you sent me.

Kindest 'duas' and best wishes to you and dear Pirojmai from my parents, and fondest love from,

Your ever true and
affectionate daughter,
Ratty J. D. Nariman.

P. S.—We all feel that we ought to compliment you on your beautiful hand-writings. Your letter

Miss Gool Manekji Dalal, M.A., L.T.C.L.

Recipient of the "Bhikhaiji Limjibhoy Palamkote Prizes" of £ 14 (Sterling) and a Gold Medal for 1939 for Licentiatehip in Pianoforte playing.

મિસ ગુલ માણેકજી રતનજી દલાલ, એમ.એ., એલ.ટી.સી.એલ.ને
 'ધી લીખાઇજી લીમજીભોય પાલમકોટ પ્રાઇઝીસ' નું ૧૪ પાઉન્ડ
 (સ્ટરલીંગ)નું રોકડ હનુમ અને એનાનો ચાંદ ૧૯૩૯ ની 'ડીપ્લોમા'ની એલ.
 ટી. સી. એલ.ની પદ્ધતિ પીઆનોફોર્ટમાં પચાસ કરવા માટે મળ્યાં છે.

was shown to some of my confidential friends and it took me rather a long time to convince them that the hand-writings on the letter (which shall remain with me for ever and ever as a precious souvenir) were yours.

We intend paying you a surprise call one of these days.

With love,
Rutty.

**“ Bhikhaiji Limjibhoy Palamkote
Prizes.”**

**Presentation of Medals etc.
To Miss Dalal and Miss Wadia.**

A gathering was held in the Clare Road Convent Hall, Bombay, which was arranged by Mr. E. Gorringe, (Hon.) T. C. L., and under the patronage of Rev. Mother Superior, Dr. William Lovelock, F. R. C. O., Local Examiner of Trinity College examinations in Bombay, presided on the occasion.

At the outset a message of good wishes and compliments that was received from Miss Bhikhaiji L. Palamkote, the founder of the “Palamkote Prizes” was read, and then a programme of choice music was gone through.

Prizes and medals were then distributed to two Parsi Ladies as under (1) To Miss Gool Manekji R. Dalal, M. A., L. T. C. L., a gold medal and a cash prize of Rs. 190 was given for winning the "Bhikhaiji Limjibhoy Palamkote Prize" for 1939, for Licentiate-ship in Pianoforte Playing. (2) To Miss Perin Framji Wadia, S. T. C., A. T. C. L., for winning the "Palamkote Prize" of Rs. 160 and a Gold medal for 1939, for Associateship in Pianoforte playing.

After the presentation ceremony was over Dr. Lovelock, on request, entertained the audience with two beautiful pieces on the piano.

3-8-1940.

The Bombay Chronicle.

**A kind letter from Mother Superior of the
Convent of Jesus and Mary.**

Clare Road-Byculla,
Bombay.

7th August 1940.

Dear Miss Palamkote,

Your very kind letter gave me very much pleasure. You deserve the heartiest of congratulations for your life so enthusiastically and kindly devoted to Music and Literature. How many must have benefited by your generosity and donations!

The Gold Medal and Money-prizes received by Miss Gool Dalal and Miss Perin Wadia must be all

Miss Perin Framji Wadia, S.T.C., A.T.C.L.
 Recipient of the “Bhikhaji Limjibhoy Palamkote
 Prizes” of £ 12 (Sterling) and a Gold Medal for 1939
 for Associateship in Pianoforte playing.

મિસ પરીન ફરામજી વાહડયા, એસ. ટી. સી., એ. ટી. સી. એવ. ને
 “ધી ભીખાજી લીમજીભાઈ પાલમકોટ પ્રાઈઝીસ” નું ૧૨ પાઉન્ડ
 (સ્ટરલીંગ)નું રોકડ દાનમ અને સોનાનો ચાંદ ૧૯૩૯ની ‘ડીપ્લોમા’ની
 એ. ટી. સી. એવ.ની પરિક્ષા પીઆનોફોર્ટમાં પસાર કરવા માટે મળ્યાં છે.

the more valuable to, and appreciated by them as coming from you.

Thank you for your good wishes which I reciprocate most heartily.

Keep on playing the piano thinking that.

"If such sweet strains of melody.

The human soul can improvise,

What must the choirs of angels be

'Mid ravishing songs of Paradise?"

Your letter reminded me of these closing lines of a poem on "The Moonlight Sonata."

With kind regards and best wishes,

Yours sincerely,

Mary Elisenda,

Mother-Superior.

**Letter of appreciation from
Dr. William Lovelock, Mus. D., F. R. C. O.**

The Examiner of Trinity College of Music London.

Cecil Hotel,
Simla.

9th August 1940

Dear Miss Palamkote,

Thank you so much for your kind letter.

It was really very little that I did.

I was very sorry that you were unable to be present, and I know that everybody else shared that feeling. And although, I know that the College have already officially thanked you for your munificence, I feel that I must add my personal thanks to one who has done so much to encourage the study of our Art.

Sincerely Yours,
W. Lovelock.

DONATIONS.

By (Miss) Bhikhaiji L. Palamkote in aid of the Public and Charitable Institutions, for religious ceremonies and various funds without distinction of cast or creed.

Year.	Description.	Amount.		
		Rs.	A.	P.
	The amount previously acknowledged in my book entitled "50 years in Literature" (Gujrati) from 1900 to June 1939 ...	52,882	5	0
1909	Concert organised by Signor G. Scrinzi, B. A., D. Sc., (Naples) F. T. C. L. in aid of Messina Relief Fund at the time of Italian Earthquake.	31	0	0
	[From July 1939 to March 1941.]			
1939-	To poor Parsis & non-parsis...	22	6	6
1940	To a poor Parsi in distress ...	5	0	0
	To a poor Parsi woman ...	5	0	0
	To Bai Jiwanbai for religious ceremony	10	0	0
	For a poor Parsi lady's Wedding Fund per Bai Jaiji Mistry ...	5	0	0
	Carry over ...	52,960	11	6

Year.	Description.	Amount.		
		Rs.	A.	P.
	Brought forward ...	52,960	11	6
	For the Prize Fund in 'Kaiser-I-Hind' for "Gai Gulab" per Mr. Framroz D. Dhanbhura ...	5	0	0
	For The Bombay Parsi Association Prize Fund per Major Sorab R. Bamji F. R. S. A., Hon. General Secretary	51	0	0
	For Parsi Fire Temple at Bhesan (Via Surat) per Mr. Rustomji M. Patell	20	0	0
	To Bai Jivanbai for religious ceremony	5	0	0
	Miss Manekji Cursetji Memorial fund at the Alexandra Girls' English Institution	25	0	0
	To a poor Parsi in distress ...	15	0	0
	To a poor Parsi woman in distress	10	0	0
	For the religious ceremony of my relation	25	0	0
	Carry over ...	53,116	11	6

Year.	Description.	Amount.		
		Rs.	A.	P.
	Brought forward ...	53,116	11	6
	To a Parsi destitute ...	15	0	0
	To a Parsi destitute (2nd time)	10	0	0
	To poor Parsis & non-parsis 12 months	50	12	9
	To an unprotected Parsi woman	25	0	0
	For a poor Zoroastrian Parsi family	25	0	0
	To Bai Manekbai	5	0	0
	To the poor Parsis in 1940 ...	15	0	0
	* For the annual anniversaries (religious ceremonies) of my parents, my Brother Sorab & myself at the Parsi Fire Temple at Bangalore ...	2,000	0	0
	Total. ...	55,262	8	3

* After 50 years the same sum, i. e. Rs. 2000/- will be used for the Endowment Fund of the Parsee Fire Temple at Bangalore.

મીનોતુમની મદદ!

સગાં-સ્નેહીઓ, દિલસોઝ મિત્રો, શિક્ષકો, કાબેલ
કવિઓ, વિદ્વાન લેખકો, સાક્ષરો, વફાદાર શિષ્યો, અને
તેઓનાં બલાં માત-પિતા, બહુ ઇચ્છનારાંઓ તરફથી
સાહિત્ય અને સંગીત માટે મળેલાં પ્રશંસા-પત્રો.

લીખાઈ જી. પાલમકોટ.

૧૯૪૧.

મરહુમ ભાઈ સોરાબનાં સ્વર્ગવાસ થયા પછી એક દિલસોઝ સખીના દિલાસો.

“.....તમે ધંધા ઉપરાંત ચોપાનિયાની જાંજળ માથે હોરી છે, rather ફરજ બળવો છે. એ તમારા બલા ખવાસની ધધાણી છે. કાંધ નહિં, જોડલો કામનો બોલો હોય તેટલું માણસનું દુઃખ હલકું લાગે છે, સેવટે ધટતો લાયક બદલો મેળવશોજ. હયાં નહિં તો ખુદાને ધેર, સખુરી પકડો !

.....એવાંઓનો વખત આવવે ભોંય થવાનાંજ ને આપણે જીવતાં હોઇયે તો જોવાનાંજ તે નકકી યાદ રાખવું... ..

‘તાઇમ્સ’ અને રાસ્ત વાંચીને એમ તો દુન્યા સાથે touch માં રહું છું.....”

તા. ૧૯-૨-૧૯૧૦.

મુલખાનું.

“.....તમારી બલી લાગણીના ઉદગારો માટે આભારી છુંજી.

તમે ચોપડી પ્રગટ કરનાર છો તે જાણું.

તમારા ટીકા સ્ત્રીઓ માટે વાજખીજ છે. તમને ખચિત આપણી કોમની બાનુઓનો અનુભવ બક્ષેલો હોવો જોઇએ. ખુશવારનાં વાંધા માટે તમે કહોછો તે ખરૂંજ, પણ એમાં એ લોકનો વાંક કરતાં ખુદરતનો (જો વાંક કહેવાય તો) વાંક બલકે ખુદરતની અજબ કરામતનાં પ્રતાપથી એ જાતીને એવી જાણીપુજીનેજ અકકલની કોતાહી રાખેલી એથીજ દુન્યામાં હજારો જાતની ઉચલપાચલ થઇ. મારામારી, કન્યા-કંકાસ, વિગેરે પેદા થયો, અને તેથીજ દુન્યાનું ગાડું હજારો વરસ આધ્યું છે તેમ ચાલે છે, અને ચાલશે. જો ખુદરતે એ જાતીને ખરેખર ફરેસ્તાજ અને અકકલમાં પ્રવિર્ણ બનાવ્યાં હોત તો દુન્યા રસકસ વગરની અંગ્રેજીમાં કહું તો “Dull” અને

“Monotonous” લાગી હોત, કોર્ટ-દરબાર ધણીજ જીજ, મારામારી લડાઇઓ (સંસારી તેમજ રાજદારી) થોડીજ અને નામની ચાત, ખુદરતે બધું બળબળું છે તે જાણીને લખો ને કરોડો વરસનો આગળથી ખ્યાલ કરીનેજ. તમારી ઉપર બે ‘કાપી’ઓ મોકલી તે ફક્ત તમારાં જેવા અપક્ષપાત નુકતેચીનનો અભિપ્રાય જાણવાજ કે સામાન્ય રીતે ટીકા જે મેં કુલ દુન્યાની નારી જાતી માટે કર્યા છે, તે વાજબી છે કે? યા એક યા બીજી બાજુના ટીકા જોઇએ તે કરતાં વધુ નરમ યા સખત તે જાણવાજ.....”

તા. ૪-૧૨-૧૯૩૦

અરેશર એમ. પી. કરાર્થ.

“.....ગઇ કાલે માતાજીને ત્યાં હતો. તમારી ચોપડી મળી છે અને હોંશ સાથે વાંચી છે. “સાહિત્ય”નો ૧૦ ચોપડીઓ લખાય એટલો જામ રહી ગયો છે, તે ચંદ્રોજમાં પાર પાડી હમારા જેવા જીજ્ઞાસુઓ માટે “વારસો” (સાહિત્યનો) મુકી જશે એજ દુઆ.....”

તા. ૨૭-૫-૧૯૩૫.

અરેશર જી. બ. વાહડયા.

“.....તમેજે કાલજી કરીને અને શીખવી તે માટે તમારો ઉપકાર માનું છું. આજે એમ કોણ કાલજી કરે? તમારા જેવી કાલજી તો કોઇથી નહિં કરશે. તમારી જગ્યા તો ખરેખરી ખાલી પડશે. અરેખર હેરાંન માનું એટલો થોડો છે. ખુદ પાસે હું રોજ રાત-દહાડો એજ દુવા કરું છું કે ખુદ મારાં બીખાઇજને હજુર જીવાડે ને હું હજુર એવણ પાસેથી કંઇથી વધારે knowledge લઇ શકું. હા, હું સ્વાર્થી થાવું છું, પણ હું જાણું છું કે તમારા જેવું કોઇથી અને શીખવવાનું નથી ને તમારા જેવી કાલજી કોઇથી કરવાના નથી. મારી એટલી A. T. C. L. ની પરીક્ષા આપવાની ખાએજ છે ને તમારું Prize લેવું, એવી મારી ખાએજ છે. ખુદ એ મારી રાત-દહાડાની દુવા આમીન કરે! યસ બીજું અને કંઇથી નથી જોઇતું. અને તો કંઇથી કરીને તમારું Prize લેવું છે. એક તમારું ‘પ્યુપીલ’ લે ને એક

પારકાંતું ‘ખુપીલ’ લે તેમાં કેટલો ફરક છે ? ખુદા છે તો મારી ઉમેદ બર લાવશે. બધી ઉમેદ બર લાવે છે તો એટલી ઉમેદ બર નહિં લાવશે ? પછી તો તે કીરતારની મરજી !.....”

૧૯૩૫.

રોઢાબે શીરોઝ કરાઈ.

“મહેરબાન મુરંખીજી કદરવંત માતાતૃલ્ય બાધ બીખાઇજી,

“આપ જેવાં મારાં ગુરૂરાજ બહેનજીની સાહીત્ય સાગરની એકાદ છેલ્લી સફરમાં કીસરી દોરવવાનું શૂકાન તમે હકીર-ફકીર “ઝફર” ના હાથમાં મેલવા માંગો છો તે અનુપમ ઇઝત સ્વીકારવાને મારી કમ લાયકાત મને વાલે છે, પણુ જો એ આપનો હુકમજ હોય તો તે માથે ચઢાવવા શીવાય મારે માટે બીજો માર્ગજ નથી. મારા પવીત્ર અશો ગૂરૂ સાહેબ સોરાબ ખાલમકોટનાં પશ્ચોતાં પૂજ્ય માનીતાં બહેન તરીકે અવવલથી તે આજ સુધી લગભગ ૪૦ વરસના લાંબા જમાના—શીર ઉપરના આ કાળા કોલસા ઉપર સફેદ બરફની ઘટ છાયા વરસી તે દરમ્યાન મેં આપ બહેનજીને એજ પશ્ચોતાં સ્થાને સદા વસાવ્યાં-પરચાવ્યાં છે; અને જો તેથી આપ જેવાં ગૂર્જર સાહિત્યનાં વડીલ દેવી, મારી કીમત એ માનને લાયકની ધારતાં હોવો તો આ ઝફરી મંઝીલની એક ખરી નાદર ખુશ નશીબીજ ગણાશે !

.....આપને માટે હું પોચા લખી શકું એમ છે, પણુ થોડુંક અંગત-લાગણી બધું ટૂંકુ ચાલશે એવી ઉમીદ છેજી. જીંદગીની કચડી નાખનારી જંજલોની ઘાણીમાં પીલાવાની મારી સરજત છે, તેથીજ મને દમ ખાવા અવકાશ આપશેજી.

ચહાતો આપને ફતેહ શીફા સરફરાજી, તંદરસ્તી, આશ્વાયશ, આબાદી.

આત્મકિત ખાકસાર,

૧૯૩૮.

શ્યાવક્ષ પેમાસ્તર, “ઝફર”.

“..... આંદ મળતાં તરતજ સખી પડાવી તમારી સનમુખ તમારાં પગ આગળ મેલીશ; કેમજે ખરી બહેનનાં જેવી ઉંડી લાગણીથી મારા જેવા કમનસીબ કમીનાને આહો છે તો ખુદા તમોને સુખી રાખે !

જ્યારે હું આવીશ, ત્યારે મને આશા છે જે બધી સાહદતો જેવા પછી મોટાં બહેન જરૂરજ હરખાશે. તમારી મારી તરફની બલાઇ હું કદીખી ભૂલી જઇશ નહિં.

એક વાર ફરીથી તમારો આભાર માનતો બાઇ,

તા. ૨૮-૭-૧૯૩૮.

અરશીદુલ એ. ડાઉર્સ ”

“.....ખોદા આપુને સારે વખતે ને સારે દહાડે મેલવશે, એજ આમીન ! હજુર તો તમારી મેરખાંનીથી તમારી મારફતે ધણું સારાં કામ મારા વહાલા રસ્તમજનાં દીકરાના દીકરા-દીકરીનાં કરવાનાં છે. તેવણનાંજ આશીસ ને તેવણની મરજી હશે તેરે આટલે લાંબે વખતેખી તમો હમો મલીને ધણા સંતોષ મેલવીયો ને મેલવશું.....”

૩જી ઑગસ્ટ ૧૯૩૮.

ધનમાય ફીરોઝશાહ કોથાવાળા.

“.....હમો ખરેજ ધણાજ કમનસીબ કે તમારાં જેવાં કાલજીવાળાં, ને ખરી લાગણીવાલાંથી વરસો વેર દુર રહ્યાં, નહિં તો આજે મારો આ એક દીકરો તમારાં જેવાં એક મમઇ-બપઇથી વધતાં પાસે કેવો કેલવાઇ, બાંખે યુનીવરસીટીનું સાઈ ‘નોલેજ’ લઇ સારે રસ્તે પાર પડી ગયે હોતજ.....”

જેઘપુર,

પરીન કેરસાસ્પ રસ્તમજી કોથાવાળા.

તા. ૪-૧૧-૩૮.

“.....મારી દીકરી સ્વભાવે ધંણી રાંક નમાની ને મીલનસાર છે.

હું એને પ્યાનોનું, ‘તીયર’ સુધી શીખરીશ. એ દારજીલીંગમાં મ્યુઝીક શીખવશે. હુંબી ઇચ્છું છું કે એ તમારું ઇનામ જીતી જાય અને પાલમકોટનું નામ કાયમ રહે !

મારી નાલી દીકરીનેબી પ્યાનો આપ્યો છે, જે મજેહનો વગાડે છે, છોકરીઓમાં તો પ્યાનોની લાઇન બીખાઇજી લીમજીભાઇ પાલમકોટ જેવી ઉતરેલી છે.....

લી૦ તમારો વ્હાલો ભત્રીજો,

મનચેરશાહ પાલનજી ખરશેહજી

તા૦ ૨૨-૪-૧૯૩૯.

લીમજીભાઈ પાલમકોટ.”

“.....પ્રિય વડીલ ખ્હેનશ્રી બીખાઇજી,

આપનો સ્નેહયુક્ત પત્ર તથા પુસ્તકોનું ‘પારસલ’ ગઇ કાલે સલામત પુગાં છે, જે માટે સહૃદય ઉપકૃત છું. પુસ્તકો મોકલી આપે મારા તરફ જે સદ્ભાવ વ્યક્ત કર્યો છે તે માટે ઋણી છું. મને તમો વડીલ ખ્હેન વખતો વખત જે માન આપી રહ્યાં છો તે માટે તો આપને કદિ પણ નજી જીવીશ.

પુસ્તકો ધીમે ધીમે વાંચવાં શરૂ કરી દઇશ. પહેલે “મારાં માતાજી !” હાથ ધરીશ. ધીરજથી વાંચી રહ્યા પછી મારા અભિપ્રાયો પત્ર મારફતે વ્યક્ત કરીશ.

આપ ખ્હેનજીને જ્યારે ખબર પડે કે ‘વિધારી વનિતા’ની બીજી આવૃત્તી પ્રકટ થઇ ગઇ છે, ત્યારે મને જણાવવાની કૃપા કરશો ?

પુસ્તકોની બેટ માટે ફરી એક વાર અંતઃકરણથી આભાર માની, અત્રેથી વિરમીશ.....”

તા૦ ૨૯-૫-૧૯૩૯.

મીનુ બી. દેશાઈ.

“.....આજ વર્ષે થયાં તમે પ્રીય બેહેનજી અમે તરફ એક ખરાં બેહેન તરીકેજ ચાહ્યા માયા રાખતાં રહ્યાં છો. તમે બેહેનજીને અમારાં ખેરવાહ બેહેન જણાવવામાં અમારું અંતઃકરણ કેટલી હદે સાચું છે તે તો અમારું જીગરજ નજી છે.”

તમે બેહેનજીની ભૂતકાળની સેવાથી તમારાં મુઆરક નામને વધુ ઝળકાવો અને અમારાં જેવાં વખાણનારાંઓનું ચાહવું ખર આવો કે હવે પછીની ઓલાદને તમારે મુબ પગલે ચાલવાની રીડી ખુધી બક્ષો.....”

શુનાખાઈ ખોદાબક્ષ મીફીથસ.

તા૦ ૩૮-૫-૧૯૩૮.

ખોદાબક્ષ નશરવાનજી મીફીથસ.

“.....ઢાલાં બીખાઇજી, તમારી ઉપર તો ખોદાતાલાની મેરખાની માયા તમે જન્મ લીધો ત્યારથીજ હુશે ને છેજી. કોઇનાં ઓસીઆલાં તો નહીંજ કેની? કેવાં તમારી મરજીનાં છેવો ને રેવોછ. બધાંના નસીબમાં એ સુખ આરામ નથીજી. સારાં કરણીનાં એ સારાં ફલ. કેટલાં તમેને ઓલખે અને કેટલાં તમારા બલા સ્વભાવની તારીફખી કરેછ ને કેટલાં વખાણેછખી. હા, દુન્યામાં સારા ગુણની કદર ફરનાર બધાં યોગાંજ હશે કે જેઓ પોતે તેટલાં સારા ગુણ ધરાવનારાં હોય.....”

તા૦ ૮-૬-૧૯૩૮.

ધનમાય ફીરોઝશાહ કોથાવાલા.

“તમારો કાગલ હમણાંજ મલ્યો છે અને મારા કલાર્ક નજી તમારાં કાગળનો જવાબ લખવા ખાસ કોઇ દીવશે નહિં ને આજેજ સહવારને બદલે સાંજે આવ્યા છે, તેવણ પાસે ૫ ને ૧૦ મીનીટે જવાબ લખાંઉછુંજી. મારી અને મારાં માયજી પ્રત્યે તમારો ચાહ અને બરી લાગણીઓ કેટલી બધી છે, તેના અનુભવથી હું હરહંમેશ ખોદાનો ઉપકાર માનું છું. અને શુકાના કરં છું. તમારો પેગામ હું માયજીને જરૂર પુગાડીશ. [એવણ હમણાં એવણનાં બહેન મીસીસ વૉર્ડન બધા સીક છે ત્યાં ગયાં છેજી.] તમારું પુસ્તક તૈયાર

થશે તેની હું ધણી આતુરતાથી રાહ જોઉં છું. અને તમે જે ભલાંમનથી એ પુસ્તક પ્રગટ કરો છો, તેની હું પુરતી કદરસનાસી કરી તમને અંતઃકરણ પુર્વક ધન્યવાદ આપું છું. જે કોઈ બીજાં કપટ ભાવથી યા અદેખાઈથી તમારાં ભલાં કાર્યની કિંમત ઓછી કરાવવામાં પોતાની મોજ માનતાં હોય તો માફ તેમને એટલું જ કહેવું છે કે તમે સૌ તમારામાં તાકાત અને શક્તિ હોય તો બાઈ બીખાઈજીએ આપની કામની બચ્ચેલી સેવાનું અનુકરણ કરવાની હિંમત બતાવવી. એક ભલાં કાર્યની કિંમત તેનું અનુકરણ કરવાની ચત્તથીજ કરી શકાય છે, કારણ કે એ પરવારતાં બદગોઈ કરનારાંઓને સારેજ બચ્ચે પડે કે બાઈ બીખાઈજી પાલમકોટનાં ૫૦૦) પાનાનાં પુસ્તક જેવાં ૫) પાંના તો શું પણ એક પાનાનો પાંચમો ભાગ પણ તેઓ લખી શકશે નહિ. નાલેશી કરનારાંઓને મારો હર હંમેશનો જવાબ એટલોજ હોય છે કે તમે જે મશ્કરી રૂપે વાતો કરો છો તો ચાલો એ પુસ્તક જેવું એક બીજું લખી બતાવો અને મને સંતોષ થયો છે કે આવા મારા ઉત્તરે એક સરખી રીતે ક્તોહ મેળવી તેઓનાં મોઢાં બંધ કર્યાં છે. હું તમને એવાં અનેક પુસ્તકો યોજવા અને લખવા માટે તંદરોસ્તી સાથની લાંબી જીંદગી ઇચ્છું છું. જે મારી દોઆ પરવરદેગાર આમીન કરે !

તમેએ મારાં અનેક કાગળે તમારાં નવાં પુસ્તકમાં આમેજ કર્યાં છે, તે માટે તમારો ઉપકાર માનું છું, અને તમારી ઉદારતાનો લાભ લઈ એટલુંજ લખવાની રજા લઉં છું કે મને તમારાં પુસ્તકની ૩) નકલો આપશો તો મોટો ઉપકાર થશેજી.

મારાં માયજીએ તમે માટે ભલી દોઆઓ મોકલવાનું ફરમાન મને હમેશ માટે આપ્યું છે. તેથી તે ભલી દુઆઓ સાથે મારી પણ કબુલ કરશેજી.

લી૦ તમારો દોઆગો સેવક,

Nanabhoj F. Mama."

તા૦ ૮-૭-૧૯૩૯.

“મેહેરવાન કદરવંત મુરંખીજી બાપ બીખામજી,

“જત, આ સાથે તમારા યાદગાર પુસ્તકનાં છેલ્લાં યા પહેલ્લાં પાનાં વાંચી પાછા રવાના કરતાં મારી જીંદગીનાં એક ખરા સોનેરી-મોતેબર અવસરની ઇજત અને શુભનસીબી ભારે લાગણી સાથે ખતમ કરું છું. તે દાદારની દયાથી મારી જીંદગીની આ સર્વોત્તમ ફર્જ ને અજબ સરજત પથ આમ સુખરૂપ પાર પડે છે! એવા કયા શીષ્ય પરસ્તારની અનુપમ સરજત હશે કે ખુદ પોતાના ગુરુરાજના છેલ્લાં નાદર મોતેબર પુસ્તકનાં દીવાયા “foreword” લખવાની મહાભારત ઇજત તેનાં નાચીઝ નમ્ર ખભાં ઉપર પડે! ખુદાતાલાની એબી અદભૂત મહેરબ હશે! શુક ખૂદા! ખુદાનું ચહાવું થાય કે એ ઇજત હજી એકાદ બે વાર ભોગવવાની આ “ઝફર” ની સરજત રહેા!

તમારી જીંદગીની સાંજ આવી મોતેબર ખુશાલ ફરજોમાં, ને તે આવીજ સફલ ઝફરી બનવણીમાં ભાગ્યશાળી નીવડેા!

ચહાતો આપને સર્વે ખુશખબતી, સરફરાજી, સુખ અને તંદરસ્તી.

આગ્રાંકિત હેશાનમંદ

તાં ૧૭-૭-૧૯૩૯.

તમારો

સ્થાવક્ષ પેમાસ્તર—“ઝફર.”

“.....તાં ૧૬ મી જુલાઇનાં “કયસરે હિન્દ”માં તમારા ફોટો સાથે તમેને જે માન મળીયું છે તે વાંચી હું બહુજ ખુશી થઇ છું કે તમારી જીંદગીભરની Musical life & કારકીર્દી આવી સરસ રીતે દીપી છે ને Parsees must be proud this honour on you.....

ખુદા, એ મારી દીકરીને હુશીયાર કરી તમારા જેટલી નહીં તો પા-અર્ધાબી કરે તો બસ છેજી.....”

બંગલોર.

બચાંમાય તેં કાપડયા.

તાં ૧૯-૭-૧૯૩૯.

“.....તા. ૧૬ મી જુલાઈના “કચસર”માં અમારા વાંચવામાં આવ્યું કે તમે એહનજીને Trinity College of Music તરફથી તમેને મ્યુઝીક Compose કરવા ને arrange કરવા અનુપમ માન આપ્યું છે, તે માટે અમે તમને ખુશાલી તેમજ મગરૂરી સાથે મુબારકબાદી આપીએ છીએ. ખુદા તમારી હજુર ખીજ મુરદો ફતેહ સાથે પાર પાડે!

ખુદા તમને લાંબા આયુષ્ય આપી ભવિષ્યમાં હજુર ખીજ વધુ માન ચાંદ ફતેહ સાથે બક્ષે એવી અમારી દુવા આમીન થાય.....”

કોઆબા. હીરાંબાઇ જહાંગીર દી. નરીમાન.

તા. ૧૯-૭-૧૯૩૯.

“.....આપને રચેલો ‘પ્રીસ’ ટ્રીનીટી કોલેજનાં ‘કાર્સ’માં દાખલ થયો એ જાણી હું ધણેજ ખુશી બક્ષે મગરૂર થયો છું, અને જે માટે મારાં હાર્દિક અભિનંદન પાઠવું છું. પ્રભુ ભાવિમાં આપને શુક્રિર્તિ બક્ષે.....”

તા. ૨૦-૭-૧૯૩૯.

મીનુ બ. દેશાઇ.

“મેહરબાન બહાલાં ભીખાઇજી,

“ગયા રવીવારના “કચસરે હીન્દ” માં તમારે માટે વાંચી બહુજ ખુશી થઇ છું. તમેને આવું માન ધણેજ ‘લેટ’ મળેલું કહેવાય, પણ કંઈ નહીં “એટર લેટ લેન નેવર.” તમારી હૈયાતીમાંજ છપાવી મોકલ્યું તે હીકજ કીધું. ધન છે તમારાં માતાને કે આવી એક દીકરીના જન્મ આપ્યો. એથી વધુ માન મેળવજો તમે તમારાં માત-પીતાનું નામ દીપાવ્યું છે, અને હજુર ખી દીપાવતાં રેહજો. એવી મારી દુવા આમીન! આમીન!

હું તમેને હમેશાં યાદ કરું છું,

તા. ૨૨-૭-૧૯૩૯.

ધન રતનજી શર્મા.

.....“બહેનજી ‘ક્યસરે હીન્દ’ માં ગયા રવીવારે [ઇંગલીશ ન્યુસમાં] તમે બહેનજી માટે તમારાં મ્યુઝીક વિષે જે જે તારીફો લખાઇ હતી તે વાંચી અમે બંને ધણાં ધણાંજ ખુશી થયાં છીએ; તેમજ અમે તરફથી જે જે બલી દુવા તમને ધચ્છીએ છીએ તે હમેશાં મુબારક થાય! ખરી કદર તો પશ્ચિમનાં લોકોજ કરી જાણે છે. તે લોકો ખરું શું તેની ઝટ ને પટ કીમત આંકી આપે છે. એ કાંઇ જેવી તેવી તેમજ કામ ચલાઉ પ્રશંસા નથી. એ તારીફ તમારી ખરી મહેનતનાં પ્રતાપ છે, તેની સાથે તમારી પોતાની પારસી જરથોસ્તી બાનું તરીકેની તમારી કામની પણ વાખવાખી થયલી ગણાય! ત્યાંનાં લોકોમાં આજ સુધી એવોજ ખ્યાલ હતો કે હિન્દુસ્થાન તો જંગલી જેવી જાનતો છે; પણ હવે તેઓ જ્યારે આપણી તરફ આવવા લાગ્યા અને જોવા લાગ્યા, ત્યારે ખાતરી થઇ છે.

સારી તનદરસ્તી સાથે હસ્તાં-રમતાં રોજ તમારા બહાલા (પીઆનો) સાથે મ્યુઝીકમાં મન્યાં રહો, અને તમારાં તનમાં જે જે ઉમેદો ધારેલી હોય તેમાં ફ-તેહમંદ થાવો; એવી અમે બંનેની દુઆ છે તે આમીન!...”

તા. ૨૪-૭-૧૯૩૯.

કુવરબાઈ જે. ઈ. કામેસરીએટ.

“.....તા. ૧૬ મી જુલાઇના ‘ક્યસરે હીન્દ’ માં તમે માતાજીને મળેલું અપૂર્વ માન તથા તેને લગતો હેવાલ વાંચી અમે અતી ધણાં ખુશી થયાં છીએ. મારાં માતાજીએની તમેને ધણી મુબારકબાદી આપી છે તથા મારી પણ કમુલ કરશેજી. હજુર વધુ ઝળકતી ફ-તેહ મેળવતાં રહો એવી અમારી બંનેની દુવા-અંદગી આમીન હોજો.....”

તા. ૨૫-૭-૧૯૩૯.

કેડી માણેકજી મુસ.

“.....‘ક્યસરે હીન્દ’ વાંચતાં જણ્યું જે તમેને Trinity College તરફથી ધણું મોટું માન મળ્યું છે. હું તમેને ખરાં દીલથી મુબારકબાદી આપું છું. એક આપણી નાની કામની અંદર તમારાં જેવાં નેક Musician

ને ઘટતું માન મધ્યું છે, તે માટે આપણી આખી કોમે મગર થવું જોઈએ! માફ એટલું મન થાય છે કે હું તમોને આવીને મળું અને તમારી તરફથી બધી વાત સમજું.

એક વખત તમોને Piano વગાડતાં સમજવાતું મને ધણું મન થાય છે. ખુદા છે, ફરીથી મુંબઈ આવીશ, ત્યારે તમે મારા ઉપર મેહેરખાની કરી કાંઈ પણ વગાડશો તો ખરેખર હું ઘણી આભારી થઈશ.

બહાણાં બીખાઈ, મેં વાંચીયું જે તમારાં Compose કીધેલાં ને arrange કીધેલાં pieces, Trinity College માં રાખ્યાં છે, તેમાંથી કોઈ પણ એવો છે કે હું કરી શકું? જે તેમ હોય તો મેહેરખાની કરી મને જરૂર જણાવવાને તસદી લેશો?

થોડો વખત ઉપર મેં એક ‘શીલમ’ Life and Notes of Beethoven જોઈ. મ્યુઝીક સમજતાં મને તમે ધણું યાદ આવ્યાં, ખાસ કરી જ્યારે “Moonlight Sonata” સમજ્યો ત્યારે.....”

મહરાસ.

હોમાય જાલ ખાટલીવાલા.

તા ૦ ૨૫-૭-૧૯૩૯.

“.....આજના ‘કૌનીકલ’માં તમારી ‘ડ્યુએટ’નો ‘રીવ્યુ’ લખાણથી આવ્યો છે, તે વાંચી અમે ધણું ખુશ થયાં છીએ. આ ઉમરે તમો બહેનજીને Trinity College of Music તરફથી જે અનુપમ માન મળ્યું છે, તે આખી પારસી કોમને હરખાવનારું અને મગર કરનારું છે. તમારી કુશળ એકીએ બી વાંચીને ખરેખર આવાં એક નાદર ઉસ્તાદને માટે ખુશી થશે અને મગર પણ થશે. જ્યારે તમારી ‘ડ્યુએટ’માં ખાસ ખુબી અને જ્ઞાન હશે, ત્યારેજ આવી એક જગ પ્રસીધ કૉલેજ તરફથી તે પોતાના ‘સીલેબસ’માં દાખલ કીધી હશે. ‘કૌનીકલ’ લખે છે તેમ તમો બહેનજી એકજ ખરાં કેળવાયલાં પારસી બાનું છો, જેમણે આવું મોટું માન આપીને તમારી આગલી મેળવેલી કીર્તિમાં ખરેખર વધારો કીધો છે.

આવી રીતે બીજાં પણ હિંચાં માન મેળવવાને બાગ્યશાળી થાવો, અને પરવરદેગાર પાસે દુવા ગુજારું છું કે તે કીરતાર તમે બલાં બેહનજીને લાંબી સુખી જીવંતી બક્ષે !.....”

નવસારી.

અરશેદજી કાવસજી દેસાઇ.

તા. ૨૬-૭-૧૯૩૯.

“.....બહાલાં બીખાઇજી માસી, તમે જે મ્યુઝીક ‘કમ્પોઝ’ અને ‘arrange’ કરવામાં જે ફતેહ મેળવી તે માટે હું તમોને અરાં જીગરથી મુઆરકઆદી ધમ્મજું છું, અને એવી દુવા માંગું છું કે બીજાં એવાં કામ કરવા પરવરદેગાર તમોને સારી તંદરોસ્તી બક્ષે !.....”

૨૭-૭-૧૯૩૯.

ગુલ પીં હીં દીવિયા.

“.....ચાલો, લાયકને લાયક માન મળ્યું છે, મોડેથી પણ. હું તમોને આ ફતેહ માટે અરાં જીગરથી મુઆરકઆદી ધમ્મજું છું.....”

તમારું યશસ્વી કાર્ય કરતાંજ જાવો.....”

તા. ૨૭-૭-૧૯૩૯.

અરદેશર એમં પીં કરાઈ.

“.....જે લોકો, પછી સગાં હોય યા નહિં હોય, પણ તે લોકનાં જીગર જલતાં હોય તો યધારે ઠંડુ પાણી પીને જીવ ડેડેવે તો આરામ થાય; અથવા તો પોતાનામાં મીઠું નહિં હોય તો કયાંથી દેખાડી શકે ? બલાંથી તો બલાઇજી થાય છે, અને જેના નસીબમાં હોય તેજ લઇ શકે છે. એથી જ્યાં માન મેલવો, અને સારી તનદરસ્તી સાથે હમેશાં તમારું ધર વાજ-

તું-ગાજતું રાખી હસ્તાં-રમતાં ખુશ-ખુશાલ રહે. એવી અમારી ખરાં જીગ-
રની બલી દુવાઓ તમે મારાં દીલસોજ મુરખી બહેનને આપીન ।”

તા૦ ૨૭-૭-૧૯૩૯.

કુંવરબાઇ જે૦ દી૦ કાંમેસરીએટ.

“.....શનીવારનાં ‘જામે’ માં મેં ઐગણેરની અગીઆરીની વીગતખી
વાંચી હતીજી, જેમાં તમારું નામ તમે મને કહેવું તેમજ હતુંજી. કેટલાંકોને
એ વરી વાંચી ફરિયાત લાગે હશેજી. તમે તો પુનતું કામ કીધું છે. તેવું
તમારાં બધાં કામેમાં મદદ ખોદાતાજા આપશે.....”

તા૦ ૧-૮-૧૯૩૯.

ધનમાય ફીરોઝ કોથાવાલા.

“.....તમારી ખરેખરી દીલોગન કદરશનાસી મારેથી કોઇ પણ દીવસ
બુલાશે નહિં. તેનો બદલો તે કારતાર તમારી સારી તનદરસ્તીમાં અને
તમારી આંખની રોશનીમાં હમેશાં સુખી રાખે ! આપીન ! મારી ખરાં દીલની
દરેક બલી દુવાઓ તમે સ્વીકારશેજી.....”

“.....તમારી બલી લાગણી ભરી દુઆ તે કારતાર મને આપીન
કરે. હું પુનેથી આવું તેટલાં તમે અસલ જેવાં પાછાં જીવાન થઇને જેમ
કોનસટમાં પીયાનો વગડતાં હતાં તેમ વગડીને તમારું ઘેર ગાજતું-વાજતું
ધમધમાવી નાખજો. ગઇ કાલે તો મ્યુઝીકની તરસીજ હું ઘેર આવી છું.
કારણ કે તમે બહેનજીની નાદુરસ્તીને લીધે મને તમુને પીયાનો માટે તકલીફ
આપવા ગમી નહિંજી. ચાલો, આપણે પાછાં મધ્યે તેટલાં સચ્ચરી રાખજો.
૧૫) દિવસ નીકળી જતાં તો કશો વિલંબ લાગશે નહિં. ગઇ કાલે તમોને
મક્કીને મારો જીવ ધણો ખુશી થઇ ગયો છેજી.....”

તા૦ ૧૦-૮-૧૯૩૯.

કુંવરબાઇ જે૦ દી૦ કાંમેસરીએટ.

મેજર સોરાબ રૂસ્તમજી બામજી; એફ. આર. એસ. એ., જે. પી.
તરફનો પ્રશંસા પત્ર.

—:૦:—

તમે મહેરબાન બહેનજનો તા. ૧૬ મીનો પત્ર પુગો છેજી. મોટી મહેરબાની થઇ, હાલનાં આ બેકદર ઝમાનામાં આપણી વહાલી કોમ તરફ નયુણ્યાપણું દેખાડવામાં આવે છે. તેમના દેશ અને તેમના પુર્વજો ઉપર પારસી કોમનાં વડીલોએ શું શું ઉપકારો કર્યા છે, તે દેખાડી આપવા અને બવિષ માટે એક સાંમટો એક ગ્રંથ રહે એ વિચારથી હમારા મંડળે આ કાર્ય ઉપાડ્યું છેજી, જેમાં સર્વ જરથોસ્તીઓના ટેકા અને સહકારની ઉમેદ રાખ્યે છીએ. તમે બહેનજી અને કુટુંબનો હું એક અદના વખાણુનાર છું. એ તમે જાણી અજાણ થશો. સંગીતનો એક શોખીન [દિશીનો] રહેવાથી તમારી ઇંગ્રેજ સંગીતની કળાનો વખાણુનાર થયો છું. જે કાંઇ સાહિત્ય, લખાણો, દસ્તાવેજો હોય તે મોકલશેજી. સર્વેનો રડો ઉપયોગ કરીશું.

તમારી પ્રશ્નાવલીનો જવાબ આ સાથે ખીડયો છે. તમારાં પુસ્તકોની બેટ આપવાના ઇરાદા માટે આભારી છું.....”

તા. ૧૭-૮-૧૯૩૯.

“.....તમારું નવું પુસ્તક મેળવવા આવુર છીએ. થોડો વખત અગાઉ કોઇ મત્તવા આવેલાં તેઓ સાથે તમે બેહેનજી વીશે વાત કરતાં તેવણે મને ખબર આપી કે “કયસરે-હીંદ’માં તમારાં બીખાઇજનાં મ્યુઝીક માટે આવેલું વાંચ્યું?” નહિં બેહેન, હું વચમાં સીક હતી, ત્યારે કાંઇ આવ્યું હશે. તે બેહેને હમણાજ મને તે ‘કયસર’ મોકલી આપ્યું, જે વાંચતાં આફરીન છે બીખાઇજ કરોને મોહમાંથી શબ્દો બહાર પડ્યા ! ખુદાએ તમે જેવાં ઉધ્યોગી ને નેકખસલતનાં બેહેનજનાં જીગરમાં ખુદાઇ હુતરનો સાગર ભરેલો છે, પણ તમે ક્યાં એ બધું બધાંની જાણમાં આવવા દેવો છો ? હમારે તો મી. ખુદાબક્ષ ત્રાશીથ્સ બાઇજનો ઉપકાર માનવાનો છે કે જેઓએ તમારાં કાંમ માટે તમને હીંમત આપી ત્રીનીટી કોલેજ ઉપર મોકલવા સુચવ્યું. બેહેન

તમોએ તો તમારી હંમેશની શરમાલ રીતે સાંતી રાખેલું. તમારું ગહવેર એ બલા બાધજની કાલજથી બાહાર આવ્યું. જેનાં મનમાં-દીલમાં ખુદાઇ હુનર રમે, તે બાધ માટે સૌ કાઇ મગરૂરી લે ને કહે. બેહેન બીખાધજનાં મીઠાં મ્યુઝીકા જે ફરેસ્તાઓને ગમે, તેવાં ફરેસ્તાઇ કામોની હારમાળા તમારાં બાહોસ ભેંજમાંથી હજુરખી ચાલુ નીકલવા ખુદા તમો બેહેનજને તન-મનથી સદા સુખી રાખે ને તમારી ભલી કાશેશોનો પમરાટ ચોમેર પમરતો રહે, એવી દુવાઓ હમો બેહેનો કર્યે છીએ, તે તમુને આમીન થાઓ ! હમારાં દીલમાં તમો બલાં બેહેન માટે જે માન અને લાગણીઓ છે, તે હું પુરેપુરી દર્શાવી શકતી નથી, પણ મારાં જીગરમાં તમારાં કાબેલ ભેજાં અને તમારી નમનતાઇ માટે જો આ વીચારો દોડે છે.....”

‘સી ડ્રીમ.’ કોલાબા.

રતનબાઈ દારાશા મહેતા.

તા. ૨૮-૮-૧૯૩૯.

આઈમાય દારાશા ચીચગર.

“.....તમોએ પ્રગટ કરેલી ચોપડી ‘મારી અર્ધાં સદીની સાહિત્ય સેવા અને મિત્રોનો મનોહર મિઠાસ’ અમોને ભેટ આપવા માંગો છો, તેથી ખુશી છેએ, અને તમારો મોટો ઉપકાર માનીયે છીએજી. એવી રીતે આગળ પણ તમારાં અનેક પુસ્તકો ભેટ આપી અમોને યાદ કરતાં રહ્યાં છો તે તમારી ધણી મેહેરબાની સમજીએ છીએજી. એ પુસ્તક હું ઉલટથી વાંચી તમારી સાહિત્ય સેવાઓનું સામડું જ્ઞાન મેળવીશ.....”

તમોએ જોડેલાં ‘મ્યુઝીક પીસીસ’ વેલાતમાં એટલાં વખણાયાં તે વાંચી અમોને ખરેખર ખુશાલી ઉપજી છે અને તમોને ધન્યવાદ આપીએ છીએજી.”

તા. ૨૯-૮-૧૯૩૯.

નવરોજી સોરાબજી બંગાલી.

“.....તમારી એક વધુ નવી ચોપડી વાંચવાની મને ખુશીજી ઉપજશે. તમોએ આપેલા મને ‘મુરખ્ખી’ના એલકાળથી નવાજ્યા છે ! ! મારાં માનવંત મિત્ર-એમ કેમ અને ? તમો મારાં મુરખ્ખી ! એટલે તમારા ગરીબ

મિત્રની પીઠાણીમાં તમોને મરજી મુજબ લખવાનો હકક તેની વચ્ચે મારેથી કેમ અવાય ?

વળી કંઈ મારાં પત્રતું છાપી તો નહિં મારું હોય ! જે હોય તે ખરું વાંચ્યા અગાઉથીજ આભાર માની લઉં છું.

૧૬ મી જુલાઈનાં 'કચસરે હીન્દ'માં જાહેર થયેલો તમારો "Musical Piece" હમોને કયારે વગાડી સંભળાવશેજી?....."

તા. ૩૦-૮-૧૯૩૯

અરશેદજી જાં બાહડીયા.

".....ગદ્ય કાલે ભાષા બમનજી રજા પછી ઑરીસમાં ગયા, ત્યાંથી સાંજે ઘેર આવ્યા, ત્યારે પોતાની સાથે જે ચોપડી લાવ્યા અને અમો બન્નેને કહેવા લાગ્યા કે મી. દારૂખાનાવાલાએ જે બીજી નવી ચોપડી કાઢી છે, તેમાં તમારાં મીસ બીખાઈજીની સખી પીઆનો ઉપર બેઠેલાં છે તે આવી છે, તે તમો જુઓ ! ત્યારે મેં સવાલ કીધો કે એવણુનાં મરહુમ વહાલા ભાઈ સોરાબની સખી આવી નથી કે ? ત્યારે કહેવા લાગ્યા કે તેવણુની પણ છે. અમો બન્ને બેહેનોએ જોઈ છે, જે તમો બન્નેની બરોબર આબેહુબ છે, અને ઘણો સંતોષ અમુને થયો છે, કે અંતે "ધર્મો જય" છે. સુરજની સામે ગમે એમ દીક્ષના ઉભરા કાઢે, પણ તેની રોશની કદી પણ ઝાંખી થશે નહિં. ઉલટું, તેની ગરમીથી ષોતેજ બલીને બસમ થશે ! મલીએ તેટલાં સાહેબજી. તમો અને હું બન્ને જણા એકજ હોડકાંમાં હલેસાં મારીએ છીએ. અમારી ધણી ધણી હેતબરી દુવા બંદગી સાથ,

તમારી નાની બેહેનો,

કુંવરબાઈ તથા દીનબાઈ જે. ઈ. કામેસરીએર.

તા. ૩૦-૮-૧૯૩૯.

“.....હમો અતી ધણાં ખુશ થયાં છઈએ કે તમો ઉપયોગી, કેલવાયલાં બેહેનજીએ એક વધુ પુસ્તક “મારી અર્ધાં સદીની સાહિત્ય સેવા” નું બાહેર પાડી તમો બેહેનજીની ઉમદા સેવાની વધુ કદરસનાસી કરાવી છે. આપ માનવંત બેહેનજીનાં આગળ બહાર પડેલાં પુસ્તકો તથા તેવુંજ બીજું સેવા બાનીક સાહિત્ય હમારી નાચીઝ લાયજેરીને શોભાવી રહ્યાં છે અને તેને એક ખુણે નાંખી નહિં રાખતાં અમારાં મિત્ર મંડળોમાં વાંચવા આપીયે છીયે. મીં ડોસાભાઈ એલાબ્યા, જેવણ અમારા મિત્ર છે, અને દાદર કોલોનીમાં રહે છે, તેવણ તમો બેહેનજીએ રચેલી બે ચોપડીઓ વાંચવા લઈ ગયા હતા, જે બે દીવસ ઉપર વાંચીને પાછી વાલી જણાવ્યું કે આ ચોપડીઓ એવણે ધણો રસ લઈને પુરી વાંચી હતી. જીંદગી યારી આપે ત્યાં સુધી એવાં ધણાં ઉપયોગી પુસ્તકો બાહેર પાડો એ અમારી દુવા છેજી. તમો કદરદાન બેહેનજીની નવી ચોપડીની એક નકલ અમુને ભેટ આપવાની કદરદાની લખી મોકલી તે તમો વહાલાં બેહેનજીનાં અમારા ઉપર કરેલા ઉપકારોમાં વધારો કરેલો સમજીએ છીએજી.....”

સુનાબાઈ બોદાબક્ષ મીડીઈસ,

તા. ૧-૯-૧૯૩૯.

બોદાબક્ષ નસરવાનજી મીડીઈસ.

પરીન કેરશાસ્ત્ર રૂસ્તમજી કોથાવાલાનો પ્રશંસા પત્ર.

—:૦:—

“.....તનદેરાસ્તી સાથે હજુર ધણાં વરસ જીવો ને સદા બલાઈ કરીને સારી નામના મેલવો. એટલુંજ દુન્યામાં પહેલે તેમજ પાછલખી વખણાય છે.

તમારૂં ધારેલું પુસ્તક છપાઈ તૈયાર થાય ને મનેબી એક મોકલશેજી. ખુદા તમારી નેક મુરાદો પાર પાડે, ને તમારી નેકા નીતીનો બદ્દો ખુદા શાંતિમાં આપે. તમારા જેવી ઉપયોગી નેક ખુધ્ધીની મારી દીકરીઓબી થાય. સોસન ને હવે રજા તો પડી હશે. પણ તમો પાસે કાણુ લાવેજી? એબી તમુને ધણી યાદ કરેછેજી.

તમારી તખ્તીયત માટે કેરસારપે મને કહ્યું. તખ્તીયત હવે ઘણી સંભાલવી જોઈએ. તમોથી ધણાનું બહુ થતું હશે. તેથી બલાંઓને હજુર વધુ જીવવાની દુન્યામાં ઘણી જરૂર છેજી.....”

તા૦ ૪-૯-૧૯૩૯.

પરીન કેરસારપે રસ્તમજી કોથાવાલા.

“.....આજ સુધીની તમારી જીંદગીની કારકીર્દી તમે પ્રકાશીત રાખી છે, તેવીજ બલકે તેથી વધુ તમારી હૈયાતી સુધીમાં પ્રકાશીત રહે, એવી અમો બન્ને બાઈ-બહેન અને મારાં વહાલાં છોકરાંઓની ઉમેદ છે, જે તમો જેવાં ખરેખર લાભક બાનુને આમીન થાવો !

તમારાં જેવાં ઉંચા ખાસીયતનાં અને લાગણીવાલાં ‘ફેન્ડ’ આ ઉમરેખી મેળવવા માટે મને ઘણું માન છે.

તમો વહાલાં બેઠનની મુજ બહેન માટેની કાલજી માટે સદા ઉપકારી છું.”

પીરોજબાઈ બમનજી લામ

તા૦ ૫-૯-૧૯૩૯.

રસ્તમજી બમનજી લામ.

“.....તમો વધુ અને વધુ જળકતી ફ-તેહ મેલવતાં રહો અને તમારું નામ જગ-આસ્કાર બનો !.....”

તા૦ ૫-૯-૧૯૩૯.

કેકી માણેકજી મુસ.

“.....તમારી બલી લાગણીથી મોકલેલી બલી દુઆઓ સાથે તમારી પ્રગટ કાપેલી ચોપડી “મારી અર્ધી સદીની સાહિત્ય સેવા” રિવકારી અતિ ઉપકારી તેમજ ખુશી થઈ જુજી. પંચરહેગાર તમારી કલમને વધુ જોરેમંદ

બનાવે, ને એવી સાહિત્ય સેવા લોકોપ્યોગી અને માન ભરી થાય ! આમીન !
આખે-પાંખે તેજમંદ ને જોરમંદ રહે ! ને ખુદના આશીર્વાદો મેળવતાં
રહે ! આમીન !

અલેક્ઝાન્ડ્રા સોલ્ઝેન કલાસ.

આવાંબાઈ ફ. મેહતા.

તા૦ ૫-૯-૧૯૩૯.

“.....જેવી માયા ને દયાથી ગરીબોને સંતોષ આપો છો તેમ સદા
કાયમ રાખે. તમારું સખાવતી જીવર જે ગરીબ, લાચારને મદદ કરવા ઉમંગ
લીએ છે. તેવીજ હમેશ તમોને દાદર હોરમજદ શક્તિ આપે. તમારી આંખની
રોશની જલસ્તી પ્રકાસ્તી થાય કે જેથી તમારી કલમ અને Music થી
સર્વનાં દુઃખી જીવોમાં આશા ને ખુશાલી આવે !

તમારે વાસ્તે હું ખચ્ચીતજ મગર છું, ને તમારી જીંદગી જે
'Plain living and high thinking' માં ગુજરી છે, તે દાખલો હું
follow કરવા આતુર રહીશ.

આ દુકં પથુ ખરાં જીવરની દુઆઓ મારા બહાલાં મમા-પપા બાઈ-
બહેન તથા તમારી તાબેદાર બત્રીજની આમીન થાય !.....”

તા૦ ૬-૯-૧૯૩૯.

રતી એરચશાહ હીરજીભેહદીન.

“બહાલાં કુદજમાય બીખાઇજી,

તમોએ ગઇ કાલે દારબશાહ મારફતે ‘મારી અર્ધાં સદીની સાહિત્ય
સેવા અને મિત્રોનો મનોહર મિઠાસ’ નામનું પુસ્તક ભેટ મોકલ્યું તે માટે
હેશાનમંદ છીએ. તમારાં બીજાં ભેટનાં પુસ્તકો જેવુંજ એ પથુ રસીક અને
નાના મોટાં સર્વને ધડો લેવા લાયકજ છે. મા-બાપોએ પોતાના બચ્ચાંઓનાં
હાથમાં આવાંજ પુસ્તકો મુકવાં જોઇએ કે જેથી તેઓનાં મન પર એવીજ
સારી અસર થવા પામે.

તમોએ રચેલો ‘મ્યુઝીકલ ડ્યુએટ’ લંડનની ત્રીનીટી કૉલેજની પ્રસંસા મેળવી ઇ. સ. ૧૯૪૧ નાં મ્યુઝીકનાં ‘સીલેબસ’ માં દાખલ કરી સત્તા વાલાઓએ જે સર્વોત્તમ માન તમને આપ્યું છે, તે માટે અમે તમને સુખારક્યાદી ઇચ્છીએ છીએ. રંજનો બદલો ગંજથી મળે, તેમ તમોએ મ્યુઝીક માટે જે ખંતથી રંજ ૫૦) વર્ષો સુધી ખેંચી, તેનો બદલો મ્યુઝીક-માંજ સર્વોત્તમ ગંજથી ખુદાએ મેળવી આપ્યો, તે જાણી અમે ખુશી છીએ. જેમ આખી પારસી કોમમાંથી પહેલ વહેલાં મ્યુઝીક ‘ટીચર’ તરીકે તમે નામના મેળવી તેમ ‘મ્યુઝીક’ રચવા માટે પણ તમોએજ ઉત્તમ નામના મેળવી આખી પારસી કોમને હરખાવી છે. ખુદા તમોને એવાં ખીજાં ધણાં ધણાં કામો કરવાને સામર્થ્યવાન બનાવે, એવું અમારું ચાહવું છે, તે આમીન થાય !.....”

તા૦ ૭-૯-૧૯૩૯.

શીરીન અને નાજાં જમશેદજી સરદાર્.

“.....મહેરબાન મુરખખી વડીલ બહેનજી બીખાધજી,

તમો તરફથી એક સુંદર ચોપડીની ભેટ સ્વીકારતાં મને બહુ ખુશાલી હાંસલ થાય છે અને તેને માટે બહુ ઉપકારી છું.

આવી લાંખી ઉમરે એવી એક સારી ચોપડી બહાર પાડવાને માટે તમોને કેટલી મહેનત પડી હશે, જેને માટે તમો બહેનજી ખરેખર બહુ ધન્યવાદને લાયક છો.

કદાચ લાંખી ઉમરને લીધે શારીરિક નબલાઇ તમો બહેનજીને લાગતી હોય, પણ મગજ શક્તિ બહુ સારી હશે, ત્યારેજ એવી એક ચોપડી બહાર પાડવા શક્તિમાન થયાં હશેજી.....”

નવસારી.

તા૦ ૭-૯-૧૯૩૯.

ખરેશજી કાવસજી દેશાઈ.

“.....તમે બેઠેનજીએ મારે માટે તથા મારાં બચ્ચાંઓ માટે તમારે હાથની લખેલી ચોપડીઓ મોકલાવી છેજી, તે માટે તમે વાહાલાં બેઠેનને લણોજ અમાર માનું છુંજી. હજી ચોપડી બરાબર વાંચી નથીજી, પણ તમારાં લખાણુ માટે કશો પણ શક રહેતોજ નથીજી. તમારું લખાણુ સદા કેટલું ઉમદા તથા વખાણુને લાએક ઇચે ઇચ છે, તે સર્વને રોજીન છેજી.

પરવરદેગાર તમે વાહાલાં બેઠેનને લાંબી જીંદગી બક્ષે અને તમારે મન ગમતી ચીજો સદા હજીબી લખતાં રહેવોજી. મારાં બચ્ચાંઓનો પણ ધણો આભાર કયુલશોજી.....”

તા. ૮-૯-૧૯૩૯.

શીરીનખાઇ ખ. જ. વાડીઆ.

“સદા સરકરાજ ઉમરદરાજ માનવંત
બહેનજી સાહેબ બીખાઇજી,

મહેરખાની કરી ઉપરોકત શીરનામે સીફતખાજી સમજશો નહિંજી. એ દરેક ઉદગાર અંતઃકરણનાં છેજી. અને તમારા બાબમાં તે તદ્દન યોગ્ય અને દરોબસ્ત છે.

આટલી ઉમરે તમે જે પરીશ્રમ ઉઠાવો છો અને શોખની સેવા બજાવો છો તે સ્તુતિ પાત્ર છે. મહેરખાની કરી ‘મિત્રોનો મનોહર મીઠાશ’ ની બે નકલો એક અમારા પોતા માટે અને એક દુર વસ્તા મિત્ર માટે મોકલી આપશોજી.

આગમજથી ધણો ધણો ઉપકાર માનતો
દેવાગીર ખયરઅંદીશ.

તા. ૮-૯-૧૯૩૯.

મેરવાનજી મનચેરજી બનાજી.

“.....જે કે મેં તો તમે મેહરખાનનાં આ છેલ્લાં થોડાંક પુસ્તકો વાંચ્યાં છેજી; છતાં હજુર બીજાં અનેક કીમતી પુસ્તકો બહાર પાડવાને તે

કીરતાર તમે જેવાં સદ્યુષ્ટી ભલાં બેઠનને લાંબી જીંદગી સાથે સદા તન-દરોસ્તી ભર્યાં રાખે ને મુજ ગરીબને ચાહીને સદા યાદ કરો છો તેમજ સદા યાદ કરશોજી. એવી દરેકે દરેકે ભથ્થી દુવાઓ સાથે બહુ બહુ ઉપકાર માનું છું.”

તા. ૧૦-૮-૧૯૩૯.

પીરોજ ફીરોઝ સકલાટવાલા.

રાજ-રત્ન મીસીસ રૂસ્તમજી દાબુનો પ્રશંસા-પત્ર.

“.....દાદારજી તમેને સુખી જીવન સાથે જીંદગીના છેડા સુધી રાખે, ને પરોપકાર પરમાર્થનાં ધણ્યાં કામો કરવા શક્તિવાન રાખે. તમારી સંગીતની અને સાહિત્યની ખેતીને વધુ ખેડતાં-ઉધારતાં રહી આખાદ કરી તેનાં મધુર મીઠાં ફોનોની કીર્તિના પાક તમારે ફાલે આવ્યા કરે અને તે પાકનાં દાંન સૌને દેતાં રહેવા ભાગ્યશાળી થાવો, ઐવી, હું પણ તમારું જ્ઞાન-દાન લેનારી, ખરાં દીલની હેતની દુવા છે.

તમે તો તન-મન-ધનથી આવાં દાંન કરો છો, સારી સ્થિતિના અને સારા જીવના કોઈ આપણાં જરથોસ્તીઓ મુક્ત પુસ્તકોની સારે વખતે કોમમાં વહેંચણી કરે છે તે પુસ્તકો મારા હાથમાં લાયજેરીને અંગે આવે છે. બહુજ જુજ કિંમતની હોય છે. તમે બહેનજી તરફથી મેં ચાર પુસ્તકો લાયજેરી માટે તથા મારાં પોતા માટે મેળવ્યાં, તેમાં ‘મારાં માતાજી’ નું તો કેટલી મોંઘી કિંમતનું પુસ્તક અંકાય! આ સાહિત્ય સેવાનું પુસ્તક પણ પાકું સુંદર ‘આઇડીંગ’ નું છે. સેંકડોની સંખ્યામાં એવાં પુસ્તકોની દહાણી લુટાવો. ‘મધમધતાં મોગરાં’ ને ‘મ્યુઝીકમાં ૫૦ વર્ષ’, એખી ઠીક ઠીક કિંમતનાંજ અંકાય. હજારો રૂપિયાનો ભોગ, વખતનો ભોગ ને સાથે આ ઉમરની નબડી આંખનીખી કનવાર ન કરી તેનો ભોગ આપીનેખી જન સમાજને માટે ખરાં દીલની કાલજીથી આ જાતની જેહેમત વાપરી વિધ્યાનાં દાન દેવા માટે, મારાં હાતમ દીલનાં બહેન બીખાઇજી, તમેને ખોખા નહિં, પણ ખોખા બરીને

ધન્યવાદ અને આશિર્વાદ ધટે છે. દાદાર પાસે એજ દુવા છે કે સદા તન દરોસ્તીથી જીજીવી રાખે, ને તમારા ઉમદા, સખી, યાની, સાચાં અંતઃકરણની આવી બક્ષિશો આપતાં રહેવાની તમારી શોખની સેવાનો ઉત્તમ લાભ તમારાં, અમો સૌ આહતાં વખાંણતાંઓ, મેળવ્યા કર્યે. ‘હાથે કીધું’ તે સાથે’ એના જેવી સખાવત તો બીજી નથીજ, પણ તમારી સખાવતો તન-મનની બુખ બાગનારી ને તમારું સદા સ્મર્યું જીજીવી રાખનારી છે. દીકરા-દીકરી હોતે તો નહિં યાદ જાગવતે, પણ આ તમારાં પુસ્તકો તો કામ કામ તમો બહેનને આશકારા કરશે, તમારી મનશનીજ તમોને એવી ઉત્તમ પ્રેરણા પીવાડતી હશે. ઇચ્છું છું કે તમારાં આગલાં પુસ્તકોની બીજી આવૃત્તિઓ તમારી હૈયાતીમાંજ બહાર પડવા પામે તો કેવું બધું કામ થાય! બહેન કાંઇ વિચાર કરજો ને સુધારા વધારા સાથે ‘વિધારી વનિતા’ છપાવી તેની વ્હાણી લુટાવો. દાદાર તમોને શક્તિ આપો ને તમારા હાથે તમારાંજ પુસ્તકો નવાં સ્વરૂપે બીજી વાર સજીવન થાવો!.....”

તા. ૧૫-૯-૧૯૩૯.

“.....તમોએ તમારી નવી ચોપડી ‘મારી અર્ધી’ સદીની સાહિત્ય સેવા’ મારે માટે મોકલી છે તે માટે તમારો અત્યંત ઉપકાર માનું છું.”

તમારા અદના Pupil તરીકે તમારે માટે તથા તમારાં મ્યુઝીક માટે તથા તમારી સાહિત્યની સેવા માટે ઉંડાં માનની નજરથી જોવું છું; અને તમોએ મને બચપણમાં મ્યુઝીકની જે કળવણી આપી છે અને જે ઉંડો છાપ મારાં મગજ ઉપર બેસાડ્યો છે, તેના વખાણ કરવાને માટે અથવા આભાર દર્શાવવા માટે મારી પાસે પુરતા શબ્દો નથી.

તમે તમારાં માત-પીતાની અને કુટુંબની જેમ સેવા બજાવી છે, તેમ બધાંજ થોડાં બજાવી શકે.

મ્યુઝીકનાં તમારાં ઉંડાં જ્ઞાન માટે ત્રીનીટી કૉલેજે તમને અપૂર્વ માન આપેલું છે, તેને તમો ઈચ્છે-ઈચ્છ લાયક છો, અને તે માટે હું તેમજ અમારું

કુટુંબ તમોને ધન્યવાદ આપીએ છીએ ! એ માન ભોગવવા માટે તમો લાંબી જીંદગી ભોગવો અને એવાં બીજાં અનેક માન તમોને મળે એવી અમારી દુવા છેજી.....”

તા૦ ૧૭-૬-૧૯૩૯.

હીટલાં સોરાબજી પી. કાપડયા.

મરહુમ પાલનજી ખરશેદજી લીમજીલાઈ પાલમકોટના
વહુ બાઈ સુન્નું પેસ્તનજી પાલનજી પાલમકોટનો
પ્રશંસા પત્ર.

“.....તમો મહેરબાન કુદરતજી આ ચોપડી લખવામાં કેટલી મહેનત કાઢી હશે તેનો ખ્યાલ તમારાં સુંદર લખાણથી થાય છે. હવે તો તમો ખરેખર આસાએશથી તમારી જીંદગી પસાર કરો : ખ્યાનો તો સૌ કોઈ શીખે છે, ને આજ કાલ ‘ફેશન’ બી છે, પણ તમારી માફક ખ્યાનો શીખી તે હુન્નર બીજાને છુટથી ને કળા રૂપી શીખવી અને કમાયલા પૈસા ફંડોમાં સમાવતોમાં ભરે, અને બીજાઓ માટે આવી ઉમરે મહેનત કરે, તેવું કોઈબી નીકલશે નહિં, કારણ સૌ કોઈ ‘શે’ ને ખાતર શીખી તે હુન્નર પોતાની પાસેજ રાખશે, બીજાને તેનો ફાયદો ધણાંજ જુગ નહીં જેવાંજ આપશે, એટલું તો હું ખાતરીથી કહી શકીશ. તમોએ તો શીખી-શીખવીને તેના ફાયદાઓથી કરી આપ્યા. સાચાશ છે તમારી હીંમતને, તથા તમારા અસીલ સ્વભાવને કે તમારી પૈસામાંથીજ તમે કીધું. હજીબી તમારી હીંમતે ક્યાં જાઓ છો. પરવર તમારો હમેશાં નેગેહબાન રહે, ને હજીબી તમે ધણું જીવી પાલમકોટનું નામ શોભાવતાં રહો. આમીન !

દલગીર હું કે અમારાથી કેટીને શીખવવા બન્યું નહિં, પણ કાંઈ નહિં. મારી કેટીને ત્યાં બચ્ચાં આવશે તેને પેહેલાં બચપણથીજ ખ્યાનો શીખવવાને તમારી માફક તેનો ભવીશમાં ઉપયોગ કરવા સલાહ આપીશું. આમીન !...”

કલકત્તા.

સુન્નું પેસી પા૦ ખ૦ લી૦ પાલમકોટ.

તા૦ ૧૮-૬-૧૯૩૯.

જામશીદપુર.

તા. ૧૯-૯-૩૯.

“માહરાં બહાલાં મુરંબીજી કુષ્ઠ બીખામજી,

.. તમેએ મોકલેલી નવી ચોપડી મળી છેજી. ખુદાએ તમારું ધારેલું કામ પાર પાડ્યું, તે માટે અતી ધણું ખુશી હૈએ. બહાલાં કુષ્ઠમાય, દરેક બલામનાં કામ તમારી જાંદગીની સાંજે ખુદા તમારા હાથથી કરાવે. તમારી પીઆનો સાથની સખી ઉપરથી એક ફાટો હમે પડાવી ઘેરમાં મુકયો છે, જે અમારાં બચ્ચાં, તેઓનાં બચ્ચાં ને તે પછીના પાલમકોટનાં વારસો જોય ને જાણશે કે તમારાં જેવાં એક લેડી પાલમકોટનાં કુટુંબની કીર્તી-ધન્યતામાં વધારો કરી ગયાં. તમારો ફાટો જે કોષ્ટ જોય છે, તેઓ બોલે છે કે આટલી મોટી ઉમરે કેવો સરસ દેખાવ છે! બસ મારી એટલી ઉમેદ છે કે મારી દીકરીનું કામ તમારા શુભ હાથથી પાર પડે. ખુદા એ જોવા તમેને લાંબી જાંદગી સુખ તનદરોસ્તી આપે! અત્રેથી અમે બન્નેની હેત બરી દુવા તમે બહાલાં કુષ્ઠ ધણું ધણું હેતથી કમુલજોજી.

લી. તમારો ભત્રીજો,

મનચેરશાહ પાલનજી ખરશૈદજી હીમજીભાઈ
પાલમકોટ.

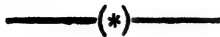
“તમારું નવું પુસ્તક “મારી અર્ધી સદીની સાહિત્ય સેવા” નું મધ્યું છે, જે માટે તમારો ઉપકાર માનું છું. પુસ્તક વાંચતાં ધણું રસીલું માલમ પડે છે, અને તમારી ઉત્તમ સેવાઓનો અછછો ખ્યાલ આપે છે. જેમાં તમારા માત-પીતા અને ભાઈ સોરાખ તરફની તેમજ તમારાં નામાંકીત શીશ્યો અને તેઓનાં કુટુંબ તરફની તમારી ઉત્તમ જાગણીઓ પ્રગટ થાયછે.

આશા રાખવામાં આવે છે કે હવે તમારી પોણી સદીની સેવાનું પુસ્તક પશુ તમે બહાર પાડવાને શક્તિવાન થાવો! એવી દુવા સાથે,

દુવાગીર ભાઈ,

તા. ૨૦-૯-૧૯૩૯.

બેહુમન સોરાખજી ખનાજી.”

“મારાં મેહેરખાન મુરંખીજી વાહાલાં બીખાઇજી લીમજી પાલમકોટ,

તમારી ઉદારતા માટે તમને ધન્યવાદ આપી ઉપકર માનું છું. અંગ્રેજી શબ્દ ‘Charity’ નો તેના ધાતુ અનુસારનો અર્થ ‘વાહાલ’ યાને ‘deariness’ થાય છે. તમારી મીત્રતાથી મેં અનુભવ્યું છે કે તમારી બલાઇમાં ‘વાહાલ’ છે, તમો અમને સર્વેને આહો છો અને તેનું પરિણામ એ કે તમારાં મીત્રો તમોને પોતા તરફનો ‘મિઠાસ’ પીરસે છે, અને વધુમાં તેથીજ તે ‘મિઠાસ’ તમને ‘મનહર’ લાગે છે. તમારી બલાઇ અને તમારા આહ વડે તમો તમારાં મીત્રોને ‘મિઠાં અને મનહર’ બનાવો છો, અને તમારાજ સદ્-ગુણો તમને આનંદમય કરે છે. એ તમારો ખરો અને સાચો આનંદ હંમેશ માટે કાયમ રહે, એજ મારી આજની દુઆ છે, તે પરવરદેગાર આમીન કરે!

મારાં માયજીએ તમો માટે ઘણી બધી દુવાઓ લખાવી છે, તે સાથે મારીખી કયુલ કરશેજી.

લી૦ તમારો દુવાગીર સેવક,
તા૦ ૨૮-૯-૧૯૩૯. નાનાભાઈ ફરાંમજી માંમાં.

“.....તમારું મેહેરખાની બધું પત્ર મધ્યું છેજી અને તે સાથે તમોએ મોકલેલાં બે પુસ્તકોની ભેટ માટે હું, માણેકખાઇ તથા દીકરી ગુલખાનું તમારો ઘણો આભાર માન્યે છીએજી.

પાક પરવરદેગાર તમારી આંખને રોશની બક્ષે, અને વધુ પુસ્તકો બહાર પાડવાને તમોને સામર્થ્યવાન કરે, એવી અમો ત્રણેની ખરાં જીજ્ઞાસની દુવા તે કરીમે કારસાજ જરૂર કયુલ રાખશેજી.....”

તા૦ ૨૮-૯-૧૯૩૯. હોરમસજી દી. જસુભાઈ.

“તમો તરફથી પુસ્તકોની ભેટ મળી છે, અને તે માટે માયજી તથા હું તમારાં અતી ઘણાં આભારી બન્યા છીએજી. મેં તમો પાસે ૩) પુસ્તકો:

માંગ્યાં હતાં અને તમેએ ૫) મોકલી આપ્યાં અને ગરજ હોય તો હજી વધુ નકલો મોકલવાની ખરી મઝઝનાન ઉદ્ધારતા બતાવી તે માટે ખોદા તમારું ભણું કરો.

આ જગતમાં લોભને થોભ છેજ નહીં એ તો આપણુ સર્વેનો સામાન્ય અનુભવ છે. જે એ નીચમ ખરોજ હોય તો જ્યાં ‘સાહિત્ય સેવા’ની પીછાન કરવા કાળે કુદરત જે એક ગમે એવા અદના પણ સાહિત્ય સેવકનેજ ઉભો કરે તો પછી તેનો લોભ થોભે નહિં તો તેમાં તેનો શો અપરાધ? ગદ્ય કાલે જ્યારે તમારાં પુસ્તકોની ભેટ આવી, ત્યારે એક મીત્ર મી. ખરજેરજ દીનશાહજી મીસ્ત્રી મારી આગળ ખેડા હતા. તેવણુ એ ‘લાલ કેતાબ’થી અંજાઈ ગયા અને જ્યારે તેવણુ જાણ્યું કે મારા ઢગલામા એક ફાલતુ હતું, ત્યારે તો પછી ખેંચતાંનું પુછવુંજ શું? એ ભાઈ મને પુસ્તક લેવા માટે ખરા લાયક લાગ્યા, કારણુ કે એવણુ એક સાહિત્ય શોખીન મને જરૂરજ માલમ પડ્યા. તમારા મરહુમ નામાંકિત લેખક ભાઈ સોરાખનાં મશહુર “માસીક મજહૂ” માહેલા કેટલાંક કાવ્યો અતી સુંદર રીતે મને ગાઇ બતાવ્યાં. મને લાગ્યું કે એવણુ લાયક છે. અને એક પુસ્તક જેની ભેટ તમેએ મેહેરખાનીની રાહ મારી મુનસરી ઉપર મુકી હતી, તે એવણુનેજ મળવી જેઘએ. તમે મારાં મતને મળતાં થશે એમાં શક નથી. હવે આપણે હીસાખ કર્યે:—એક પુસ્તક મારું, બીજું માયજીતું; ત્રીજું દેદી ગુરોમાનોનું ચોથું મધર ગ્લોર્યાનું, અને પાંચમું ભાઈ ખરજેર દીનશા મીસ્ત્રીનું. એટલે બધાં ખલાસ થઇ ગયાં. એ સર્વ માટે હમે પાંચે જણા તમારો દીલોજની ભર્યો ઉપકાર માન્યે છેયે, અને જરા આગળ આવી પેલા લોભના થોભ માટે એક નાની અરજ કરવાની રજા આપો તો કહું કે બીખાઈજી માય, મને એક બીજી ચોપડી આપો, તમે ખાત્રી રાખજો કે હું તેનો સદ્ ઉપયોગજ કરીશ. અને લાયકનેજ આપીશ.

એક વાર ફરી તમારો આભાર માની તમે માટે સર્વે બલી દુવાઓ આહીશ.

હું છું,

તમારો દુવાગીર સેવક,

તા. ૨૯-૯-૧૯૩૯.

નાનાલાલ ફરામજી માંમાં.

“.....તમે સદાના ઉદ્યોગી બેહેને રચેલું ‘મારી અર્ધી સદીની સાહિત્ય સેવા’ તું અતી મનન કરવા જોગ પુસ્તક આપ કદરવંતા બેહેનજીએ ખાસ તરફી લખ દાદર સુધી હમારા મકાન ઉપર મોકલી આપવાની તમે વાહાલાં બેહેનજીની આટલી હદની ખેરખ્વાહી અને નહિં લુલાય એવી ભલામ માટે કેવા શખ્દોમાં મારો આભાર દરશાવું તે મારી મુજવણુ મને ઘણી ગુચવણમાં નાંખે છે.

તમે માનવંત બેહેનજીની ચોપડીની બેટ ધણું ધણું માન અને ઉપકાર સહીત સ્વીકારું છુંજી. બનતી ઉતાવળે આખી ચોપડી વાંચી છે. અને તેના સંબંધમાં માહરા નમ્ર અદના વીચારો થોડીક લીટીઓમાં જણાવવાનું અસ્થાને તો નહિંજ કહેવાશે.

જેમ જેમ ચોપડી વાંચતો ગયો તેમ તેમ તમે માનવંત બેહેનજી માટે આફરીનનાં ઉદગારો મને ચાલુ ઉત્તેજન અને પ્રેરણા આપતા રહ્યા. ધણુંક નવું જાણવાનું મલ્યું અને અજ્ઞયખી તો એ લાગી કે એક નમુનેદાર ખામ એખલે હાથે કેટલી હદનો શ્રમ લખ પોતાની જીંદગીનો ફેરો સફળ કરવાને શક્તિવાન થયાં છે. હું જ્યારે ચોપડી વાંચવા પંછી વીચાર કરું છું, ત્યારે મારા મનમાં જે વીચારો ધામ આબ્યા છે, તેને રાહત આપવાની લાલચ થોભાવી શકતો નથી. આપણી કોમમાં ધણું શીખેલાં ભણેલાં ખામજો હશે, પણ એક પણ ખાનું એવાં થયાં નથી કે જેવણે તમે બેહેનજીની મુકાબલે સંગીત અને સાહિત્યની સેવા તેના પુંજરી તરીકે બજાવી હોય. જેઓ ભુંજીઓ પાપડ વરીક ભાંગી શકતાં નથી તેઓને માન સહીત પુછવાનું કે તેઓમાનાં કેટલાંઓએ તમે જેવી ઉત્તમ સેવા બજાવી તમે બેહેનજીનાં જેવું નામ અને કામ આશકારા કરવાનો સંતોષ લેતાં હોય? મુંબઇનાં આગેવાન છાપાઓએ તેમજ જાણીતાં ગ્રહસ્થો અને ખાનુઓએ તમે બેહેનજીનાં ઉમદા કામની કદર કરનારાં કીમતી, કહો કે લાયક અભીપ્રાય દરસાવ્યા છે, તે શું તમે બેહેનજીની ખુશામદ કરવા ખાતર પોતાની પસંદગીની મોહાર તમે બેહેનજીનાં કામ ઉપર મારી હશે! હું ખરી મનસનીથી ચાહું છું કે દરેક કુટુંબમાં તમારાં કીમતી પુસ્તકો જળવાઇ રહી મા-બાપો પોતાની દીકરીઓને તમારે પગલે ચાલવાના સખક આપતાં રહે તો આજની ઉછાછલી, હકેલ છોકરીઓને ઘણી સારી દોરવણી કરી તેઓનું ચારીત્ર ઘડે.

તમે બેહેનજીની ચોપડીમાં તમેએ Compose કરેલાં duet ની Trinity College તરફથી તમારાં સંગીતના ગાનની જે મોટી કદર કરી છે, તે પ્રકરણ વાંચતાં માહરી ખુશાલી અતી ઘણી હતી. મને પુછવા દ્યો કે આજ સુધી કોણે એવા duets રચ્યા છે, અને તેની પ્રશંસા વીલાયતની academy એ કરી છે! મારી જાણ મુજબ તમે બેહેનજીનો દાખલો પેહેલોજ છે. હું જીગર જનથી ચાહું છું કે તમારું રચેલું મ્યુઝીક તમારાં એકે એક શિષ્ય અને પ્યાનો વગાડનારાંઓ પ્યાનો ઉપર વગાડી તેને સાચવી રાખી તમારાં જિંચાં ગાનની કદર બુજે.

સાહિત્ય સેવા એ તો પાલમકોટ કુટુંબનો મુદ્રાલેખ છે. અને એ ક્ષેત્રમાં પણ તમે બેહેનજી ઝળકી રહ્યાં છો તે પાલમકોટ નામને ધણું જોખ આપનારું છે.

તમે બેહેનજીના વર્ષોના અદના વખાણનાર તરીકે અમે સર્વે દુઆ ગુજર્યો છીએ કે ધણું જીવો બીખાઇજી બેહેન, સંપૂર્ણ તનદરસ્તીભર્યાં રહી તમારી સેવાની વધુ અભીલાષા પરીપૂર્ણ કરો!.....”

તા. ૩૦-૯-૧૯૩૯.

ખોદાબક્ષ નશરવાનજી ઓફીસ.

“.....મારે માટે તમેએ તમારી ચોપડી બેટ મોકલી અમે ઉપર વધુ ઉપકાર કર્યો છે. જે માટે હું મારી તરફથી તથા મારાં ધણીઆણી તરફથી આભાર માનું છું. તમારી ચોપડી ઉપર ટપકથી હાલે જોઇ ગયો છું, અને હવે પછી નીરાંતે એ ચોપડી વાંચીશજી. તમેએ આખી જીંદગી એક સાચા જરથોસ્તી સદગુણી બાનું તરીકે ગુજરી, સાહિત્યની ઉમદ સેવા બજાવી, કોમની કિર્તિની વધારી છે. અને આવાં પુસ્તકો સાથે તમારું નામ જોડીને બવિખ્યની ઓલાદને સદગુણી, ઉપયોગી અને ઉદયોગી બનવાને ગોચા બોધ આપ્યો છે. તે જોઇ સંતોષ ઉપજે છે.

પરધરદેગાર તમોને જીંદગીના છેલ્લા દીવસો તંદરોસ્તી અને મન-
દરોસ્તી સાથે રવાનની વાધમાં આગળ વધારે! એજ અમારી દુવા છે.
તમારી મહેરબાની માટે ફરીથી આભાર માનું છું.

ઐંગલોર.

તા. ૩૦-૬-૧૯૩૯.

પેસ્તાનજી જમશેદજી ઉનવાલા.

શ્રી સયાજી વૈલવ પુસ્તકાલય.

“.....જ્ઞાન પ્રચાર ને ચારિત્યને માટે આપની આવી નિસ્વાર્થ સેવા
ને ધન્ય હાલના વખતમાં કોઈકેજ બમ્બેલું હશે. પરમાત્મા તમોને આથી
વધુ સેવા કરવાની તક આપો ને આપની સર્વે સમના પાર પાડો !

અમારાં પુસ્તકાલય તરફ ચાલુ આવી બહી લાગણી ચાલુ રાખશો, ને
પ્રસંગે યાદ કરી યોગ્ય તે બેટ મોકલતાં રહેશોજી.....”

નવસારી.

તા. ૧૯-૯-૩૯.

શંકર ના. દવે.

“.....તમો તમારી ‘અર્ધી સદીની સાહિત્ય સેવા’ નામની ચોપડીની
નકલો અમો સૌ માટે મોકલનાર છો, તે અમો ખુશીથી સ્વિકારીને તેની પહોંચ
ખુશીથી લખીશુંજી; પણ સાથે તમારું રચેલું ‘મ્યુઝીક’ બી મોકલવા ચુકતાં
નાજી, જે આવતાં વર્ષની પરીક્ષાના અભ્યાસ ક્રમમાં દાખલ કરવામાં
આવ્યું છે !.....”

પુના.

તા. ૧-૧૦-૧૯૩૯.

ગુલબાનું હોરમસજી તવયાં.

“.....તમારી તરફથી તમારાં દરેક કિમતી પુસ્તકોની બેઠ અમો બાઈઓ, બહેનોને મળી છે, ઉપરાંત વળી આજે ‘મારી અર્ધી સદીની સાહિત્ય સેવા’ની ચોપડી મળી છે, તે માટે અમો બાઈઓ બહેનો તમારો ધણો ઉપકાર માન્યેછેજ. તમારું લખાણ હાલનાં ઉધરતાં જવાન બહેનો બાઈઓને ખરેજ મનન કરવા જોગ છે, ને તે વાંચી થોડાંકબી ઘડો લઈ તે પ્રમાણે ચાલે તો ખરેજ પારસી કોમના નામો જગ આશકારા કરે, ને તમારી મેહનત ગવાય. તમોએ તમારી આખી જીંદગી કોમના વાહલાંઓનાં ભલાં માટે અર્પણ કરીને હજીબી નાદરસ્ત તબીયત, આંખની નબલાઈ છતાં લોક ઉપયોગી સેવા કરવાનું બનતું કરો છો એ આક્રીન કરવા જોગ છે. તમોને તમારાં કામમાં તે મહાન માલેક મદદ કરે, તમારું ધાર્યું કામ પાર પાડે. બીજાંઓ તેથી કાંઈ સમજી વિચારી ફાયદો મેળવે, એ માંગવું છે. તે આમીન હોજો!

તમો બહેનજી તમારી જીંદગીની સાંજ સંપૂર્ણ આશાયશ, લાંબી તંદરસ્તી સાથે જીંદગી ભોગવો, ને તમારું બહુ નામ-કાંમ હંમેશાં જલવાઈ રહે, એ અમારું ચાહવું છે. તે દાદાર અહુરમઝદ તમને સફળ કરે!.....”

તા. ૨-૧૦-૧૯૩૯.

સુના ના. રાણીના.

“.....તમારું પુસ્તક હમણા હું વાંચું છું. મને તો એ ઘણું ‘ઇન્ટરેસ્ટીંગ’ લાગે છે, અને આજે વખત તમોએ જે લાગણીથી મરહુમ બાઈ સોરાબ માટે લખ્યું છે, તે વાંચનાં મને પણ મારાં મરહુમોની યાદ થતાં આંખમાં આંસ આવે છે. એ આખું વાંચ્યા પછી હું તમને લખીને તમોએ મોકલેલાં એ કિંમતી પુસ્તક માટે તમારો ઉપકાર માનવાનીજ હતી; તેટલાં તમારું કાગલ મધ્યથી તુરતજ લખું છું. તમોએ મારે માટે એવી એક ચોપડી મોકલી તેથી હું તમારી ઘણીજ આભારી થઈજી.....”

તા. ૨-૧૦-૧૯૩૯.

ગુલબાઈ સોરાબજી જ. જીજીબાઈ.

“.....બહેનજી તમારી સર્વે યાદો આરી પાસે રહે ને મારાં બચ્ચાંઓખી તમારો Noble art of Music ઉતરેજી. તેથી એ સર્વે હોય તો બતાવીને તેઓને તેમ કરવામાં ઉલટ આવેજી. મને તો કમનસીબે, માતા વગર, એટલે કે પોતાની માતાની પ્યાર બરી મીઠી ગ્રેડ કે તેવાં પ્યારાં ઘરની ઝુપડી મારી જવાનીમાં યાને મારી શીખવાની ઉમરમાં નહિં મલીજી. હઝારો મન—દીલની અનેક આશાઓને મેં વારી છેજી, નેમ Music ની છે. હું, જીગરે શોખ છતાં કશું કરી નહિં શકીજી. એ ‘આર્ટ’ મારાં વાહલાં બહેસ્તન માતાને ઘણો પ્યારો હતો ને તેથીજ હું જીવતી છું તેટલાં મારાં બચ્ચાંઓમાં તે શોખ મુકી એવોનું Music સમજીને તમારાં જેટલાં તો જોવાની મને આશા નથીજી; પણ તે તમારાં અરધાં-પા પણ થશે તો બસ. તમારો એ duet તેમજ trio ના પીસીસ મને જરૂર મોકલજોજી. ને God save the King નું painted Music જે બહાર પડ્યું હોય તો તે ક્યાંથી ને શું નામે મંગાઉ તે બન્ને કેહેશોજી.

કેવી મારી કમનસીબી કે તમો સાથ મારી કુંવારી જીંદગીમાં મારો મેલાપ નહિં થયો. નહિં તો જરૂર હું તમારા ‘art’ માં સર્વે ઘણી ઉલટથી ભાગ થોડો ઘણો લઈ એ ‘art’ માં તો નાનું નામ જરૂરજ માફ નોંધાતે. સુકરાનાં કે અતીયારે પણ તમો જેવાં બાહોશ, બીજાંનાં સુખમાં સુખી થનારાં સાચ્ચી લાગણીવાલાં એક માયાલું બહેન. સાથ મારી પીછાન ને સંબંધ થયો છેજી. બહેનજી, આ તમારી વીનીશીયન લેક્ચ માટે કંઈ ખાસ સામન આવે છેજી ને જુકસો કંઈ છે કેજી કે જેથી આપણે તે કરી શક્યેજી? તેમ હોય તો તેનાં નાંમો ને ક્યાંથી તે પણ લખશોજી.

બહેનજી, તમોએ મારું એક લખાણ પસંદ કરીને છાપેલું છે આ જુકમાં તે માટે પણ પાછી ઉપકારી છુંજી. તે નાંમ બસ અમથું બચાંમાય હતે તો સારું.

બહેન, હવે એક બીજી જુક બહાર પાડો, Your Method of Teaching Music with Notes & writing & reading ને તેમાંજ તમારો આત્મા છે. તમોએ ‘કમપોઝ’ કાઢેશે Duet Etude, and Trio, God Save the King etc. ની એક ‘ફાઇન જુક’

બનાવેાજી. એ કંઈ ખાસ ધણો time નહિ લેશેજી. તમારાં Old true pupils ને બોલાવેાજી ને તેઓ પાસે તો તે સર્વે હશેજી. તેમાંથી ‘કાપી’ કરાવેાજી ને Music લખવાના જે papers આવે છે તે પરજી સર્વે બતાવીને જરૂરજ તમારી પકડી Musical Life નું એક Lovely Volume ને તેનું નામ “Divine Music” કરી આપો, જરૂર મન પર લખ એટલું કરી તમારાં Good pupils with real love એટલું તમે માટે કરી શકશોજી અને મન પર લેશે તો ત્રણ-ચાર માસની અંદર તો જરૂરજ પકડું થઈ શકશેજી. હું મુંબઈ હતે તો જરૂર તમેને એ કરવાને મદદ કરતેજી. તમારાં True friends હશે કે જેવો તુરતજ કરી શકશે.....”

તા. ૨-૧૦-૧૯૩૯.

અચાંખાય તે. કાપડયા.

“.....તમે બેહનજીની ચોપડી મલી છેજી ને તે માટે હું તથા જેહાંગીર તમારો ઉપકાર માન્યે છીએ. એ ચોપડી તમે બેહનજીએ એટલી સરસ રીતે વર્ણવી છે કે તે માટે અમે તમેને મુબારકબાદી આપીએ છીએ.

ખુદ તમને તનદરોસ્તી બક્ષે ને તમારી બવિખ્યની સધળી મુરાદો પાર પાડે !

અમારી બહાલી દીકરી સ્તી એ ચોપડી બહુ હાંશથી વાંચે છે ને પોતાનો અભ્યાસ પણ કરે છે.....”

તા. ૩-૧૦-૧૯૩૯.

હીરાંબાઈ જેહાંગીર ડી. નરીમાન.

ખાન બહાદુર દોરાબજી ફૅ વકીલ, ઍકસ દીવાન,
 “મુસાહિબે-ખાસ,” દરબાર રતલામ-તરફથી
 મળેલો પ્રશંસા પત્ર.

—:૦:—

“.....તમારી ચોપડી ‘મારી અર્ધી સદીની સાહિત્ય સેવા’ મળી છે,
 એ ભેટ મેં પુર ખુશીથી સ્વીકારી છે, અને મારાં અત્રેનાં પારસી મિત્રોને
 વાંચવા મોકલીશ.

પાને ૨૫૮ મેં તમારા નામાંકિત બાઇ સોહરાયના અક્ષરનો ફોટો જોતાં
 તમો બાઇ-બહેનના અક્ષરોમાં મલતા પછું જોવું છું.....

.....હું જોવું છું કે કોઇખી ખીજ સખ્દો કોઇને વાસ્તે વપરાયા નથી,
 એ તમારી ખુખીજ રહી ગઇ છે.....

આ તમારી નવી ચોપડીમાં કવિ શ્રીજનનું ગીત તમે પીઆનોમાં
 ઉતાર્યું તે વાંચીને ખુશી લાગી અને તમારી સખાવત લગભગ અર્ધી લાખની
 થવા આવી છે, તે જાણીનેખી અજબ થાવું છું !

તમારી ‘ડ્યુએટ’ ત્રીનીટી કોલેજના ‘સીલેબસ’માં ત્રીનીટી કોલેજ
 લનડને દાખલ કરીને તમોને ઍક વધુ માન આપ્યું છે, માટે હું ઘણો ખુશી
 થયો છું. તે તમારી કારકીર્દીને ઍક કબજીરજ ગણુશે.....

ઍડવોકેટ મ્રી૦ નાનાબાઇ મામાએ તમારું નામ લંડનના ગોરા
 મજદીયસનાનોને આશકારા કીધું ને પારસી બાનુઓમાં ઍક નામાંકિત
 ‘પીઆનીસ્ટ’ પેદા પડ્યાં છે, તે મશહૂર કીધું છે.....”

આવાં બોડજ,

રતલામ.

તા૦ ૪-૧૦-૧૯૩૯.

“તમારી મોકલેલી ભેટની ચોપડીઓ બધાંને આપી છે, અને બધાંઓએ તમારી ધણી ધણી ‘થ્રેક્સ’ માનવા કહ્યું છે, સાથે મારી પણ કબુલજે. એક ‘તેહમુલ ત્રણ દમડી’ છે, ને બધાં લખાણો તમોએ છપાવ્યાં તે ઠીકજ કીધું. બધાં જલવાયલાં રહેશે. ભવીષ્યમાં બચ્ચાંઓ માટે ધણાંજ કામનાં છે, અગાઉથી આવાં એક કેલવાયલાં બાહોશ બાનું થઇ ગયાંજ કરી આપણી કામ મગર રહેશે! તમે તો ખરેજ આપણી કામનું અને તમારાં માત-પીતાનું નામ અમર કીધું છે, અને સાથે તમારું પણ રહ્યું. સદા કાળ જળવાઇ રહેશે. મ્યુઝીક અને ‘લીટરેચર’ની દુન્યામાં તો તમારું નામ તો અમર થાયું છે. તેથી તમારી હૈયાતીમાં, એજ તમારી મેહેનતનો બદલો મળ્યો છે. બહુજ રંજ ખેંચી છે. હવે ખુદ તમને તનદરોસ્તી સાથે સુખી રાખે!

બહાલાં બીખાઇજી, તમે શું લખ્યા કરોજી!.....જે તે દીવસ જ્યારે આવશે, ત્યારે અમો સર્વે છોકરાંઓની ફરજ છે, તે બજાવીશુંજ. માય જેવાં માયાલુ ‘દીચર’ને કાણ નહિં માન આપશે? ખુદા મેળવશે તો મળીશું. તેટલાં સાહેબજી.....”

તા. ૫-૧૦-૧૯૩૯.

ધન ૨૦ શરેફ.

“..... તમારી મોકલેલી ચોપડી ‘મારી અર્ધી સદીની સાહિત્ય સેવા’ બાંચી લગભગ પુરી કરવા આવી છું. એમાંનાં લખાણો, તેમજ જાણવા જેમ બાબદો વાંચી જીવ તો ધણો દુઃખીખી થયો છે, ને ધણી બાબદો કે જે અમોને બીલકુલ ખબર નહિં તે વાંચી અજબજાબી થયાંજ. ખરેજ મરહુમ બાઈ સોરાબ ધણાજ ભલા ને મોટાં દીલના હતા. જે ખોટ તમોને આજેથી એ ભાઈની ગઇ છે, તેવી કાઠને નહિં ગઇ હશે. હું વાંચુ છું, ત્યારે મારી આંખોમાંથીખી પાંણી અને ખરી લાગણીની યાદ તાજી થયા વગર રહેતી નથી. બહાલાં બીખાઇજી, એ લાયક ભાઈની ભલાઇ જેવોનાં દીલમાં વરસો પછી યાદ આવવે કેટલું દુઃખ દુરનાં વસનારાં—રહેનારાંને લાગે, ત્યારે તમો તો એકજ ભાઈનાં ને માયાજી છેવે!

ખુદા, એ બાધને તો આએ દુન્યા કરતાં ખુદાની જેહાનમાં કેવો સુખ કરાર ને બેહસ્તનો બાગ બીલોરી મહેલ એની બલાધ જેતાં આપીઓ હશે, તમો તેજ સંતોષ લેવો. તમારી પછી એથીબી જાદા તમારી ખુખી નેકી ગવાશે, ને બલાધનો બદલો ખુદાતાલાજ આપેછ, ને આપશે. આએ ચોપડી ફરી ફરીને કેટલાક ભાગ મેં વાંચી, મારા શીરોઝશાહને પણ વાંચી સંબલાવ્યા છે, અને તેવણે પણ તમારી આવી નબલી તખીયત સાથે અને આએ ઉમરે લખાંણની તારીફ અને ખરી હકીકતની માદની તારીફ ઘણીજ કરી છે. ખુદા તમોને સારી સુખી જીંદગી સાથે ખુશીમાં રાખે. તમારાં જેવાં લાયક દીકરી અને બહેન, સૌની દીકરીઓ અને બહેનોમાં એ બલા ગુણ મુકા...”

તા. ૮-૧૦-૧૯૩૯.

ધનમાય ફીરોઝશાહ કોથાવાલા.

મેજર શ્યાવક્ષ અ. પેમાસ્તર, “ઝફર,” સી. એસ. આર.,
ઓ. આઇ. પી., સી. એમ. ઇ., એલ. એમ. એન્ડ એસ., એફ. સી. પી. એસ.,
જે. પી., લેટ આઇ. એમ. એસ., હિંદુસ્તાનમાંનાં ઉચ્ચવેનાં
કાનસલ તરફનો પ્રશ્ન-પત્ર.

—:૦:—

“આવતી તા. ૧૫ મી ઑક્ટોબર ૧૯૩૯ ને રવીવારે સાંજે, હસ્તમ-ફરામનાની અગીયારીમાં દાદર પારસી કોલોની મધે ‘નામાંકીત નર નારીઓની યાદ જાળવનારી જશન કમીટી’ હસ્તક મારા મરહુમ જીગર-જન ગૂરરાજ સોરાબ પાલમકોટની બાજનું સ્મરણુખી બીજા ત્રણ-ચાર મરનારો સાથ કરવામાં આવનારું હોવાથી તે ધાર્મિક મજલીશનું પ્રમુખપદ મારા મરહુમ ગૂરરાજ સાથના જાણીતા ને જાહેર અનુપમ સંબંધોને લીધે લેવાની ફરમાશ કરવામાં આવી છે, જે મેં હેશ્વાન સાથ સ્વીકારી લીધી છે. મારા ગૂર તન્દની બકિતને તો મેં સદાયારી પાક ફર્જ ગણી છેજી.....”

તા. ૧૦-૧૦-૧૯૩૯.

“.....ધણા દીવસો ઉપર તમે તરફથી બેટ આવેલી ‘મારી અર્ધી સદીની સાહિત્ય સેવા’ ની બે ચોપડીઓ મને તેમજ મારાં સાસુજીને બહેન નાનંભાય ખંખાતાએ આપી હતી.

.....આ તમારી ચોપડીથી તમારી બીજી ચોપડીઓના જેવીજ વાંચવામાં ઉલટ અને મોજ પેદા કરે તેવી છેજી. ખરેખર, બીખાઇજી, તમે જેવાં બાહોશ, ઉલટમંદ ને ઉમંગી બાતું આજના વખતમાંથી જવલેજ મળશે, અને તમે જેવાં માહરાં બાહોશ એક વખતના શિક્ષકને માટે હું ખરાં મને મગરૂર છું. ખુદ તમેને હજીથી ધણી એવીજ ચોપડીઓ લખવા અને બીજાં ધણાં ધણાં ભલાં કામે કરવા શક્તિ આપે, એવી મારી ખરાં દીલની દુવા આમીન થાય !.....”

તા. ૧૬-૧૦-૧૯૩૯.

આલાંભાય સો. ખંખાતા.

“.....કાગલતું સરનામું કરતાં કંઈ તમારા ઉપર ધણું હેત તમારી બલી યાદો સાથે આવી ગયું હશે તે ધ્યાન વગર કરી દીધું છેજી. એ તો તમારા ભાઈ સાહેબ છે કેની એટલે જેમ લાડમાં લખાય તેમ ખરું. જોઈને તમેથી ખુબ હસ્યાં હશે. શાહીના સગન તો ધણા સારા એમ છે કે હવે આપણે ધણાં જલદી મલવાના છેએજી.....

“.....મારી સોશન ગદ્ય કાલે રવીવાર હતો તે આખો દિવસ મારે ત્યાં આવી હતીજી ને તમારો આપેલો ખ્યાનો વળડતાં બોલી કે ‘અરે કેવાં ભલાં ને માયાલુ મારા આંડ પપાના બહેન છે ! મને ગમતી ‘પ્રેક્ષક’ આપી છે. હું હંમેશા ધણાં યાદ કરું છું’.....

“.....તમેને ખરેજ મને ધણી ધણી દુવા લખાવી છે. એતુંબી મન તમે બહાસને મળવા ધણું લાગી રહ્યું છે. ખુદ કરશે તો હવે આવીશું, અને રજા પડશે તો જરૂર થોડા દીવસ તમેને મલવા મોકલશું.....

“.....મારા શીરોજ તો તમારાં કાગળથી ધણા ખુશી છે, અને તમારું કા. પહેલું એવણુજ ખોલે છે અને પછી મને આપે છેજી. ને કંઈ કંઈ મશકેરી હસવાતું કરે છે. એવણુનાં મનમાં તો કંઈ નથી, બસકે તમારા

વાસ્તે કેટલું માન, માયા છેજી, એ તો ખરુંજ લખું છુંજી. ખુદા એવાજ હસ્તા ને રમુજ કરતા રાખે તો ઘણું છે. હાજી, તમારાં કાગળમાં કોથાવાલા-ઓની તારીફ વાસ્તે લખાઇ આવ્યાનું છે. વાંચીને બોલ્યા કે શું તારીફ ને કેમ કરવાની તેથી અંદર છે કેની? હંમેશાં ઘણી ફેરી તમે બહાલાને યાદ કર્યો છીએ. ખુદા સારે વખતે અને સારી તનદરોસ્તી સાથે આપણને મેળવે ને હસી-બોલી છુટાં પડ્યે.....”

જેઠપુર.

તા. ૨૩-૧૦-૧૯૩૯.

ધનમાય ફીરોઝશાહ કોથાવાલા.

“.....તમે બેહેને તસદી લઈ મારાં બેહેન યુલ્યાઈ મારફતે ‘મારી અર્ધા સદીની સાહિત્ય સેવા’ નામની ચોપડીઓ મારે અને મારાં છોકરાંઓ તથા બીજાં સ્ત્રીઓ અને ખાતાંઓ વીગેરે માટે મોકલી તે માટે ઘણી મહેરબાની થઈ છેજી.

મને અને મારાં છોકરાંઓને આવી કીમતી ચોપડી વાંચવાની તક હંમેશ મુજબ આપી છે, તે માટે તમારાં આભારી છીએ. તમે બેહેન હંમેશ અમને યાદ કરો છો, તે તમારી બલાઇ છે. ખુદા એવાં ઉપયોગી સાહિત્ય રચવા વાસ્તે તમે બેહેનને ઘણાં વરસો તંદરોસ્તી સાથે સલામત રાખે, એવી અમે સૌની દુવા છે.

અમદાવાદ.

તા. ૨૪-૧૦-૧૯૩૯.

દીનખાઈ સોરાખજી લાલકાકા.

“.....તમેએ છેલ્લી મોકલેલી એક ચોપડી ‘મારી અર્ધા સદીની સાહિત્ય સેવા’ નામની મને સપ્ટેમ્બરમાં મળીછેજી. તે પુગાનો જવાબ મેં અથવા કેરસારપે તમને લખ્યો છે કે નહિં તે મને જરાબી યાદ નથીજી. મનેથી ૧૦ વરસ પછી ચોપડીઓ વાંચવાની નવરાસ મલી! એટલે પહેલાં તો, તમારી ‘મારાં માતાજી!’ નામની ચોપડી વાંચી. એવણી તવારીખ,

મને સરસમાં સરસ વાતની ચોપડી કરતાંબી બધી સરસ લાગી. તે સાથે લખાણબી એટલું સારું કે જાણે ‘સીનેમાં’ જેતાં હોયએ તેવું લાગેજી. ત્યાર બાદ તમારી તવારીખ વાંચી. તમારું લખાણ તમારાં માતાજી કરતાંબી બહુજ સરસ અને અજબ અસરકારક મને લાગે છે. તમુને મધ્યા પછી પુરતી નવરાસે એ ચોપડીઓ મેં વાંચી તેથી કાંઈ લખાણમાં સચાઈ લાગી છે એમ નહિ, પણ ખરી રીતે વાંચવે મન પર અસર થાય છે કે લખાણમાં પુરેપુરી સચ્ચાઈ છે. તમારાં આવાં સરસ લખાણ પછી તો મને સાધારણ કાંઈ પણ તમુને લખતાં ખરાબ લાગે છેજી. જે આપણે મેલાપ ૨૦ વર્ષ પહેલાં થયો હતો તો મારી છોકરીને કેળવવા માટે તમુનેજ સોંપતેજી. હું નાની હતી, ત્યારે તમે માટે સાંભલતી હતી, પણ ખરી ખુબીઓ તો તમારી ચોપડીઓથીજ જણાઈ છેજી. આખી તમારી જીંદગી કેટલાં સરસ કામોમાં ગુજરી છે! મનેબી મારી જીંદગીમાં એકજ ઉમેદ વરસોથી છે કે મારાં છોકરાં સારું શીખી બધી, સારા વિચારનાં ને સારાં નશીબનાં થાય. તેઓની સારી કેળવણી ખાતર સેંકડો પૈસા મારી ગુજસ ઉપરાંત ખરચાય છેજી.....”

તા. ૨૬-૧૦-૧૯૩૯.

પરીન કેરસારૂપ રૂસ્તમજી કોથાવાલા.

“.....તમારું પુસ્તક “મારી અર્ધાં સદીની સાહિત્ય સેવા” મધ્યું છેજી અને તે મોટાં હેશાન અને માનની લાગણી સહીત કયુલ રાખ્યું છેજી. મને ઉમેદ છે કે તમારાં આગલાં સર્વે પુસ્તકોની સૈલી અને મીઠી એયારત-માંજ લખાયલું હશે, તેમાં શક નથી. બહેનજી, તમે આખી જીંદગી, સંગીત અને સાહિત્યની સેવામાંજ ગાલી છે, એટલુંજ નહીં, પણ કોઇનેબી આશરે નહીં રહેતાં સ્વતંત્રતાથી તમારું ગુજરાન કરવા ઉપરાંત અર્ધાં લાખની રકમ સંખાવતમાં આપી છે, એ તમારાં જેવાં સાહિત્યના સેવીકા માટે મગરૂરી લેવા જોગ દાખસો બીજાં બાનુઓ માટે પુરો પાડે છે. હું તો ખરાં અંતઃકરણથી ધ્રુષ્ટું છું કે તમારો નિવૃત્તીનો વખત બીજાં કોઈ સાહિત્યનું યા સંગીતનું પુસ્તક લખવામાં રોકશે, જે કે એ માંગણી વધુ પડતી ગણાશે, તો પણ તમારાં હમેશનાં ઉમંગી અને ઉધ્યોગી ખવાસ પ્રમાણે તમે વધુ

પુસ્તક લખી બહાર પાડે તો તે ‘પબ્લીક’ને એક acquisition જેવું ગણાશે. ખુદા પાસે દુવા ચાહું છું કે તમોને તંદરોસ્તી અને સુખાકારી ભરેલી જીંદગી બક્ષે, અને તમોએ જે ઇજત અને નામના મેળવી છે, તેમાં હરદમ વધારો થતો રહે! એક વાર ફરીથી તમારી કીમતી બેટ માટે ઉપકાર માનું છું.”

તા. ૨૭-૧૦-૧૯૩૯.

પેસ્તનજી દાદાભાઈ વાડીયા.

“.....આપ બહેનજનો પત્ર મૂકેને આનંદ આપે છે. ખાસ કરીને ૭૪ વર્ષ સુધીના જીવણ પર્યન્ત ઉદ્યોગી જીવણ ગાળ્યું છે. એ મૂકેને આનંદ આપે છે. અલબત્ત તે પણ તમોને જોયાં નથી. મુંબઈ આવતાં હું કેટલીક વાર તમને મળવા આવવા વિચાર કરતી હતી, પરંતુ ક્યાંયે વખત મળતો હતો નહિ. હવે પછી જ્યારે મહારાષ્ટ્ર મુંબઈ આવવું થશે, ત્યારે તમારાં જોવાં સંગીત અને સાહિત્ય રત્નના દર્શન કરવા મૂકેને ગમશેજ.

તમારી સાહિત્ય સેવા મહારી નજર બહાર નથી. હું ધણી નાની હતી, ત્યારથીજ તમારાં લેખોના પરિચયમાં હું આવી છું. તમો બહેનજ તમારાં પુસ્તકો મારી ઉપર બેટ મોકલવા ચાહો છો, તે માટે પ્રથમથીજ તમારો આભાર માનું છું. મારાં સરનામે તમારાં એ ૬ પુસ્તકો મોકલશે અને તે વાંચવા અને હજી મૂકેને કંઈક લખવું ગમશે તે મારાં તરફથી પ્રગટ થનારાં પુસ્તકમાં લખીશજ.

નવસારી.

તા. ૨૯-૧૦-૧૯૩૯.

પીલાં બી. મકાતી (નોંધાકરી પીલાં.)

“.....ખરેજ અર્ધા સદી લગી સાહિત્યની સેવા બજાવવા માટે તમને ધન્યવાદ થટે છે, તેમજ સ્ત્રી-વર્ગમાં પણ આટલી લાંબી સેવા બજાવનાર બહેન તરીકે તમને બાગ્યવંતા ગણતાં, અને તેને માટે તમો બંધાં બહેનને મુઆરક્યાદી ઇચ્છતાં મને ખરેજ હર્ષ ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઇચ્છું છું કે

તમે જેવાં સાહિત્યની સેવા બજાવનાર બહેનને એવાં ધણાં ધણાં લખાણો લખવાની ખુદા શક્તિ આપે ! આમીન !

મ્યુઝીક સંબંધી પણ તમારી તમારાં શીષ્યો પ્રત્યેની લાગણી અને સેવા અમુલ્ય છે, અને જે જે બાળાઓએ એ કીમતી કળામાં નામનાં મેળવી હોય તેથી તમોજ બધાં બહેનજીની મહેનતનું પરીણામ, એમ કહું તો જરાયે સહરાગત બરેલું નથી.

ભવિષ્યમાં આપણા પારસી કોમમાં તમે જેવાં કળા-કુશળ ને સાહિત્ય સેવા બજાવનારાં-બહેનો જન્મે, ને તમારે નેક પગલે ચાલે, એ હુવા છેજી.

તમે મને હેતથી યાદ કરીને સુંદર પુસ્તક બેટ મોકલ્યું તેને માટે તમારો ઉપકાર માનું છુંજી.

અમદાવાદ.

તા. ૨૯-૧૦-૧૯૩૯.

ગુલબાઇ જેહાંગીર મહેતા.

“.....આ વખતની ચોપડી ધણીજ ‘અપ-ટુ-ડેટ’ છે, અને ‘પોરત્રેટ’ પણ ઘણા સરસ છાપ્યા છે. લખાણ અને ખર્ચો તો ‘હાઇ ક્લાસ’ દર વખત મુજબજ છે. મી. પેમાસ્તરનું લખાણ મને ઘણુંજ પસંદ પડ્યું છે. તેમજ તમારાં લખાણમાં “વિનીશીયન લેસ” ને લગતા લેખો મજાદનાં છે. “તેહમુલ ત્રણ દમડી” નો ‘રકેચ’ વાંચી અમે ખુબ હસ્યાં ! હવે આ છેદ્વીજ ચોપડી છે કે ? મને તો લાગે છે કે તમે કાંઈ ચુપ બેસો નહિં ! હજુર એકાદ તમારી હૈયાતી દર્મ્યાન તીકલવીજ જોઈએ ! કેમ ખરું કે નહિં.....”

તા. ૩૦-૧૦-૧૯૩૯.

કેડી માણેકજી મુસ.

“.....મારાં મમાજી હમણા કલકત્તામાંજ રહે છે. મને હમેશાં કહે છે કે તારા સાસરામાં માન, ઈજ્જત આપનાર અને મેળવનાર જે કોઈ બીજા

ખવાસના હોય તો બીખાઇજી છે. આવી ઉમરેથી શું ટેકાવ અને સરસ રીતભાત ! ખરેખર તારાં સાસરામાં શોભીતાં એજ મારાં વહેવાણુ જેવાં લાગે છે !”

લખાણોની ચોપડી વાંચી ધણું ખુશ થઇ મગર થાય છે ને કહે છે કે “તારી દીકરીઓનેથી પીઆનો શીખવી એવણુના જેવી હજીબી બનાવ.”

ઢાલાં દુધજી માય, પીઆનો બધાંથી શીખ્યાં અને શીખે છે, પણ તમારી માફક કોઇ એકથી પારસી બાઇએ કે કોઇ બીજી જાતે તેવો સદ્-ઉપયોગ કર્યો હોય તેમ મને તો જણાતું નથી. તમોએ શીખીને શીખવ્યું. વળી તેમાંથી કમાઇ હજારોની સખાવત કરી. આજે તો કોઇ પાંચ-પચીસ આપે છે. તો ગામમાં ઢાલ-તાસા પીતાવે છે, પણ તમે એક જગ્યામાં એકજ રીતે શીખવીને એક હાથે કમાઇને આવી સરસ કારકીર્દી કરીધી. હું ઇચ્છું છું કે મારી નાની બેટી શેહરને પીઆનો શીખવી તમારી માફક બનાવું. !

તમોએ ભેશાણુ ગામની અગીયારી માટે રૂ. ૧૦૨૫) ભરાવી મોકલ્યા તે જાણી ખુશી તથા મગર છું. કે તમારી બોહોલી પીછાણુ ને તમારી લાયકી ભરી કાલજીથી એ બધું કાંમ થયું છે.....”

કલકત્તા. મુન્નું પેરતનજી પાઠ ખં લીમજીભાઈ
તા. ૨-૧૧-૧૯૩૯. પાલમકોટ.

“.....ખરેખરજ બેહેનજી, તમારો કયા શબ્દમાં ઉપકાર માનું ! ‘મારાં માતાજી !’ અને ‘મધમધતાં મોગરાં’ અને ત્રીજું આ પુસ્તક મલ્યું છે. તમે હમોને યાદ કરી આવી સુંદર ચોપડીઓ મોકલી તે માટે હું ધણી આભારી થઇ છું. આ ચોપડીઓ તમારાં માત-પીતા તરફનો તમારો અખુદ પ્યાર બતાવે છે.....”

તા. ૭-૧૧-૧૯૩૯. તેહમીના દીનશાહ ખરજોર-એહરામ.

“.....તમે નેક મુરખી તરફથી તમારી અર્ધાં સદીની સાહિત્ય સેવા’ના પ્રગટ કરેલાં પુસ્તકની આલા બેટ વહાલી બેટી રતાંભાય મારફતે મેળવવા માટે ભાગ્યશાળી બન્યા છીએ, જે તમારી નહિં વીસરાય એવી અમે તરફની પ્રેમી યાદ માટે અમે સર્વ અતિ ઉપકારી બન્યાં છીએ.

સાહિત્યનાં બીકટ ક્ષેત્રમાં તમે સંપાદન કરેલી કીર્તિમાં સાલ બ સાલ, ખુદાપાક તમેને તનદરોસ્તી સાથે હજી એવી વધુ સેવા બજાવવા લાંબા આયુષ્ય બક્ષે! એ અમારી દુવા તમેને ફળે!.....”

વડોદરા.

તા. ૧૧-૧૧-૧૯૩૯.

અરદેશર રસ્તમજી હીરજીબેહદીન.

શમસુલ આલમાં દસ્તુર ડૉક્ટર માણુકજી નશરવાનજી ધાલા,
એમ. એ., પીએચ. ડી., લીટ. ડી.

નાં. ૧૫, આર. એ. લાઇન્સ,
કરાંચી, તા. ૧૪-૧૧-૧૯૩૯.

મારાં મહેરબાન બહેનજી બીખાઇજી પાલમકોટ,

તમે બહેનનું તા. ૫ મી નું કાગળ મધ્યું છે.

બાઇ પારખ હજી આવ્યા નથી. તેવણુ તમારું પુસ્તક લાવશે તે અમે ખુશીથી લઇશું. પુસ્તકને છેલ્લું લખવાની જરૂર નથી. ૭૩ ની ઉમર કાંઇ બહુ નથી. મારાં બહુઆણીની ઉમર ૬૨ ની છે, પણ એવણુનાં માયજી હાલ ૧૦૪ નાં થયાં છે અને અમારી સાથે રહે છે. ૯૨ મા વરસ સુધી રોજ કેટલા કલાક ચાતરી કાંટતા. પછી ડૉક્ટરનાં ‘ઓપરેશન’ થી આંખ જતી રહી, હાલ સાંબળતાં પણ નથી, પણ મગજ, યાદદાસ્ત સારી છે. ચાલ-હાલ કરી શકે છે, અને સારી તનદરોસ્તી ભોગવે છે. સૉફ્ટીસે પોતાનું છેલ્લું પુસ્તક ૯૪ માં વરસે લખ્યું હતું.

દાદાર અહુરમઝદ તનની તથા મનની દરેતી સાથની લાંબી હંદગી તમે બહેનજને બહે, એવી અમારી બનેની બલી દુવા આમીન !

લી૦ દુવાગો બાઇ,

માણુકજી નસરવાનજી ધાલા.”

તા. ક.—મારાં પુસ્તક History of Zoroastrianism ની એક નકલ તમે બહેનજ ઉપર મોકલી છે. તે કયુલ રાખવાની મહેરબાની કરશોજી.”

“.....ભીખાઇજી, ખરેજ તમે ધણું નસીબવાલાં, કે દુન્યામાંની ઉત્તમ ચીજો પર તમે વળગી રહ્યાં. તમારાં લખાણની ચોપડીઓ જેમ જેમ વાંચતી જાઉં છું, તેમ તેમ માતાઓની સારી કેળવણી, ને દીકરી જાતીની સારી વર્તણૂક તથા ધંધો મજબુતાઇથી પકડી રાખી પાર પાડ્યો, ત્યારેજ વખણાવો છોજી, ને ખરેખર વખણાવવા લાયકજ કામો એકલી-અટુલી હંદગીમાં કર્યાં છેજી. ભીખાઇજી, તમે પાસે તમારી આગલી ચોપડીઓ લખેલી વાર્તાઓની હોય તો મને જરૂર મોકલજોજી. જેનાં નામો તમે તમારી આ ચોપડીમાં લખ્યાં છેજી. તેમજ ‘દુઃખી દાદીયા’ નો દીખાવો વાંચ્યો. એ પણ ચોપડી હોય તો લખજોજી. મને તમારી ચોપડીઓ વાંચેલી યાદ નથીજી.

જોધપુર.

તા૦ ૨૧-૧૧-૧૯૩૯.

પરીન કેરશાસ્ત્ર રૂસ્તમજી કાથાવાલા.

“.....તમારી ‘મારી અર્ધી સદીની સાહિત્ય સેવા’ વાલી ચોપડી તમારા મુંબારક હાથે અમો ધણી-ધણીઆણીનાં નામો લખેલી બલી દુવાઓ સાથે મોકલી તે માટે શીરીન તેમજ હું અમો બને તમારાં હેશાંનમંદ તેમજ આભારી છીએ.....અત્યાર સુધી તો હું એમજ ધારતો હતો જે તમે પારસી કામમાં મ્યુઝીકમાંજ Top Expert હતાં, અને છેવે, પણ તમારી ઉપલી ‘સાહિત્ય’ તી ચોપડી વાંચ્યા પછી જાણી શક્યો, તેમજ મારી ખાતરી

યષ્ટ છે કે તમે બહેનજી સાહિત્યમાં પણ કાંઈ ખાંડ્યા જવો તેવાં નથી. આટલી મોટી ઉમરે પણ કાંઈક જમાનાનું ‘રેફરન્સ’ અહીંથી-ત્યાંથી શોધી કાઢી, ગાંઠનાં ગોપીચંદ્ર કરી તમેએ તમારી સાહિત્ય સેવા આજના જમાના આગળ, તેખી વળી મોટું દીક્ષ દેખાડી મુદ્દતમાં સપુરદ કીધી છે, તે માટે તમે બહેનજીને ખરેખર ધન્યવાદ તેમજ શાઆશી, તેમાં ખાશ કરીને કેટલીક બાબદો તો આજના જમાનાનાં તાલાને એટલી ખંધબેસ્તી, ચાનક રૂપી અને વાંચી શીખામણ ધ્યાનમાં રાખી તે માફક વરતી, પોતે સુખી યષ્ટ વડીલોને સુખી કરી કોમને ધડો તેમજ શાઆશી લેવા જેવી છે. એવી શીખામણોથી ભરપૂર, ચાનક રૂપી, ઉધરતી ઝોલાદને ધડો લેવા જોગ ‘આરટીકો’ લખી સાહિત્યની ધણી ધણી સેવા બજવો અને માંન અને સંતોષ મેળવો, એવી આશા રાખું છું.....”

તા. ૨૮-૧૧-૧૯૩૯.

નસરવાનજી રસ્તમજી ચીચગર.

“.....તમેએ ચાહીને ‘મારી અર્ધા સદીની સાહિત્ય સેવા’ની ચોપડી મોકલી તેથી અમે સર્વે ધણાં આભારી થયાં છે. ખુદ તમારી કીરતીમાં વધારો કરે, અને ધણું જીવી એથી પણ વધુ માન મેળવવા ભાગ્યશાળી થાવો !

તમારી માયા ભરી યાદ હમેશાં થાય છે, અમે જે સારા દુવા આહતાં હોઈએ તે આમીન થાય !.....”

તા. ૧-૧૨-૧૯૩૯.

શીરીન નરીમાન જે. કોઠારી.

“.....તમારાં બોધદાયક લખાણો અમે ધણી હેંશથીજ વાંચીએ છીએ તે જાણજોજી. ખરેખર, તમેએ પારસી કોમની કિમતી સેવા કરી છે. એવાં કિમતી લખાણોથી સૌને નવાજ્યાં છે, એ ધણું મગરૂરી લેવા જોગ છેજી. ખુદ સૌને ઘેર તમારા જેવી બાહોશ અને ઉમદા ખવાસની દીકરીઓ આપે ! તમે તો પારસી કોમની એક Pride હોવો. ખુદ તમને સદ

તંદ્રોસ્તી બરેલાં સુખી રાખે, અને એવાં કિમતી લખાણો કરવા ધણું વરસોના આવરણ કરે !.....”

અમદાવાદ.

તાં ૧-૧૨-૧૯૩૯.

કુમી એરવશાહ લાલકાકા.

“Truth is but one, error endless and interminable.”

“મુરખીજી પુન્ય બહેનજી સીખાઇજી,

આ કાગળની ઉત્પત્તિનો આધાર આપ શ્રીમતીની ‘મારી અર્ધી સદીની સાહિત્ય સેવા’ ની ચોપડી ઉપર અવલંબાયેલો છે. આ ચોપડી મારા સ્નેહ સાગર મિત્ર ભાઇશ્રી મીનું બ. દેશાઇએ મારા હાથમાં મુકી, ખરેખર ! હું જરાએ અતિશયોક્તિ વિના કહીશ, કે જે મેં થોડાં ધણું પારસી કોમના સાહિત્ય વિલાસી રત્નો જોયાં છે, તેમાં હું આપની અગ્ર ગણતરી કરું છું.

આપણી આખી ચોપડીના ૨૧૯ પાનાં મેં ન કદ્યપી શકાય એવાં હર્ષ અને મગફળીથી વાંચ્યાં અને ખરેખર ૨૨૧ મું પાનું વાંચતાં સ્વ. વડીલ ભાઇશ્રી “સોરાબ !” માટે મારી આંખે અશ્રુનો સંયમ રાખ્યો નથી.

આથી વૃદ્ધ વયે જે કાંમ અખંડ ઉત્સાહથી બળવ્યાં જાઓ છો, એ માટે હું આપને મારાં ઉરનાં અભિનંદનો પાઠવું છું, અને વધુમાં એટલુંજ શુભેચ્છીશ કે જેમ હાલ આપ અખંડ જગત માટે ઉમદા સેવા કરવા તત્પર છો, એવાંજ આપ હમેશાં પારસી કોમનાં કલ્યાણ માટેજ નહિં બલકે આખી દુનિયાના કલ્યાણ માટે (તત્પર) રહેશો.

વધુ શું કહું ? મારા આપ શ્રીમતી તરફના માન અને આનંદ ઉભરા અલૌકિકજ છે. મને લાગે છે કે કેટલી આપની ખીજી કૃતિઓ મેળવી જ્યારે તેનો અભ્યાસ કરીશ, ત્યારે તો હું સ્વર્ગિય આનંદજ લક્ષ્ય, એમ મને ખાતરી છે. ઉત્તરની કૃપા ! અસ્તુ :

નવસારી.

લાં શુભચિંતક ભાઇ,

તાં ૭-૧૨-૧૯૩૯.

એજન નં ૮ દેશાઇ.

“મારાં મહેરબાન વહાલાં મુરખીજી બાપ બીબાઇજી લીમજી પાલમકોટ,

તમારાં બે કાગળો બરાબર મળ્યાં છેજી, અને તેમાં સમાયલી ખરેખરી મિત્રતાની પીછાંણુ કેમ કરવી તે સમજ પડતી નથી, પણ તે માટે મારાં માયજી તથા હું તમારો અંતઃકરણ પુર્વક આભાર માન્યે છીએજી. હું આજે યાદ કરવાની કોશિશ કરું કે પરવરદેગારથી નીર્માણુ થએલી તે કંઈ ધડી હતી કે જ્યારે પેહેલ વેહેલ્લા આપણી ઝોલખાણુ થઇ. મને યાદ આવે છે કે તે એક અતી શુભ વખત હતો કે જ્યારે તમારાં શીષ્યો સાથેનો એક દીલપઝીર Farewell Music Concert મુંબઈના Town Hall માં હતો અને સર શાપુરજી બીલીમોરીયા પ્રમુખસ્થાને બીરાજ્યા હતા, અને તમોએ એક સુંદર Solo કામા હાથે વખડ્યો હતો. તે વખતે તમારાં ચાર મુખ્ય pupils હતાં. તેમાં એક આપણું ‘કયસરે-હીન્દ’ ના અધીપતી સાહેબની દીકરી હતી, બીજાંઓનાં નામ મને યાદ નથી, આ પ્રસંગે તમો મારાં મહેરબાન સાથે મને પેહેલ વેહેલ્લી ઝોલખાણુ થઇ હતી. હું ત્યાં મારાં મુરખીઓ-માયજી શીરીનબાઇ કામા અને મીસ શીરીન માણેકજી ખરશેદજી સાથે આવ્યો હતો. તે વખતને યાદ કરી આજે હું ખુદાના શુક્રાણુ કરું છું. તે દીવસ મને યાદ છે કે તમો મારી સાથે થોડાક વાર વાતે ઉભાં હતાં, અને તેની કંઈક તકોર કરવામાં આવી હતી, કે ‘બા, બીબાઇજી પાલમકોટ તમારી સાથે શાની વાતો કરવા ઉભાં!!’ ઇત્યાદી. બહે, જે હોય તે, આપણી ઉપર તો ખુદા મહેરબાન છે, અને આપણી દીલસોઝ મીત્રતા કાયમ છે, અને તે કાયમ રહે એવી દુવા આપણે બન્ને કરીશું તે આમીન થાઓ!

વાહલાં બીબાઇજી, હું તથા માયજી તમારો એક વાર ફરી ઉપકાર માન્યે છીએ, અને તમો માટે, જન સેવા અને સાહિત્ય સેવા, અને સંગીત સેવા માટે તદ્દરોસ્તી સાથેની લાંબી જીંદગીની ન્યામત માગ્યે છીએ, તે પરવરદેગાર તમુને બક્ષો! આમીન!

લી. આપનો દુવાગીર સેવક,
નાનાભાઇ ફરંમજી આંમાં.

તા. ૩૦—માયજી લખાવે છે કે તમારાં ફરમાન મુજબ એવણુ

Home Sweet Home વગાડશોજી, અને તમે કહો છો તેમ તમે પણ
જરૂર વગાડશોજી.

Thank you very much.

તાં ૯-૨૨-૧૯૩૯.

N. F. Mama.

“.....તમેએ આપણી કોમની અમુલ્ય સેવા બજાવી છેજી. પાક
પરવરદેગાર તમુંને લાંબી તનદરોસ્તી અને સુખી જીંદગી બક્ષે, અને તમારાં
માયજી-આવાજના નામને તમેએ જે ઝળક આપી છે તે હજુરખી આપતાં
રેહવો. એવી મારી દુવા તમને તમારાં વહાલાંઓ સાથે આમીન!.....”

તાં ૧૬-૧૨-૧૯૩૯.

મનચેરજી ધનજીભાઈ મેં જીજીભાઈ.

“God is for that man,
and that man is for God;

Who carries about with him,
a pure heart.”

[Brook.]

“માનન્ય મુરખીજી વડીલ બહેનજી બીખાઈજી,

આપના ઉપકાર માટે મારા શબ્દકોષમાં શબ્દો જડતા નથી. આપનો
ઉપકાર હું કયા શબ્દોમાં માતું? ‘શંત્રી’એ કહ્યું છે કે ‘Do anything:
but you can’t appreciate your heart’s feelings.’ તેજ
મુજબ માતાજી, મમ હૃદયની ઉર્મિઓ આપના આભાર રૂપી સાગરમાં હરદમ
તણાતી જાય છે. આપની મનનિય પાંચ ચોપડીઓ મને વડીલ બહેન શ્રી
ગુલબાઈજીએ આપી છે. આપે લીધેલી તકલીફ માટે હું આપનો ઉપકૃત કહુંજી.

માતાજી, તમારું જીવન ધડો લેવા લાયક છે. થોડોક વખત એમ લાગે
છે કે હું અને અખિલ આપણી કોમ તમારાં જેવાં સદગુણી બન્યે તો કેવું?

બદીને તિરસ્કારી નેકીને હાથ ધરનારાં બાતુંઓમાં આપ શ્રીમતી એકજ છો. અતિસ્થોકિત વિના કહીશ કે જે આપ માતાજીએ લખાડ માનવોનાં મોંહ સિદ્ધા બનાવ્યાં છે, એ આપે તથ્યજ કીધું છે. આપ શ્રીમતીની આ ચોપડીઓ વાંચી અને તેમાં અભ્યાસ દૃષ્ટિથી આનંદ મેળવવો એ મારું સદ્ભાગ્ય છે.

‘વિદ્વાન’ જેવું વિશેષણ મુજ સમ અલ્પ પુરૂષને ન શોભે. જ્યારે હું કાંઈ પણ સાહિત્ય-ઉપાસના કરું છું તે વખતે વિચારું છું કે, કાં નહિં આપ સાહિત્ય-શિરોમણી શ્રીમતીની મીઠી નજર મુજ ઉપર હોય !

ફરીથી આપે લીધેલી તકલીફ માટે ઉપકાર માતું છું અને આપ મુરબીજીને આપણાં સખળ ઘડપણમાં અમર સુખ ધન્ય છું.

લી૦ શુભેચ્છક બાઇ,

નવસારી.

એજન ન૦ દેશાઈ.

તા૦ ૨૬-૧૨-૧૯૩૯.

“.....તે દીને પ્રામણ્ય [દિકરો દીનશાહ] તો તમોને મલી ખુશ થઇ ગયા, તે ખરું માનશોજી. કંઈ ગયે ભવની ઓલખ યાદ આવી હોય, એમજ કંઈ એને આનંદદાયક ખુશાલી ઉપજી.....”

તા૦ ૨૬-૧૨-૧૯૩૯.

જલ્લાંમાય મી૦ રપેનસર.

“.....અમોને તમોએ જે પુસ્તક ભેટ કીધુંછ, તે અમોએ ધણાજ ઉત્સાહથી તમારું લખાણ વાંચ્યે છીએ, અને હજુર આગળ વાંચશું, ત્યારે અમોને સંપૂર્ણ આનંદ થશે. તમારો આય ખુદાપાનો ફોટો જોઇને અમો ધણાંજ ખુશી થયાં છીએ. ખુદા તમને લાંબા આયુષ્ય બક્ષે અને અમારાં લગ્ન જેવા તમો ભાગ્યશાળી થાઓ એવી અમારી ખરાં અંતઃકરણની દુવા તે કારતાર આમીન કરે ! મારાં ગુલ્યાઇ માસીજી લખાવે છે કે તમારી

હમણાં ત્યાં જગ્યા નથી. તમારે તો અત્રેજ રહીને સાહિત્યની સેવા કરવી અને અમો જેવાં ગરીબોને ટેકાણે પાડવા ભાગ્યશાળી થાવો!.....”

નવસારી.

તા. ૩૧-૧૨-૧૯૩૯.

બાલાં ખરજોરજ મેહતા.

“.....ગદ્ય કાલનાં ‘કચસર’ માં તમે વિષે વાંચી હું ઘણીજ ખુશી અને—એ કારણસર—મગર છું. એક તો તમે બેન મારાં અંગત મીત્ર થાવો છો અને બીજું તો એ કે તમે આપણી કામના એક સભ્ય છો. ખોદા તમને લાંબી, તંદરસ્ત અને સુખી જીંદગી બક્ષે અને હજી બીજાં એવાં ધણાં માનને તમે લાયક થાવો, એવી અમો ત્રણેની દુઆ છે તે તમને આમીન થાય!.....”

૧૯૩૯.

ગુલબાઈ સોરાબજી જાં જીજીભાઈ.

ખાન બહાદુર ખરશીદજી એ ફ્રાન્સનો પ્રશંસા-પત્ર.

“.....બેહનજી તમે એવી તો લાગણી બરી ચીડી લખી છે, જે મારાં દીલમાં એક જતની ખુશાલી પેદા થઈ છે! તમારી ઘણી બધી દુવાઓ માટે બે હાથ જોડી નમન કરીને ઉપકાર માતું છું; ખુદા તમે લોકને સુખી અને તંદરોસ્ત રાખે, તમારું માયુંબી નહિં દુઃખે એવી અમારી દુવા તમોને આમીન થાય!

ખુદા તમારી મનસનીનો બહો વાલી આપે, તમારી લાયકા, દીલસોજી, માયા અને બલાઈને માટે એક વાર ફરીથી તમારો ઉપકાર માતું છું.....”

૧૯૩૯.

ખરશીદજી એં ફ્રાન્સ.

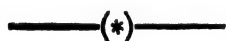
“.....આટલી વૃદ્ધ વયે તમે આટલી બધી જાનલી ભરેલી સાહિત્ય-
સેવા બજાવતાં રહો છો એ મારા જેવાને ખરેખર અન્યથ થવા જેવું છે,
કારણ તમારા કરતાં ઉમરે ત્રીજે ભાગે નાનો હોવા છતાં આટલી બધી ધગસ
હું ધરાવી શકતો નથી, કે કંઈ કેતાબ પ્રગટ કરાવી બાહર પાડું. જો કે
મારા બાબમાં કોસમ કોસમની ચીજો લખવા જેટલું છે. તમારા આવાં
શુભ નસીબ માટે હું જનો જીગરથી તમેને ધન્યવાદ આપું છું. ખુદા
તમારાં આવાં સેવા ભરી કામેનો સંતોષ તથા વૈભવ ભોગવવા તમેને હજી
વધારે કડવતમંદ શક્તિઓ સાથનું લાંબું આયુષ્ય બક્ષે અને મુજ કમતરીનની
ભલી દુવા આમીન થાવો !.....”

૧૮૩૫.

અરદેશર બેરામજી હોમાવઝીર.

મરહુમ પાલનજી ખરશદજી લીમજીભાઇ પાલમકોટનાં બેટી
હીરાંબાઈના દિલસોઝ પત્ર.

“.....તમેએ મોકલેલી ચોપડી મને પરમ દીવસે મળી છેજી, જે
માટે તમે માહારાં વાહાલાં દુધજીભાઈની ધણીજી ઉપકારી છુંજી. ખુદા તમેને
હજી ધણાં વરસો જીવાડે ને એવી ધણી ચોપડીઓ લખી આપણાં પાલમકોટ
ખાનદાનનું નામ અમર કરો, એવી મુજ ગરીબ બત્રીજીની દુવા તે કીરતાર
આમીન કરે !.....”

૧૮૩૫.

હીરાંબાઈ સો. માદી.

“.....તમેએ જે મને સહીથી ‘Fine art’ મારામાં ‘develop’
કાધો છે, તે માટે હું તમારી હંમેશની ઉપકારી રહેવશ. તમે તો ખરેખર
જેમ Wordsworth લખે છે તેમ :—

‘A perfect woman nobly planned
To wron to comfort & command.’

તેવાંજ છેવે. હું તમોને Flatter નથી કરતી, પણ જે છે તે ખરેખરેન કહું છું. તમો એક મારાં ‘Guardian Angel’ તરીકે છેવે, ને તમારી શીખામણો તો હું ઘણીજ કીમતીમાં કીમતી ગણું છું. આ મારી દુવાઓ છે, પણ ખરાં જીવરતી છેજ.....”

૨-૧-૧૯૪૦.

રતી એરચશાહ હીરજીબેહેદીન.

“.....ભલાં વહાલાં બેઠન, અમો માટે તેમજ છોકરાંઓના Music માટે જે કાલજ કરો છો, તે માટે હું ઘણી તમો માયાલુ બહેનજીની ઉપકારી છું. હું જાણીને ઘણીજ ખુશી છું કે તમો ભલાં બહેન અગીયારી માટે આવી સારી રકમ કરી આપી છે. તમો ભલાં બહેનને હજારો આશીશ એઓનાં ને પાક કીરતારના મળશેજ. ખુદતાલા મારી પાસે અને બીજી પણ આપણી કોમતી કુમારી અને પરણેલી બહેનો પાસે એવી ભલી સાચી લાગણીનાં કામો કરાવે એજ ચાહું છું. ખરેજ તમારું જીવન તમોએ એવું પમરતું અનેક છુપી અને ખુલ્લી ભલાઈના કામોથી ભરેલું કીધું છે કે તમારું નામ અમર છેજ.....”

બંગલોર.

તા. ૩-૧-૧૯૪૦.

બચાંમાય તેહમુરરપ કાપડયા.

“.....આપની, આ નવી ચોપડી, ‘મારી અર્ધી સદીની સાહિત્ય સેવા’ આજેજ ચાંચવાની શરૂ કરીશ. હું તો કેટલી વખત તમારી ચોપડી ફરીથી વાંચું છું.”

બે-ત્રણ મહીના ઉપર હું ઘણો વખત મધરાસથી બહાર હતી, અને બીજકુલ પ્યાનોની ‘પ્રેક્ટીસ’ થઈ નહિ. તે મને જરા પણ ચેન પડ્યું નહિ,

અને એમ લાગે કે મારી રોજની જીંદગીમાં કંઈ, બાકી ખાલી રહી ગયું છે !.....”

તા. ૪-૧-૧૯૪૦.

હોમાય જલ ખાટલીવાળા.

“.....જહાલાં બીખાઇજી, તમારી ઉપર ખુદાતાલાની ખરેખરી મહેર-ખાની છે કે તમોને આજે જુડી જગ-માયાથી બચાવી રાખીયાં છે. દુન્યામાં તમોએ આવીને ધણાં બલાં કામો કીધાં છે. તેનો એ બદલો છે. ખુદાતાલા તરફથી જશ ને માયા અને દુન્યાના લોકો તરફથીખી કેટલો જશ અને તારીફ! એવું સુખ સૌને મળતું નથીજી. હજુર પછીખી લોકોતું બલું કરતાંજ રહો ને જશ ધણો ધણો મેલવોજી. આમીન! આમીન!!.....”

જોધપુર.

તા. ૫-૧-૧૯૪૦.

ધનમાય ફીરોઝશાહ કોથાવાલા.

“.....જો અશો ફરોહરોની ગેખી મદદથી બલાં કામમાં કંઈ મદદ થઇ શકિત હોય તો દાદાર હોરમઝદ પાસે દુઆ માંગી તમો બન્ને મારે માટે ઇચ્છાજો કે મને તે કરીમે કારસાજ આછામાં આછા દસ લાખ રૂપિયા કંઈખી રવેસે આપે, જેનો રૂડો ઉપયોગ કરું; ને જે થોડાં વર્ષો મારાં રહ્યાં છે, તેમાં એક ‘ફર્ટ ક્લાસ ડેલી પેપર’ પ્રથમ અંગ્રેજી અને પાછળથી બની શકે તો ગુજરાતીમાં કાદુ અને ઢોંગીદાસો, ધુતારાઓ, મતલબીઆઓ, અદેખાંઓને ઉઘાડાં પાડું!

એવી મારી ઉમેદ જો કદાચ હું સાથે લઇ જઇશ તો આવતા ભવમાં જરૂર તે પુરી પડશે!.....

તમો બહેન જવાની એમ એકદમ ઉતાવળ ના કરો! બની શકતાં બલાં કામકાજ હજુ પથુ તમે ચાલુ રાખો.”

તા. ૧૦-૧-૧૯૪૦.

અરહેશર એમ. પી. કરાઈ.

“.....તમે બહેનજાનાં હાથ નીચે મ્યુઝીકની તાલીમ લીધેલાં બહેનો નાજાંમાય ખંખાતા, જલાંમાય રપેનસર. ને મેહેરાંમાય મુદ્દલાં વગેરે સાથ વરસોની મને પીછાંજી છે ને તેઓ તરફથી તમે બેહેનજી તરફથી ધણીજ તારીફ મેં સમજી છેજી. એવાં એક બલાં બાનુંની યાદગારી જળવવા મનેખી ધણીજ ખુશાલી લાગે છેજી.

બેશાંજી ગામની અગીયારીનાં ફંડમાં બરેલા રૂપિયાની રસીદ મલી છેજી ને તે માટે તમે બેહેનજી મારો ઉપકાર માનોછો તે તમારી લાયકી છેજી. એવાં ધરમનાં મકાન માટે મદદ કરવાની ફરજ સીવાય વધુ કાંઈ કીધું નથીજી.”

ડોસીબાઈ નાદરશાહ બેલગામવાળા.

તા. ૧૨-૧-૧૯૪૦.

“.....મારા દિકરાને લઈને જરૂર તમે માતાજીને મલવા આવશ. મારો બાબો ચાર વરસનો છે પણ એનેખી music નો હદ વગરનો શોખ છે. He will love to hear you play, which you do so wonderfully”

તા. ૨૧-૧-૧૯૪૦.

તેહમીના સો. પુનાવાળા.

“.....આજ ૫૦ વરસ ઉપરની આપણી સ્કુલની દોસ્તી, તમે પ્યાર અને માયાથી સાચવી રાખીને હંમેશાં યાદ કરોછો. આજના વખતમાં હમે જોવાંને યાદ કરનારાં થોડાંજ હશે. તમારી લાયકાત, માન, ઇજત, કારકીરદી સદા સચવાયલી જોઈ હમેને હંમેશાં આનંદ થાય છે. પારસી કોમમાં એવાં થોડાંજ હશે કે વાળં વગાડ્યા વગર ગુપચુપ પોતાનું કામ કર્યા કરે; પણ ગુલાખને સાંતો તોખી પમરાટ આવ્યા વગર રહેજ નહિં. ‘સ્કુલ લાઇફ’ માં તમારાં નાજુક આંગળાં પ્યાના ઉપર ચાલતાં, તે દેખાવ હજુર મારી આંખમાં છે. તે આંગળાંની ચાલાકીની જેટલી વખાણુ કરું તેટલી થોડી છે. એક બાઈ આપ બજે વધીને પોતાના પગ ઉપર ઉભાં રહી નામના મેળવે એ ધણુંજ

ધણું જ માન ભરેલું છે. બેહેનજી, તમે તનદરોસ્તી ભયાં જીવતાં રહો. ને સુખ આનંદમાં લાંબા આયુષ્ય ભોગવો. તમારી કીર્તિ જ્યાંદે થાવો ને હરજગે વિખ્યાતી પામો, એવી હમારાં અંતઃકરણની દુવા તે મહાનામી સાહેબ આમીન કરે!

અચ્યુભાઈ કું. નાજર,

જાંઘજી રૂ. અરપુ.

તાં ૩૧-૧-૧૯૪૦.

રાજ-રત્ન મીસીસ રૂસ્તમજી દાણુનો પ્રશંસા-પત્ર.

—:—

“.....તમારા હાથથી કંઈ નવું સર્જન મેળવવાની આશા રાખું છું...

ખીજાં પુસ્તકનાં લખાણની તૈયારીમાં ગુંટાઈ જાવો. વાર જોયા કરું છું...

હું મુંબઈ આવવા ધારું છું, ત્યારે જરૂર તમોને મળીશ.....તમે મને ખરાં દીલથી ચાહી છે ને એક હેતવંતી બહેન મીસાલ ગણી છે જે માટે હું તમે વડીલ બહેનજીની અતિ આભારી છું. તમારાં જેવાં બાહોશ, કીર્તિવંત,—કે જે કીર્તિ માટે પારસી કોમને મગર થવાનું છે—શાંત પ્રકૃતિનાં, ઉદાર સ્વભાવનાં, ગાનદાની પરોપકારી બહેનજી સાથનાં સંબંધ-સમાગમમાં આવવાથી મને પોતાને કેટલું માન સમજું છું.....

તમારાં આગલાં પુસ્તકોની ખોટ મારી લાયબ્રેરીમાં મને લાગે છે...
...તમારી યાદગારી સદા કાયમ રહેશે.....”

નવસારી.

તાં ૯-૨-૧૯૪૦.

“ શ્રી યશો વૃદ્ધિ જૈન બાળાશ્રમ.

“વયોવૃદ્ધ, ગાનવૃદ્ધ, સંગીત શાસ્ત્ર, વિશ્વારદા માનવંતા બાઈ ભીખાઈજી લીમજીબાઈ પાલમકોટની પરમ પવિત્ર સેવામાં, મુંબઈ.

“મારી અર્ધી સદીની સાહિત્ય સેવા” આ નામનું સુંદર પુસ્તક મોકલવા માટે તમે આપનો તહડીલથી ધણેજ આભાર માનું છું.

આટલી વૃધ્ધાવસ્થામાં આપ જે જે હેમતનું કામ ઉઠાવો છો એ જોધ ભારે રંજ થાય છે. પાલમકોટ કુટુંબે અનેક પ્રકારે જગતની-સાહિત્યની-સંગીતની સેવામાં પોતાનો અમર ફાળો નોંધાવ્યો છે. એ વર્ષો સુધી જગતની તવારિખમાં યાદગાર રહેશે.

આપ બહેનની બહી લાગણીઓ માટે ફરીથી આભાર માનું છું.

બહેનને ઝેરીના સમયમાં આરામ અને સુખ શાન્તિપૂર્વક જીવન વ્યતિત કરવાને શક્તિ આપે. તમે તમારી મનશની પ્રમાણે ધણું ધણું સુખ કીર્તિ જીવો!

ફરીથી આપની ઉત્તમ બેટ માટે ઉપકાર માનું છું.

લી૦ શુભેચ્છક ભાષ,

ગાંધી ચુનીલાલ શિવલાલ.

તા૦ ૩-૨-૧૯૪૦.

“વિદ્યાભૂષણ.”

“.....તમે ‘રેડીયો’માં વગાડો તો હું અહિંના મારાં બધાં ‘ફ્રેન્ડસ’નેથી સમજાવી શકું, તેમજ હું તથા મારાં માતાજીથી સમજી શક્યે. કેમ કેવો વીચાર છે? નહિં તો પછી કોઈ વખત મુંબઈ આવું ત્યારેજ વાત. તમે ‘રેડીઓ’માં વગાડો તો તમારાં બહારગામનાં બધાં વખાણુનારાંઓ તમેને સમજી શકે, માટે એક દહાડો નક્કી કરો ને ખુશ વધામણી તમારાં સર્વે વખાણુનારાંઓ ઉપર લખી મોકલો. તમારે એક વખતથી ‘રેડીઓ’માં વગાડવું એવી મારી ધમ્મ છે, તેમજ મારાં માતાજીનીથી છે.....”

તા૦ ૬-૨-૧૯૪૦.

કેડી માણેકજી મુસ.

“.....તમારો મહેરબાની બરો કાગલ મધ્યે છે. તમોએ ગરીબ નારગોલ ગામને યાદ કર્યા તે માટે તમારો ખરેખર ઉપકાર માનું છું. મરહુમ સોરાય સાથે મારી બહુજી મીત્રાચારી હતી, અને તમોને પણ ઓળખું છું, વધારે તમારાં નામ સાથે કામથી. નારગોલમાં ‘પબલીક લાઇબ્રેરી’ મારા હસ્તક ચાલે છે, ને તમારી ખાહેસ મુજબ તે સારું હું મોટી ખુશી અને ઉપકાર સાથે ચોપડીઓ મંગાવી લઇશ. તમોએ નારગોલ જોયું ન હોય તો જરૂર એક દિવસ આવી બધાં ખાતાંઓ જોઇ જશો તો હું ખુશી થઇશ, ને તમારો ઉતારો પણ મનમાનતી રીતે કરી શકીશ. આજે જ્યારે એવાં પણ આવે છે કે સારાં કામને ચુંથી વગોવવા મનહ લીએ છે, મારે તમો જેવાંનાં સારા સખુનો જાણી સંતોષ ઉપજે છે.....”

તા. ૧૦-૨-૧૯૪૦.

રૂસ્તમ પી. જે. તાલીયારખાન.

“.....આપનાં આવાં પૂસ્તકોની કિંમત તો સાહિત્યનાં સેવકોજ કરી શકેજી. આપે યાદ કરીને આ નકલો મોકલી તેની પીછાંણુ કરું છું, અને સમાજમાં સમધૂરતા રેડ્યાં જાઓ એવી દુવા છેજી.....”

ઉદવાડા.

બરજેરજી ફરામજી ભરૂચા.

તા. ૧૮-૨-૧૯૪૦

“.....તમો બેહેને, તમારા ભાઇ સોરાય તથા તમારાં માતાજીનું નામ દુન્યામાં આશકારા કીધું છે, તેથી ધણોજ ખુશી થયો છું.....”

માઉન્ટ આબુ.

તા. ૧૮-૨-૧૯૪૦.

હોરમસજી ફરામજી.

“.....તમો મેહેરબાન બેહેને મેહેરબાનીની રાહે ‘મારી અર્ધી સદીની સાહિત્ય સેવા’ની નકલ એક ‘પ્રેન્સ’ તરીકે મોકલી જેની પહોંચ મોટાં માન

તેમજ ઉપકાર સહિત સ્વિકારં છું. પુસ્તક ખરેજ વાંચવા અને રાખવા લાયક છે. જે માટે તમોને મોટો ધન્યવાદ ધટેછે. હજીની જીવતાં રહો, લાંબું આયુષ્ય ભોગવો ને એવાંજ ખીન્ન અનેક પુસ્તકો કાઢતાં રહો એવી બધી દુવાઓ છે.....”

પુના.

તા. ૨૨-૨-૧૯૪૦.

એહુરામશાહ જ. જાગોસ.

“.....તમોએ રેડીયોમાં નહિં વગાડવાની ખાએસ દેખાડી તે માટે અમો દલગીર થયાં. અમો હજીની ઇચ્છાએ છિએ કે તમો ફક્ત એકજ વખત વગાડો, અને નહિં તો પછી હું મુંબઈ આવું, ત્યારે સમજીશ. તમોને મળવાની મારી ધણી ઇચ્છા છે. હું જે મુંબઈ આવીશ તો તમોને મળ્યા વગર રહીશ નહિં. તમે તમારી હૈયાતી દરમ્યાન બધું પુરું કરશેજ એમ તમારી ઉલ્લટ ઉપરથી જણાય છે.

માતાજી, તમારાં પુસ્તકો કેડે મળી શકશે કે નહિં? ખાસ કરીને “અજલનો ફરેસ્તો” અને જરૂર જોઈએ છે.....”

તા. ૨૬-૨-૧૯૪૦.

કેડી માણેકજી મુસ.

“.....ઘઠાલાં મારાં ભીખાઇજી, આ વખતે તો ઘણો લાંબો વખત આપણને મળવાને નીકળી જશે. તમે વળી કંઈ વાંકુંચુકું લખો ના. ખુદાએ તમારી જીંદગી બનાવતાં તો લાંબો વખત લીધો હશે, કારણ ધણીજ ઉપયોગી છે. લોકોના ફાયદા માટે, ભલાં માટે તમે છેવો. ખુદા સારે વખતે આપણને મેળવશે ને જરૂર મળીયું.....”

જોધપુર.

તા. ૨૯-૨-૧૯૪૦.

ધન ફીરોઝશાહ કોથાવાલા.

“.....તમારું સુંદર પુસ્તક આજે હમણાજ પુરું છે. હજારો અહેસાન.....તમે મુરખી સાથની મુલાકાતને હું નજ બુલી શકું— વરસો વહી જવા છતાં તમારી માયા મહેરબાનીની યાદ તાજાં ગુલાબ સમ તાજી છે. તમે ખેનજીનાં દરો દશ આંગળાંમાં હુન્નર છે, અને સાહિત્ય તેમજ સંગીતમાં તો Expert પારંગત અને નીપજીત છો.

તમારાં સાહિત્ય જ્ઞાન આગળ અમે તો ખચ્ચાં છીએ.....”

વલસાડ.

તા. ૭-૩-૧૯૪૦.

ફરામરોજ ધનજીશા ધનજીરા.

“.....તમારાં પ્રસિદ્ધ કુટુંબ અને તમે ખેને જે મહાન સેવાઓ બજાવી છે, તે શું પ્રજાથી અંજલિ છે ?

પ્રુદા પાક હજી તમેને લાંબી તંદરોસ્તીભરી જીંદગી બક્ષો એવી ઉમેદ ધરાવું છું.....”

તા. ૮-૩-૧૯૩૯.

સોરાબ રૂ. ખામજી, મેજર.

“.....તમારા મુજ જેવા એક નાચીઝ અને અતી અદના સેવકને માટે લખાએલા બલા વિચારો માટે હું ખરેખર બારે એહેસાનની લાગણી સાથ આભાર માનું છું. હું પોતે તો મારી તરફથી થતાં કામ માટે કે તેની ખુશી માટે તો તદ્દનજ ખેખખર છું, પણ તે કરમ બક્ષેશગર રહેમ-દીલીથી મારાં બીજાં ખેરખાહો અને હિતચ્છુઓ જ્યારે કંઈ કદરસનાશી કરતાં કે કદરસનાશીના ઉદગારો કાઢતાં મને જણાય છે, ત્યારે મારી દુવા ગુમરી એટલીજ કે એ સધળાં વખાણુ તથા માનને ધટતી રીતે હું લાયક બનતો રહું. પ્રુદા તમે જેવાં મારાં ખેરખાહોને મારા શીર ઉપર લાંબા, તનદરોસ્તી ભરેલા આયુષ્યોથી સલામત રાખો, એ મારી બીજી દુવાગુમરી છે...”

તા. ૨૪-૩-૧૯૪૦.

અરદેશર બેહેરામજી હોમાવજર.

“.....તમે બહેને તરદી લઈ મારાં બહેનના દીકરી પાસે જે ૨) ચોપડી મોકલી છે તે માટે ધણો ધણો ઉપકાર માનું છું, કે તમારાં આગલાં ‘પ્યુપીલ’ને યાદ કરીને તમારી તરફથી સુંદર ભેટ મોકલો છો.

ગઈ વખતે પણ તમેએ મારી ઉપર ‘મારી અર્ધી સદીની સાહિત્ય સેવા’ મોકલી હતી, મને તે ચોપડી વાંચી ખરેખર ધણી અન્યથા લાગી કે લાગત આટલાં વરસો સુધી કેટલી હજગારી કરી પૈસો મેળવ્યો ને તેનો આવો સહઉપયોગ કરી તમે તરફથી પ્યાનોની ચઢતી પરિક્ષામાં પાસ થનારા પારસીઓને ‘પ્રાઇઝ’ આપવું શરૂ કર્યું છે. ખુદ તમેને તમારી મહેનતના બદલામાં છેવટ સુધી સારી તનદરોસ્તીભર્યાં ને સુખમાં રાખે! એવું ખરાં જીગરથી ચાહું છું.

આએ બીજી ચોપડી ‘મારાં માતાજી’ પણ વાંચી તમે બહેનને યાદ કરી દુવા માંગીશ.....”

૨૬-૩-૧૯૪૦.

શીરીન દોરાબજી શેઠના.

“.....તમે મહેરબાન બહેનજી પોણોસો વર્ષની ભરતીમાં ભલે આવ્યાં હોવ, પણ તમારો આત્મા તો જવાન છેજી. તમેએ જે બગવ્યું છે અને બગવો છો તેનો અર્ધો હિસ્સો પણ જવાન કહેવાતા ઇનશાનો બગવે તો કેવું સારું!

તમારી “અંધ કર્તાઓને ઉત્તેજન આપવાનું ફંડ” ઉઘાડવાની સુચનાં ખરહક છે. આ સુચના મારી કારોબાર કમીટી સમક્ષ હું રજુ કરીશ, અને તેમનો અભીપ્રાય જણાવીશ. તે દરમ્યાન જણાવવાની રજા લઉં છું કે અમારું મંડળ જે કે આવું છુટું ખાતું નિભાવતું નથી, છતાં અંધકારોને બની શકતું ઉત્તેજન આપ્યે છીએ, અને ખરીદેલી કીતાબો બાળકોને ઇનામો તરીકે આપ્યે છીયે. બનતાં સુધી જરથોસ્તી અંધકારોનેજ ઉત્તેજન આપ્યે છીએ.....”

તા. ૨૬-૩-૧૯૪૦.

સોરાબ ૩. બામજી,

મેજર.

“.....તમે બધાં મહેરબાનનાં પુસ્તકો માર્ટે હાજરો અહેસાન માનીએ છીએ. અર્ધો સદી સુધી સંગીત અને સાહિત્ય સેવા કરનાર, ગાંઠનાં ગોપીચંદ ખરચી સાહિત્ય પમરાટ ફેલાવનાર, મધમધતાં મોઢરાંની ખુશખુ પાંચરનાર ઘણું ઘણું જીવો, અને જીંદગીનો આરામ સુખમાં તંદુરસ્તી તેમજ મન-દૃસ્તી સાથે ભોગવો! આમીન.....”

તા. ૨૮-૩-૧૯૪૦.

ફરાંમરોજ ધનજીશાહ ધનજીરા.

“.....આપ ઉપયોગી અને ઉચ્ચોગી બેહેનજીનાં સંબંધની નાની કે મોટી બાબદો જાણીએ છીએ, ત્યારે તમારાં સાચા ખેરખ્વાહો તરીકે અમુને નેહાયત ખુશાલી પેદા થાય છે. તમે બેહેનજીએ બનાવેલી ‘વીનીશીયન લેસ’ વડોદરા સ્ટેટનાં મ્યુઝીઅમમાં મોકલી આપી વડોદરા જેવાં જાણીતાં શહેરમાં પણ તમે બેહેનજીના ઉમદા કામની કીંમત અંકાવી છે. મને કહેવાની રજા આપો કે તમારાં ૩૬૦ ઉપયોગી કામોની લાગતાં-વળગતાં આસામીઓ ચાહે તો તમે બેહેનજીનાં ઘણાં મનન કરવા જોગ કામોને ઘણી જાહેરાત આપી શકે અને પોતાના લાગવગથી ઘણી કદરસનાસી કરાવે. ચાહવું ખુદાનું છે તો તમે અસરાફ બેહેનજીની જીંદગીની સાંજે પણ ઘણી ખુશી થવા જોગ બાબદો સાંભલતાં રહીશુંજી.....”

તા. ૨૮-૩-૧૯૪૦.

ખોદાબક્ષ નશરવાનજી મીડીથ્સ.

“.....એ બધાં વડીલ બેહેનજી મને તમારે ત્યાં લાવ્યાં હતાં કે ‘ભીખાઇજી માયખી અથંગ લખનાર છે, અને તમોને તેવણ પાસે ઘણું ઘણું નવું શીખવાનું મલશે.’ તમે મહેરબાનની બલાઇ હું નજ ભુલી શકું. તમોએ તો તમારી ફરજ પુરેપુરી બજાવી છે અને હવે નચિંતાઇથી પુરતી ‘રેસ્ટ’ લેવાનો તથા અમો સરીખા અદનાને બહી દુઆ દેવાનો તમારો હક્ક છેજી. વિનય, વડીલ પ્રત્યે કિવેક ઈજ વિદ્યા છે, એ બધું તમે પાસેથીજ

અમો શીખ્યાં છે. બે-ચાર કોણમો ચીત્રી કાઢી હું લેખકમાં ખપવાનો દાવો નજ કરું; પણ નમનતાધથી તમો જેવાં અનેક પુસ્તકોના લેખિકા બહેનો અને વડીલો પાસે ગુરૂ ચરણે બેસી શીખાય એટલું શીખી લઉં છું.....”

તા૦ ૩૦-૩-૧૯૪૦.

ફરામરોજ ધનજીશાહ ધનજીરા.

“.....તમારી નમ્રતા અને લાયકી ખુદતાલા હમારાં બાલ બચ્ચાંઓમાં ઉતારે એવું ધમ્મું છું.....”

ભેશાણ.

તા૦ ૯-૪-૧૯૪૦.

રૂસ્તમજી માણેકજી પટેલ.

“.....આપ તરફથી બે પુસ્તકો મિસીસ જગોશ મારફતે મને મળ્યાં છે, અને તે માટે હું આપનો અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનું છું.”

સંગીત, સાહિત્ય અને સેવા,—એ ત્રણેની ખુદાઇ બક્ષેશ પામેલાં, અને એ બક્ષેશનો સદઉપયોગ કરી જીવનને ધન્ય કરી ચૂકેલાં પારસી બહેનની કીર્તિની નોંધ ધરાવતાં એ પુસ્તકો વાંચતાં મને બહુજ હર્ષ થયો છે. ખુદા આપની યુઝોર્ગી, સુખરૂપ આનંદમય પસાર કરે અને આપનાં હૃદયમાંનો સેવાનો દિવ્ય ઝરૌ નિરંતર વધુ દિવ્યતાથી વહેતો રહે એજ દુવા છે.....”

જામનગર.

તા૦ ૧૦-૪-૧૯૪૦.

ફરામરોઝ પી૦ મીરઝાં.

“.....આપ બહેનજીની સાહિત્ય સેવા જાણીતી છે. તે માટે જે આપને ધન્યવાદ ઘટે છે, તે મલતી તકોએ અમો દરશાવતા રહીએ છીએ તે આપ બહેનને સંતોષની ખીના જણાશે.

આપના વડીલોનાં સહાસોની ખીના ધીરજથી લખી મોકલશો, તો કોઈ પણ રીતે તે પ્રગટ કરવાની મને આશ્વા છેજી.....”

તા૦ ૧૨-૪-૧૯૪૦.

સોશઅજી જમશેદજી બલસારા

“.....તમે માનવંત બેહેનજીએ તમારાં માનવંત નેકનામ માત-પીતા તથા બાધ સોશઅનાં ફોટો મોકલી આપ્યા તે એ બધાં ગુણવંતાં મરહુમોની યાદ અમારી પાસે માન સહીત જળગરી રાખીશુંજી, પણ તમે ખેરખવાહ બેહેનજીનો ફોટો કે જે હમારી નજર આગળ ટાંગવાની ધણી તલખ કરતાં હતાં તે નહિં મોકલી આપવાથી અમુને ખરેજ ધણી દિલગીરી લાગે છે. કોઈ તરતીખથી મોકલી આપવાથી અમારી અભીલાષા ખર આવશે.....”

તા૦ ૧૬-૪-૧૯૪૦.

બોદાખદા નશરવાનજી મીફીથસ.

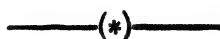

“.....તમે બેહેનજીએ અમે માટે બે ચોપડીઓ મોકલી છે મારી વહુ ખુરશેદ સાથે, તે માટે તમારો ધણો આભાર માનું છું. તમારી માયાહુ લાગણીને આપણાં વડીલોનો લગભગ ૩૮-૪૦ વરસનો મિત્રાચારીનો સંબંધ યાદ રાખી તમેએ જે ચોપડીઓ મોકલી છે, તે માટે અમે તમારો આભાર માનીએ છીએ. બેહેનજી, ખુદ પાસે ચાહીશ કે તમારાં જેવાં બધાં, પરદુઃખ-બંજનને ખુદ તનદરોસ્તી સાથે લાંખી જીંદગી આપે, ને સદા સુખી રાખે, તમારાં જેવાં સદગુણી ને બધાં, અકકલમંદ, ધર્મી બચ્ચાંઓનો વખારો ખુદ આપણી કોમમાં કરે તો પારસીઓનો ખરગસ્તે દાહડો બેઠો છે તે દુર થાય !.....”

જમનગર.

તા૦ ૭-૪-૧૯૪૦.

નાજંમાય સોશઅજી જાગુશ.

“.....પરવરદેગાર તમે જ્યાં નેક બાનું ગુજર પામેલાં બહાણોની
યાદ જીવન્નનથી કરવા આ દુન્યામાં તેમજ મીનોષ દુન્યામાં ગેબી આશીશ
બક્ષે! એજ મારી પ્રાર્થના છે.....”

બંગલોર.

તા. ૨૨ ૪ ૧૯૪૦.

પેસ્તાનજી જ. ઉનવાલા.

“ધી ભીખાઇજી લીમજીભાઇ પાલમકોટ પ્રાઇઝીસ.”

—:0:—

“એ પારસી બાનુંઓએ મેળવેલા સોનાના ચાંદ અને ધનામ.

“ગમે સાલ ત્રીનીટી કૉલેજ ઑફ મ્યુઝીક લંડન, તરફથી ‘ડીપ્લોમા’ ની
પીઆનોફોર્ટ પરીક્ષા આખાં હિન્દુસ્તાનમાં લેવાઇ હતી, તેમાં એ જરથોસ્તી
પારસી બાનુંઓ “ધી ભીખાઇજી લીમજીભાઇ પાલમકોટ પ્રાઇઝીસ” અને ગોલ્ડ
મેડલ મેળવવા ફતેહમંદ જાહેર થયાં છે, તેઓનાં નામ :-

લાઇસેનશીએટ—મીસ ગુલ એમ. દલાલ, એલ. ટી. સી. એલ. ને
૧૪ પાઉંડ (૨૮૨લીંગ) રોકડા અને ગોલ્ડ મેડલ.

એસોસીએટ—મીસ પરીન એફ. વહાડયા, એ. ટી. સી. એલ. ને
૧૨ પાઉંડ (૨૮૨લીંગ) રોકડા અને એક ગોલ્ડ મેડલ.

ફેલોશીપ ડીપ્લોમાની પરીક્ષામાં કોઇ ફતેહમંદ પામ્યું નથી.....”

તા. ૨૮-૪-૧૯૪૦.

કચસરે હિન્દ.

“.....તમારાં ધનામો અને ચાંદ મ્યુઝીકમાં ખરેખર પારસી કોમને
મ્યુઝીકમાં આગળ પાડવા માટે ધણું ઉત્તેજન આપેછેજી, અને L. T. C. L.

માં હું તમારું ધનામ તથા આંદ મેળવવા માટે મને ધણી બાગ્યાશાળી સમજી છું.....”

પંચગની.

તા. ૧૬-૫-૧૯૪૦.

ગુલ માણેકજી દલાલ.

“.....દીકરા-દીકરી વગરનાં ને તમારાં જેવાં વગર પરણેલાંની જીંદગી સુખી છેજી, ચારો તરફની શીકર મને ધણી વધારે ને વધારે વધતીજી જાય છે. ખરેજ વહાલાં બીખાઇજી, તમે તો ધણી વાતે ધણાંજ સુખી ને નશીબવંતાં છેવે. દુન્યામાં ધણાંને સુખી કીધાં. વહાલાં બીખાઇજી, તમોને તો કદીખી બૂલાય નહિં. તમારી યાદ તો અમો ધડી ધડી વાતો ઉપરથી યાદ કર્યે છીએ. એટલાં તો અમો બંને નગુણા નહિંજી થઇજી...”

જોધપુર.

તા. ૧૮-૫-૧૯૪૦.

ધનમાય ફીરોઝ ર. કોથાવાલા.

“.....તમે, મારાં વાહલાં બીખાઇજીખી મને ધણાંજ યાદ આવ્યા કરે છે. તમે અત્રે અમારી સાથે હોવ તો તમારી ખુશ ને વાહલબરી, હોશીયાર ‘કમ્પની’ થી અમુને કેટલું સાઈં લાગે ને મગ્ગ પડે! ખુદા તમે અમારાં વહાલાં બીખાઇજીને તંદરોસ્તી બરેલાં ને સુખી રાખે એજ દુવા માંગીએ છીએ.

મારા દીકરાઓ અરદેશર ને નવરોજી તમે વાહલાં બીખાઇજીને જોધને અને મલીને ધણાંજ ખુશી થયા ને મને કહેવા લાગ્યા કે ‘મંમા! તમારાં બીખાઇજી તો કેવાં મહજેનાં જીવાન ને સરસ છે. કેટલાં હોશીયારખી છે. Piano કેવો સરસ વગારેજી, તેથી અમુને તો ધણાંજ ગમેજી!’ એમ વાતો કરીને મારા દીકરાઓ તો બધા ખુશી થયા ને વધારે બધું બોલ્યા, તે આપણે મલીશું ત્યારે વાત કરીશું. તમુને ધણી મગ્ગ લાગશે.....”

માથેરાન,

બચુ વીલા.

નાનમાય જેહાંગીર ખંખાતા.

તા. ૨૧-૫-૧૯૪૦.

“.....તમારી યાદ મારાં દીલમાં સદા રહે છે; ને તમારા જેવી ધીરજ, લાયકી, ને તેજી મારી દીકરીઓમાં ઉતરે એવી દુવા સદા માંગુ છું. તમે તે જમાનામાં, તમારાં નેક માતાજીની સાચી કેળવણીથી અને સારા અભ્યાસથી આજે બધાંથી વખાણ મેળવીછે.”

માતાજી, તમને સોસન ધણી યાદ કરે છે. મને છેલ્લાં કાંઠાં માં લખ્યું છે કે તમારું સરનામું એની પાસેથી જોહવાઈ ગયું છે, નહિં તો એ તમને કાંઠાં જરૂર ડેહરાદુનથી લખતે. મારી સોસન પુનામાંથી પોતાના કાકા-કાકી પાસે જાય ને બધી તમારી વાતો કરે, ને તમારી ‘સાઇડ’ લે, તે બધાંનાં નાંક ચઢી જાય, ત્યારે એ કાંઈ બીહે કે દયાય નહિં. પાછું કહે કે હું તો એવણીની દીકરી છું, કારણ મારા બપાવાજીથી એવણીથી ખુશ રહેતા હતા. વિગેરે.....”

જોધપુર.

તા. ૨૭-૫-૧૯૪૦.

પરીન કેરશાસ્પ રસ્તમજી કોથાવાલા.

“.....મેં તો મારી ગુલને મુંબઈમાંજ કહ્યું કે આપણી ફરજ છે કે આપણે તમે બહેનજીને મલવા જઈએ, પણ જરા જલદી અત્રે આવવાનું થયું તેથી વિચાર કીધેલો કે મુંબઈ જઈ તમે જેવા મલાં ને મ્યુઝીકમાં કાબેલ બહેનજીને નકકી મળીશું, તે સાથે વળી દુરનાં સગાં થઈએ, એટલે આપ બહેનજીને મલી ‘ડાલ’ ખુશાલી હાંસલ થશે.....”

તા. ૨૭-૫-૧૯૪૦.

શીરીનબાઈ માણેકજી રતનજી દલાલ.

“.....આજ સુધી હજારો છોકરીઓને કેલવણી આપી છે; તેમ ચાલુ આપતાં રહો, અને તેઓનાં મા-આપનાં તેમજ ઈશ્વરનાં આપીશ હજારો હજાર પામતાં રહો, એજ દુવા ખરાં દીલથી આપું છું, તે તમેને આમીન હોજી! ધણી વરસોની વાત ઉપર હું જ્યારે મીસીસ નાનાબાઈ મારતરની એમપ્રેસ હાઈ સ્કુલમાં શીખતી હતી, ત્યારે મેં પણ થોડો વખત

તમો બહેનજીના હાથ હેઠળ શીક્ષણ લીધું હતું, એમ મને યાદ છેજી. તમારી મોકલેલી ચોપડીઓ મને ધણીજી પસંદ પડી છે. ખરેખરી ઘડો લેવા લાયકજી છે, અને મેં તેમજી મારી દીકરીએ ધણી હેંશથી વાંચી છે. તમારી કીંમતી યાદદાસ્ત તરીકે ધણી જાળવીને રાખી છે, અને તે માટે ફરી તમારો બહુજી આભાર માનું છુંજી.....”

અંધેરી.

તા. ૧-૬-૧૯૪૦.

આલાંમાય અરહેશર પટેલ.

“.....અરે! મારાં બહાલાં બીખાઇજી, તમે ધણાં સુખી છેવો. કોણ કોણનાં આશીશ લીધા છે ને લેવો છો. હમણાંખી તો જીઓ, બહું કરોજી અને બહું ભોગવોજી, ને અમે ખાલી ધકેલા ખાઇએજી. તમે ખુદને ત્યાંથીખી જશ મેલવોજી, ને દુન્યાનોખી જશ લેવોજી. એજ બહાઇઓ તમે સુકી જશો ને તેનો બદલો ખુદખી તમોને નેકજી રસ્તો ને નેક કામોમાં આપે છે ને આપશે. સુખી તન-મનથી જીવો ત્યાં વેર રેહજો, અને એથીખી ધણી જશ બધી તરફથી લેજોજી.

હા, બહાલાં બીખાઇજી, ભાઇ રસ્તમજીની લાગણી ને માયા, એક બહાલી વફાદાર બહેનને, ભાઇ તરફની ખરી હોય છે. એક જેહાંનની બલી દુવાઓ અને જશ તમો નેક દીલનાં ખરી લાગણી તરીકે મેળવોજી, તમો વહાલાંની જે જે બલી ઉમેદ આશાઓ છે, તે પાક પરવરદેગાર પાર પાડો, એજ મારી અરજ તમો બહાલાં માટેની ખુદતાલા આમીન કરો! આમીન!.....

આજ કાલ તમારા ભાઇ સાહેબની તખીયત ઠીક નથી ચાલતી. તમે જેમ મોકોનું બહું કરોજી ને ચાહોજી, તે તમારા યુષ્ઠ એવણેખી લીધાજી...”

ભેધપુર.

તા. ૮-૬-૧૯૪૦.

ધન ફીરૌઝ કોથાવાલા.

“.....તમે જેવાં મુરખીઓ આપણી પાસે કામમાં વધુ પ્રમાણમાં હોય એટલું અમારાં જેવાં ‘ગાય ગુલાબો’ને ઉત્તેજન રૂપ છે, અને તે જીતવાને માટે અમારામાં એક જાતની હોંશ અને ઉલટ ઉત્પન્ન કરેછે...”

એક વાર ફરીથી તમે મુરખી માતાજીનો ઇનામની ચોપડી માટે આભાર માની આ કાગળ બંધ કરું છું.....”

તા. ૧૩-૬-૧૯૪૦.

(મીસ) દાલી મર્ઝબાન ઇરાની.

“.....તમારી માયા અને ખરીજ લાગણી છે. એ મને ઘણો સંતોષ ને ઘણી ખુશી છેવું, તે હમેશાં આપણે સાથેજ ખુદાને ત્યાં જઈએ, ત્યાં સુધી રહે એટલુંજ ખુદા પાસે માંગું છું.....”

તા. ૨૫-૬-૧૯૪૦.

ધનમાય ફીરોઝ રતનજી કોથાવાલા.

“.....ગઈ પરમદીનનો નાનો જેવો ‘કૉનર્ટ’ ફ-તેહમંદ થયોજી, ને તમે મહેરબાન ને કાબેલ બેહેનજીનો મેડલ ને પ્રાઇઝ બન્ને બેહેનો મીસ વહાડયા ને ગુલ મેલવવાને ભાગ્યશાળી નીવડ્યાં તે ડૉ. લવલોકના મુખારક હાથે બન્ને જણાંને મળી ગયો છેજી, તે માટે તમે બહેનજીનો પણ આ તકે ઘણો ઘણો આભાર માનું છુંજી, અને તે દેખાડવા માટે અમે બન્ને જણાં આજે સાંજે પા. ને ૬ ની વચ્ચે તમે બહેનજીને ત્યાં તમેને સગવડ હશે ને ટાઇમ અનુકુલ હશે તો આવી જઈશુંજી. મારા માણેકજી પણ આવતે ને તમે બહેનજીને મલીને ખુશ થતેજી, પણ આજે ૪-૫ દીવસથી ઘેરમાંજ છેજી.....”

તા. ૨૭-૭-૧૯૪૦

શીરીન માણેકજી રતનજી દલાલ.

“.....વહાલાં કુદરત, તમે જે મારી ત્રણ ચીજો માટે લખો છો, તે ચીજો હું તમારી માફક જાળવી રાખીશ. મારું આવવાનું થશે તો હું

પોતેજ લઈ આવીશ. તમે જરાખી શીકર કરતાં નાં. મારી પછી મારા દોકરાઓને એ ચીજો આપીશ. એમ પાલમકોટના વંશોને એ ચીજો મદ્યા કરશે. હવે પછીની આપણા કુટુંબની ઓલાદો જાણશે કે આપણા કુટુંબમાં કેવી અશો ને નેક બાનુઓ હતી. વહાલાં કુમળ, હું ખુશી છું કે તમે મને એ ત્રણ ચીજો આપી. હું ઇચ્છું કે મારી બેઉ દોકરીઓ તમારા જેવી ચંચળ, અશો, નેક નીકલે. ખુદ તમોને લાંબી સુખી જીંદગી ને તનદરોસ્તી આપે. હવે જરાખી શીકર કરતાં ના. મારું વચન જીંદગીના છેડા સુધી પાલીશ, તેમજ મારી પછી મારા દોકરાઓને ફરજ આપી જમશ. તમે જરાખી શીકર કરશો નહિં.....”

લી૦ તમારો ભત્રીજો,

નેગાપટમ.

મનચેરશાહ પાલનજી ખરશેહજી

તા૦ ૩-૮-૧૯૪૦.

લીમજીભાઈ પાલમકોટ.

ગુજરાતનાં પ્રખ્યાત હાસ્યરસીક લેખક અને વક્તા
મી૦ હરીપ્રસાદ ગૌરીશંકર ભટ્ટ (મસ્ત ફકીર) એ
પારસી લેખક મંડળના આશર હેઠળ તા૦ ૭-૮-૧૯૪૦ ને દિવસે
પારસીઓને હાસ્યવૃત્તીના ઉમદા ગુણની કુદ્રતી બક્ષેસ વિષે
એક ભાષણ આપ્યું હતું. “ધણક પારસી લેખકોની શુદ્ધ ગૂજરાતી
ભાષાની શ્રેષ્ઠતાથી ભાષણ કરતાને ઉપજેલી તાજીબી.”

“.....પારસી ટોળાંએ હવે આ દેશને પોતાનો કરી લીધો છે તો તેઓએ ગૂજરાતી ભાષાની ખિલવણી કરવામાં ધણો ઉંડો રસ લઇને શુદ્ધ પેદા કરવી જોઇએ. મેં ધણું પારસી લેખકોનાં પુસ્તકો વાંચ્યા છે, જે મને

શુદ્ધ ગૂજરાતીમાં લખાયલાં માલુમ પડ્યાં હતાં, એટલુંજ નહિં, પણ તેમની શ્રેષ્ઠાથી હું તાજુબ થયો હતો.

મીસીસ જરઆઇ આપુજી લામ,

બાઇ બીખાઇજી પાલમકોટ,

મીસ મીરઝાં વીગેરે બહેનોનાં લખાણોથી મારા ઉપર ધણી ઉંડી છાપ પડી છે, અને મને લાગે છે કે પારસીઓ ધારે તો ધણું ઊંચી કોટીનું સાહિત્ય પેદા કરી શકે.....”

તા. ૦-૮-૮ ૧૯૪૦.

જામે જમશેદ.

“.....તમો બહેનજી ગુલની સખી રાખવા માંગો છો તે સુખેથી રહેવા દેજોજી. ખુદા કરેને ગુલને F. T. C. L. નો મેડલ તથા કેટીને પણ મલે અને તેવાં બીજાંઓ પણ સાથે સાથે મેળવવા નશીબવંત નીવડે અને તે જોવા તમો બહાલાં બહેનજી પણ બીજાં ધણાં વરસો તંદરૂતી ભર્યાં ગુજરો, એવીજ અમો સર્વની ખરાં જીગરની દુવા છે તે આમીન થાય !

મધર સુપીરયર તરફથી પણ તમોને તમારી મહેનતનો કાગળ મળ્યો છે, તે જાણી ખુશીધુંજી. લાયકની લાયક કદર થતીજ જોઇએ. એથી વધુ ભલાં કામો ખુદા તમારી પાસે કરાવે એજ ઇચ્છુંજી.....”

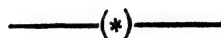
તા. ૦ ૧૦-૮-૧૯૪૦.

શીરીનબાઇ માણિકજી રતનજી દલાલ.

મેજર સોરાબ રૂસ્તમજી બામજી, એફ. આર. એસ. એ.,

જે. પી., તરફનો પ્રશંસા પત્ર.

“.....સેવક જે કે તમોને આજ વર્ષો થયાં મુજે મોંહડે વખાણું છે, જે કે રૂબરૂ કોઇ પણ દિવસ મળી શક્યો નથી, છતાં તમારી સંગીત સેવા માટે તમોને બારે સાબ્યાશી આપુંજી.....”

તા. ૦ ૧૭-૮-૧૯૩૯.

સોરાબ રૂ. બામજી.

“.....ઢાલાં બહેનજી, તમે અમારી ઢાલી દીકરી રતીમાં આટલી બધી ઉલટ, કાળજી અને અતી ઘણી માયા દેખાડો છો તે માટે અમે તમારાં ઘણાં ઘણાં આભારી છીએજી. અમારી તો ઘણી મન્યુત ખાહેશ છે કે જે ખુદ કરેને દીકરી રતીને તમારું ‘પ્રાઇઝ’ મળે તો તમે પોતે મેલાવડામાં હાજર થઇ તમારેજ હાથે આપો, એવી અમારી ઇચ્છા ખુદ પાર પાડે, ને તે શુભ દીન જેવા માટે તે દાદાર અદુરમઝદ તમેને લાંખી હૈયાતી ને તનદરોસ્તી બક્ષે. આમીન! તે દીવસ અમારે માટે બહુ સુખી ને મગરર કહેવાય, ખુદ આપણને એ કામમાં મદદ કરે! આ લખું છું, ત્યારે દીકરી રતી ‘પ્રેક્ટીસ’ કરે છે, ને એની મહેનતને જશ મળે. ને તમે બહેનજી એનો Photo તેમજ હેવાલ જાતે ‘કયસરે-હિંદ’ માં એક શુભ આતવારે જોશો એવી અમારી સર્વેની બલી ઇચ્છા તે કીરતાર પાર પાડે!

જે બાતુએને જે તમારાં ‘Prizes’ મળ્યાં છે, તેઓની સખી અમેએ જોઇ છેજી. જે દીકરી રતીને તમારું ‘Prize’ મળે તો આજ સુધીમાં A. T. C. L. માં Prize મેળવનારાંઓમાં સૌથી નાની ઉમરની, એટલે ૧૬ વરસની ઉમરની કહેવાય. મને તો બહુજ આશા છે, કારણ દરેક પરીક્ષામાં એને Bombay Center માં સૌથી પહેલી તેમજ સાથે Honours પણ મળ્યાં છેજી, પછી તો ખુદ જાણે! એતું નસીબ! એ પણ તમે બહેનજી પર બહુ કુરખાન થઇ છેજી, ને તેથીજ તમારુંજ ‘Prize’ મેળવવા પોતાથી બનતું કરે છે.....”

તા. ૧૮-૮-૧૯૪૦.

હીરાંબાઈ જેહાંગીર દી. નરીમાન.

“.....તમે મારાં વાહલાં બીખાઇજીની મુખારક હાથની હેત-માયા ભરી ચીઠ્ઠી મળી છેજી, જે માટે ઘણી ઉપકારી છુંજી. વાંચી ઘણી રમુજ ઉપજી છેજી, કે તમારાં જેવાં ખરાં વીદવાન માણસ આવું લખીખી શકે અને હસાવીખી શકે? તમે હમારાં વાહલાં બીખાઇજી જેવાં સૌ હોશીયાર ને બાહોશ હોતે તો પછી જોઇતેજી શું ને? ખરું કેની?.....”

તા. ૪-૯-૧૯૪૦.

નાનંભાય જેહાંગીર ખંખાતા.

“.....તમારાં બધાં કામોમાં ખુદતાલા તમોને મદદગાર થાય. તમો બધાં બહેનો, જેવી તવંગર તેમજ ગરીબો તરફ એક સરખી મહેરબાની રાખો છો, તેનો બદલો ખુદ પાકથી તમો મેલવો એવી પાક પરવરદેગારને મારી અરજ છે. તે સાથે તમો બન્ને બેહનો તનદોસ્તી સાથે જીંદગીના છેડા સુધી ખુશ-ખુશાલ રહેવો એવી મુજ બહેનની દુવા આમીન!.....”

તા૦ ૪-૯-૧૯૪૦.

પીરોજખાઈ બમનજી લામ.

“.....કામમાં માનીતાં થયાં છો, તેથીબી વધુ માનીતાં થાવો, એવી અમારી સર્વેની દુવા છેજી.

એક સાચો જરનાલીસ્ટ પોતાની ફર્જ શું છે, તે સમજી કાઢના કહેવાની પણ રાહ જોતો નથી. જ્યારેબી એવાં અદેખાંઓ દેખીતો અન્યાય કાઢને પણ કરશે તે વખતે હું મારું બનતું કરીશ. એવાં અદેખાંઓ [તેમાં કેટલાક જરનાલીસ્ટો; પણ] તેઓમાના કેટલાકો તો હીસાબ ચુકાવવા આપ્યા પણ ગયા છે! તેઓ કાંઈ સદાકાળ જીવવાના નથી!.....”

તા૦ ૭-૯-૧૯૪૦.

અરદેશર મેરવાનજી કરાઈ.

“.....તમારાં મહાભારત અને પરમાર્થી કામો સદા જગ-આશકારા થાઓ અને હમેશાં તમારી જમ થાવો, તમારાં આવાં ઉમદા કીર્તિવંત કામોનો પમરાટ ચોમેર પસરી રહ્યો છે. તેવાં એક ધર્મી, સકરમી, ગુણવાન, નીતિવાન, સદગુણી બાનુંની પીઠ પાછળ બોલવાની કાણુ હીંમત કરી શકે? કાઢખી નહિં.

બહાલાં બેહેનજી, તમોએ તો આ દુન્યાનો ફેરો વસુલ કીધો છે, કે જેવો તો કાઢએબી નહિં કીધો હશે. આવી ઉમરેબી તમો કેટલાં ‘એકટીવ’ છેવો, એજ પુરાવો શું આછો છે? ધન્ય છે તમારાં મુરખી માત-પીતાજીને કે આવી એક નારીને જન્મ આપી દુન્યામાં ડુલની માફક પમરાટ ફેલાવ્યો, જેની મુગંધ હજારો વરસ સુધી અમ્મર રહી જશે. બહાલાં બેહેનજી, હવે

બધું થઇ ગયું છે, હવે જરા તો શાંતીમાં રહેા. આખી જીંદગી એવાંજ વહીતરાંમાં ગુજરી, પણ હવે તો તમેને આસાએશની બણી જરૂર છેજી.

હવે તમારા વાસ્તે કાંઇ બાકી કરવાનું રહ્યું નથી, વાસ્તે હવે નર્મીત જીવે અહારગામ એંગલોર કે ઉટી જમને બાર મહિના પુરતી ‘રેસ્ટ’ લેઓ, ને પછીથી કાંઇ ચોપડી લખજોજી.....”

તા૦ ૭-૯-૧૯૪૦.

હીરાંબાઇ અરદેશર કરાઇ.

“.....મારાં મેહરબાન બહેનો, તમારો જટલો ઉપકાર માનું તેટલો થોડો છે. તમારી માયા, તમારી ખરી લાગણી અને અમારે માટે દીલસોઝીની પીછાંણુ હું સદા કરુંજી.”

બહેન બીબાઇજી, તમારી જગ્યા અમારા ઘરમાં ખાલીજ. ડોઇ નહીં પુરશે! ખુદા તમે લોકને સુખી રાખે, અને ખુદા તમારું માથુંખી નહીં દુખાવે. આ જોહાંનમાં બલાઇ કોધી છે, તેનો બદલો ખુદાની દરગાહમાં સંપુર્ણ બદલા સાથે પામજો.....”

એકવાર ફરીથી તમે બન્ને જણાંનો ઉપકાર માનતો,

અંડવોડેટ જનરલ એમઅર્સ,
હાઇ કોર્ટ.

તમારો ભાઇ,
અરશોદજી એ૦ ફ્રાન્સ.

તા૦ ૧૧-૯-૧૯૪૦.

“.....There are two very difficult things in the world: One is to make a name for oneself, and the other is to keep it: But let us give due praises to the masters from Bathoven to Stranos—R. Schumann.

My dear Sister Bhikhaji, in wishing you a Happy New Year, I sincerely believe that you have made a name worthy of yourself and kept it.....”

September 1940.

Framji S. Wadia.

“.....એટલું તમે યાદ રાખજો કે જ્યાં સુધી અમે લોકો જીવતાં છીએ, ત્યાં સુધી અમે તમારી બાબતે યાદગીર રહેવાનું ઇચ્છીએ. કોઈની મક્કર શું કે તમોને એક આડો સખુનખી બોલે! તેનું મોંઢકું—પ્રચુન નહીં બાંગે કે? તમારો બચાવ કરવા અમે જાણીએ છીએ.”

તમે જોઈશું મારે વાસ્તે કીધું છે, તેનો પા ભાગખી હું વાળી આપી શકી નથી. તમે એક શિક્ષક કરતાંખી વધુ પુરવાર થયાં છેવો—એક દીલસોઝ દોસ્ત કરતાંખી વધારે! કયા શબ્દોમાં લખું તે મને સમજ પડતી નથી. અમારા લોકનાં સ્વાર્થને ખાતર, કારણ કે તમારી પછી અમોને નેક સલાહ આપનાર તથા દોરવનાર કોઈખી નથી. તમોને આ પાખી જગતમાં જીવડાયે છીએ. ખરેખર તમોને દુઃખી જોઈએ અને અમે સુખી રહીએ એ કયા ખુદાએ કહ્યું? તોપણ હું મારા સ્વાર્થને ખાતર કહું છું કે ખુદા હજી તમારી જીંદગી લાંબી કરે ને હજી તમારી પાસેથી કંઈને કંઈ નવું શીખી લઈએ.....”

તા. ૨૪-૧૦-૧૯૪૦.

રોડાએ ફીરોઝ કરાઈ.

કવિ અરદેશર ફરામજી ખબરદારનો પ્રશંસા—પત્ર.

(૦)

“.....હું અજબ છું કે તમારી ચોપડીની પહોંચ સ્વીકારનારો મારો પત્ર તમોને કેમ નથી મળ્યો! હું એવો અવિવેકી છું નહીં કે તમારા પત્રને અંધનો સ્વીકાર હું નહીં કરું. મેં ખીજે કે ત્રીજેજ દિને ઉત્તર લખ્યો હતો...

.....તમે તો મારાથી પણ આગળના જાણીતાં લખનાર છો. તમારું ગુજરાતી પણ બહુ શુદ્ધ છે. તમારું આ બીજું પુસ્તક હું મારા હિંદુ મિત્રોને વાંચવા આપીશ કે તે લોક પણ જોય કે તમે કેવું સારું લખો છો. ૭૫ વર્ષની ઉંમર છતાં તમારો ઉત્સાહ હજી જવો ને તેવો છે. તે કિસ્સા તમોને લાંબુ આયુષ્ય આપે ને તનદુરસ્તી બર્બાં રાખે !

મારી તબિયત ધણીજ ખરાબ થતી જાય છે ને આ પત્ર પણ સૂતાં સૂતાંજ લખું છું, હવે ઘણા દહાડા જાયે તેમ લાગતું નથી.....”

તા. ૨૬-૧૦ ૧૯૪૦.

**“ Advocate General’s Chambers,
High Court.**

“માહરાં મેહરબાન, સદાના દીલસોજ અને લાયકી અને માયાથી ભરપુર બેહનજ બીખાઇજ.

તમે માહરાં મેહરબાન બેહનના મુખારક હાથનું કા. મલ્યું ધણીજ લાગણીથી અંતકરણ [Sincere] થી દીધેલી દુઆની કદર હું કરું છું અને તમારો બે હાથ જોડીને ઉપકાર માનું છું. તમારી લાગણી હમારે માટે ચીવટ છે, એમ હમે બધાં જણાં હંમેશા માનીએ છે અને તેથીજ હમે તમને ભુલી શકતાં નથી. હું હમેશાં માનતો આવ્યો છું જે હમને તમારી ગેરહાજરીથી ખોટ ગઇ છે. ખોદા તમને સલામત અને તંદરોસ્તી બરેલાં રાખે અને તમારીબી સઘલી હોંસ બર આવે. જેવી માયા છે તેવી સદા રાખજો.”

તા. ૬-૧૧-૧૯૪૦.

ખરશીદલ એ. ફા. પર્સ.

ખાન બહાદુર ખરશીદલ એ. ફા. પર્સનો પ્રશંસા—પત્ર.

“.....અંતકરણની બલી લાગણી અંતકરણમાંજ રહે તો સૌથી કીમતી છે.

હવે હું તમારી મહેરબાની, લાયકી, મનશાની અને લાગણી માટે તમારો
ધણો ધણો આભાર માનું છું.

પ્રુદા તમેને જો અહીં નહીં તો તે મીનોષ જગ્યામાં સર્વોપરી સુખ
અને અમર શાંતિ : આપી તમેને સરકારજ કરે ! આમીન !”

Advocate General's
Chambers,
High Court-Bombay.
12-11-1940.

“.....તમારું પુસ્તક “અજલનો ફરેસ્તો” મોકલી આપું છું. જો કે
મને કપ્પલ કરવું જોઈએ કે એ પુસ્તક મેં આખું વાંચ્યું નથી, છતાં મને
એમ લાગે છે કે જેવી મારી મનોવૃત્તી છે, તેને એ પુસ્તક અતિ ધણું
અનુકુલ આવતું છે. હું બેહદ ખુશી થયો છું કે એ રસીક અને અનુભવ-
સિદ્ધ પુસ્તક છપાવવાને તમા નસીબવંત થયાં છો, તે માટે હું પરવરદેગારના
શુકાનાં કરે છું.....”

૬-૧૨-૧૯૪૦.

નાનાભાઈ ફરામજી માંભાં.

“.....હું પોતે પણ એ પણ એવી નિરખી રહી છું કે જે વેળા આપને
હું નજરો નજર જોઈ શકું ! આપની મિત્રતા મેઝવવા હું પોતાને મગર
માનું છું. હવે પછી હું થોડાજ દિવસમાં મુંબઈ આવીશ. અને ત્યારે જરૂરજ
પહેલી તકે આપને ત્યાં આવી જઈશ.....

“.....આપ આ વયે જે કાર્ય કરી રહ્યાં છો એ આપણી કોમની
પ્રશ્નશીખી છે. આપને અંગત મળીશ, ત્યારે આપનું ઉંડું જ્ઞાન હું જરૂરજ
જોઈને આનંદ મેળવીશ.

મારા નાચીઝના દર્શન ?—અરે બહેનશ્રી ! મહારામાં એવું કાંઈએ
નથી—અને આપને કે તત્વ જણાતું હોય તો તે આપનામાં રહેલ દિવ્ય

અંશને લખતેજ છે. ભલી વ્યક્તિઓને, ખીજાંઓ પણ ભલાંજ અને ભણેલાં જણાય છે. આપ ઉદારછો, અને તેથીજ આમ લખોછો.

હું મળું ત્યારે આપના બાપ સદગત્ સોહરાજ સખન્ધી પણ કૈંક જાણી લેવાની મ્હારી ઇચ્છાછે.....”

૧૦-૧૨-૧૯૪૦.

પીલાં મકાતી.

“શ્રી પાક દાદારની મદદ હોજો.

“સદાનાં માનવંતા મહેરખાન મુરંખી માતાજી,
બાપ બીખાઈજી એલ. પાલમકોટ,

દુવા બંદગી સાથે કાકલુદી જરી વિનન્તી કે આ સાથે હમારા ગામની નીરાધાર સ્થીતીની ધણીજી પુરાણી અગ્યારીનો ટુંક હેવાલ અરજ-પત્ર તમે મુરંખી માતાજીની જાણ માટે મોકલ્યોછેજી. તે વાંચી હમો લાચાર અને નીરાધાર અનજીમન જે તમે મુરંખીજીને આધાર આવી પડેલી અગ્યારીને મદદ રૂપ હાથ આપી બેઠી કરી પાક આતશ પાદશાહની સેવા કરવામાં સહાય આપી આભારી કરશોજી. મુરંખી માતાજી, હમો ગામડેના રહીશોને મુંબધમાં ધનવાનોની ઓલખ-પીછાંન નથીજી અને હમો ગરીબોની વહારે ચઢી હમુને મદદગાર થાવો, તેથી બે હાથ જોડીને તમે મુરંખી માતાજીને વિનન્તી કરીએ છીએ કે હમુને ફૂંડ ઉધરાવવામાં તમે મુરંખીજી સહાય આપો.....

પેપરમાં લોક-લાગણી સમેત થાય તેવાં દરદ ભરેલાં લખાણો કરાવી ધારમીક વૃત્તિનાં સખીવજીદોને હમારી અગ્યારીનું ફૂંડ ભરવાની લાગણી ઉત્પન્ન કરાવી આભારી કરશો. મુરંખી માતાજી હું ઑગસ્ટની તા. ૧૮-૨૦ મીએ મુંબધ તમે તરફ જરૂર આવીને તમે મુરંખી માતાજીનાં મુખારક દરશન કરી હમારી કહાણી રૂબરૂમાં કહેવશ. તે જાણીયા પછી તમે જેમ ધ્યાન પુજે તેમ હમોને સાહાય કરી આભારી કરશોજી. માતાજી, તમારી શરણે હમો આવ્યા છીએ માટે તે પાક દાદાર તમારા અંતરમાં હમો ગરીબોની લાગણી ઉપજાવે એમ ઇચ્છું છું. મુરંખીજી, વાડ વગર વેસો ચઢતો નથી. હમો કોઇને ઓલખતા નથી, માટે તમારે શરણે આવ્યા છીએ તે માટે શરણે આવેલાને

શરણાગત કરી પુણ્ય હાંસલ કરી આભારી કરશેાજી. વધૂ વિનન્તી રૂપરૂમાં કરીશેજી. ખુદાતાલા તમે મુરંબી માયજીને હમેશાં મદદગાર હોજો, એ ઇચ્છતો દુવાગીર, રંક, તાબેદાર સેવક,

બેંશાણુ.

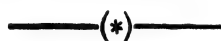
તાં ૩૧-૭-૧૯૩૯.

રૂસ્તમજી માણુકજી પટેલની

બધી દુવાઓ તમેને આમીન હોજો !

બેસાણુ ગામની અગ્યારીનું નિલાવ ફંડ.

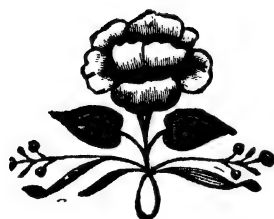

ધર્મી બાઇ રૂસ્તમજી માણુકજી પટેલ, જેવણુ બેસાણુ ગામની અગ્યારીનાં ત્રસ્ટી સાહેબોની કારોબારી કમિટીમાં છે, તેમની મુલાકાત અને આગ્રહપૂર્વક અરજ સાંભળી આતશ રોશન રાખવાની નેમથી અગ્યારીના નિભાવ ફંડ માટે મેં મારાં સગાં-સ્નેહીઓ, ને શિષ્યોને અને તેઓનાં બલાં માત-પિતાને અરજ કરી રૂ. ૧,૩૫૪/- (અંકે રૂપિયા એક હજાર ત્રણસો ચોપન) ફંડમાં ભરાવી બાઇ રૂસ્તમજી માણુકજી પટેલને સ્વાગિન કર્યા હતા, જેની પ્હોંચ બાઇ રૂસ્તમજી માં પટેલે 'જામે જમશેદ' અને 'કચસરે હિન્દ' માં વારંવાર છપાવી હતી.

મુંબઈ.

નવેમ્બર ૧૯૪૦.

લીખાઇજી લીં પાલમકોટ.

એક ખુલાસો.

આ ત્રણ કવિતા ૧૯૧૦, ૧૯૧૨, અને ૧૯૩૪ માં મે લખી હતી, જો કે હું કંઈ કવિ નથી ને કવિનો દાવો કરતી નથી, પણ ઇશ્વરી પ્રેરણા (inspiration) થી લખાયેલી આ નાની, ટૂંકી કવિતા છપાવવાની અગત્યતા ૩૦ વર્ષો સૂધી મને જણાઈ નહિં. ધણાંઓએ આ વાંચી અને સઘળાંઓએ એકે અવાજે છપાવવા મને ચાલુ આગ્રહ કર્યા કર્યો! “યુરોપિયન કવિઓ એવી કવિતા શું નથી લખી ગયા? અંતઃકરણના ઉભરાઓને અટકાવવા કયો ઇનસાન સામર્થ્યવાન છે? તમારી પછી એનો કોણ ઉપયોગ કરશે? છપાવો. હજુર વખત તમારા હાથમાં છે! હવે પછી, ૭૫ વર્ષની ઉંમર પછી તમે ૨૫-૩૦ વર્ષો સાંતી રાખીને હવે તમે કોણ જાણે ક્યારે ખીલ ચોપડી છપાવનાર છેવો! આ છેલ્લીજ હોશે!” વિગેરે, વિગેરે. તેથી ધણાંઓની અરજ ઉપરથી આ નહિં છપાયેલી ૩) કવિતા વર્ષો પછી છપાવવાની હિમ્મત કાઢીછે!—જો કે ખામીઓથી નિરાળી છે, એમ હું માનતી નથી! ક્ષમા!

લીખાઇલુ લીં પાલમકોટ

“વિનાશ કાળે વિપરીત બુદ્ધિ!”

(૧)

જેતો જેમાં જન્મ નહિં !
તે અરબાદ કરે કાગળ—શાહી !

(૨)

જેતો જેમાં જન્મ નહિં !
તે ફાંસાં મારે અહિંથી તહિં !

(૩)

જેતો જેમાં જન્મ નહિં !
તે કપાંચી ખાય ખાંડ ને દહીં ?

(૪)

જેતો જેમાં જન્મ નહિં !
તે વ્યર્થ ગયો વખત વહી !

(૫)

જેતો જેમાં જન્મ નહિં !
તે અફડા-તફડી મારે અહિં !

(૬)

જેતો જેમાં જન્મ નહિં !
તેને મળી ન સાચી સહી ! *

(૭)

જેતો જેમાં જન્મ નહિં !
તે જીંદગી સૂધી અભણ રહી !

(૮)

જેતો જેમાં જન્મ નહિં !
તેની મેં આ કહાણી કહી !

૧૯૧૦.

લીખાઈ જી લીં પાલમકોટ.

* સખી.

ડૂબી કિસમતની કિસ્તી !

(૧)

ક્યાં છે હેતની હસ્તી ?
ક્યાં છે બહાલની વસ્તી ?

(૨)

તણાઇ ગઇ પ્રિતની કિસ્તી !
પ્રિયાને કાઢી ખિસ્તી !

(૩)

કેમ ખમાય એ જાસ્તી ? *

જોઇને કિસ્તી નહાસતી !

(૪)

દેખાંઇ જાણે પીરતી !
રહી ગઇ હાથ વસતી !

(૫)

ખેંચી આંખ ! ન દીસતી !
આવી ધરે દોડતી !

* જુલમ.

(૬)

હસ્તી ફેરવઘ યાઘ નીસ્તી !
જીવાની હવે યાઘ જળતી !

(૭)

હગરમાં લાગી સુસ્તી !
ગમગીન બનીને બેસતી !

(૮)

દિલ-જાનની તૂટી દોસ્તી !
દુશમને કીધી મસ્તી !

(૯)

લાગી હગરમાં ધાસ્તી !
બચી ગઇ જરામાં ફસ્તી !

(૧૦)

બોલી ખુદા ! કરી કસતી !
આ લી રાહે—રાસ્તી !

(૧૧)

હાય અફસોસ કરી બેસ્તી !
ફૂળી કિસમતની કિસ્તી !

૧૯૧૨.

લીખાઇછ લીં પાલમકેડ.

તરી પ્રેમની કિસ્તી!

(૧)

હંકરાઈ પ્રેમની કિસ્તી !
હરખથી ઊભી ખીસ્તી !

(૨)

ખડકો સાથે અથડાતી !
ચાલી પ્રેમની કિસ્તી !

(૩)

છેડાયો ત્યાં એક બિસ્તી, *
અફાડગીઝ કરી મસ્તી !

(૪)

પણ પ્રેમની પંથરાઈ વસ્તી !
પ્રિયકરને જોઈ હસ્તી !

(૫)

નાખોદા જોષને કાંતિ !
મળી તેનાં મનને શાંતિ !

* હુશમન.

(૬)

દેખાઇ સુંદર સૃષ્ટિ !
જોઇ પવિત્રાઇની મૂર્તિ !

(૭)

જોઇ જીવતી સતી !
દૂર થાઇ સંઘળી બ્રાન્તિ !

(૮)

બાણ્યું તેણી છે સતી !
જીગરથી કીધી ભક્તિ !

(૯)

મનથી થયાં એક, માનતી !
જીગરથી થયાં એક, બાણ્યતી !

(૧૦)

હૂબી કિસમતની કિસ્તી !
(પણ) તરી પ્રેમની કિસ્તી !

૧૯૩૪.

લીખાઇ જી લીં પાલમકોટ.

The Late
Mr. Erachsha Rustamji Hirjibehedin, J.P.

Born—28-4-1881.]

[Died—7-10-1940.

મરહુમ શેઠ એરચશાહ રસ્તમજી હીરજીબેહેદીન, જી. પી.

જન્મ—તા. ૨૮-૪-૧૮૮૧.

[મરણ—તા. ૭-૧૦-૧૯૪૦.

એ ર ચ શા હ !

—:૦:—

મારા દિલસોઝ લાઈ!

તમારા ચહારમની બામદાદે અંતઃકરણમાંથી એક અવાજ સંભળાયો; ઉંધાવોછ કે? ઉઠોની! જે બાધએ પા સદી સુધી હાથમાં કલમ પકડી તમારે વાસ્તે સારા શબ્દો લખ્યા, તે બાધ વાસ્તે તમારી કલમ કેમ હાથમાં પકડતાં નથી?

આ સાંભળી આંખમાં આંસુ સાથે જોડી! આ કેવી કમનસીબી! ૩૧ વર્ષોમાં ત્રણ બાધઓ-લાગણી, દિલસોઝી ધરાવનારાઓ-ચાલી ગયા! નિરાધાર બહેનને ગમમાં ગીરફતાર કરી પાછળ નાંખી ગયા! કોણ લખે? હું લખું કે બાધ એરચશાહ લખે?

છેક ચોથે દહાડે બાધના મોત ઉપર મહાત્મ અને વિલાપ દર્શાવવા આ કલમ ધૂળવા લાગી! બલકે નાદરમાન થઈ!

ઢાલાંઓનો અસહય વિલાપ જાણી હિમ્મત હારી ગઈ! ઢાલાંઓનાં વિલાપને દોસ્તોનો દિલાસો કદી શાંત કરી શકે છે? શું ઇનસાનનો દિલાસો મરહુમનાં સગાંઓને સધ્યારો આપી શકે છે? મુદ્દલ નહિં! આ મારા અંગત અનુભવ ઉપરથી લખું છું! કોણ લખે? બાધઓએ બહેનોનાં મોત ઉપર ગમગીની દર્શાવતી જોઈએ, અને નહિં કે બહેનો બાધઓનાં મોત ઉપર મહાત્મ કરે! આ જોઈ કુદરતનો કાયદો જાણે ઉલટાઈ જાય છે! બહેનો કેમ ખમે?

બાધ એરચશાહ સાથે કંઈ સગપણ નહિં; પણ ચાર દાયકામાં અને મરહુમ ઢાલા બાધ સોરાળના સ્વર્ગવાસ પછી એરચશાહ એક સગા લાઈ પુરવાર થયા!

એરચશાહ બાધ ! તમારા શ્રેષ્ઠ સદ્ગુણો, બલો ખવાસ, ઉદાર ખાસિયત અને તમારાં ગુણ-લક્ષણ ચિતારવાની તેમજ દુન્યાને દેખાડવાની કોશીશ કરીશ.

જર્નાલીસ્ટોના ઝતુની જંગી જંગમાંથી જગદીશ્વરે પોતાના પાસાંમાં તમોને લઇ લીધા છે ! હવે તે યુધ્ધમાં હોમાવાની હું હિંમત કરી શકિત નથી ! અજલના ફરેસ્તાની ફ-તેહથી તે યુધ્ધનો અંત જલદી આવ્યો ! તોપણ મારા અંગત બે-ત્રણ દાખલા શિવાય વધુ લખવું વ્યર્થ છે ! તે દાખલાઓ તમારો નિષ્કપટ, નિશ્ચિંત અને અપક્ષપાત ખવાસ પુરવાર કરે છે.

સંસારમાં નિષ્કલંક, આયર-છજતમાં આપદાર, એક ખાવિંદ, એક પિતા, એક બાધ તરિકે નિર્મળ ! એક મિત્ર તરિકે ખાર-વેરથી નિરન્તર નિરાળા !

એરચશાહ ! તમારાં મોત ઉપર જે કોઇએથી આંસુઓનો વરસાદ વરસાવ્યો હોય તો એક વ્હાલી વક્ષદાર વનિતાએ, પ્રેમાળ દિકરા-દિકરીઓએ, એક વ્હાલા બાધએ અને મારા જેવી કમનસીબ ખુદેનોએ ! મિત્રો તેમજ વિશ્વીઓએ સેઝડો કરતી વખતે વાંકા વળીને, પગે લાગીને, અંતઃકરણથી તમારી મૂગી માફી ચાહી છે ! એથી વધુ આપણે શાની આશા રાખ્યે ? એટલુંજ સંતોષકારક છે !

મારા જેવી એક કમનસીબ, નિરાધાર ખુદેન આગળ જવાને બદલે પાછળ રહી ગઇ ! એ પણ એક કમનસીબીજ સમજીએ છું !

પા સદી સૂધી બ્યારેખી તક મળે, ત્યારે હાથમાં કલમ પકડી સાગ શખ્દો લખે, જે મારે મનથી ખગ્નનો થઇ પડે ! તે આશરો-આધાર-હિંમત આજે ક્યાં છે ? પણ જે એરચશાહ બાધને એક વાત શકમંદ લાગે તો નિશ્ચિંત તેનો નિર્ણય નક્કી કર્યા વિના જંપીને બેસે નહિં !

સને ૧૯૨૨ માં એક વેળા ડૉક્ટર માસીના ઑસ્ટ્રીટલના લાભાર્થે મેં એક 'કૉનસર્ટ' કર્યો. તે વેળા મેં જાહેર કર્યું હતું કે દુન્યાના ચાર પ્રસિધ્ધ ડૉક્ટરોમાં એક ડૉક્ટર માસીના હતા. તે વિષે અમે બાધ-ખુદેન વચ્ચે છાપામાં તકરાર ઊભી થઇ ! એરચશાહ બાધ તો માનેજ નહિં ! અને "એન્ટી હમબગના તખ્તલુસ હેઠળ "કયસરે હીન્દ"માં એક નાનું જેવું જંગ

જગ્યું! અતે મેં તે પ્રસિધ્ધ ડૉક્ટરોનો ‘પોરત્રેટ’ કે જે મુખમાં ડૉક્ટર
માસીના બેઠેલા હતા તે, અને તે સાથેનો વર્તમાન-પત્ર દેખાડ્યો, ત્યારેજ
એવણી ખાતરી થઇ અને એરચશાહ બાઇને સાબેત કરી આપ્યું કે હું
ખરી હતી! તે જોતાંજ એમણે તો “કયસરે હિન્દ”ના ખીખળ અંકમાં
જાહેર કરી દીધું કે ‘બહેન બીખાઇજી માટે અમેને ઘણું માન છે અને
અમે સધળા આલેપો પાછા ખેંચી લઇએ છીએ.’ આવું નાતું જેવું જંગ
જગ્યું, છતાં તે દિવસથી અમે બન્ને બાઇ-બહેન તરિકે અરસપરસ લાગણી-
દિલસોઝીથી છેવટ સુધી રહ્યાં: અમે બન્નેમાં લેખક તરિકે ખાર-વેર-કપટ-
કહેર જેવું હતુંજ નહિં! કોઇનાં તરકટ-તહોમત તેમજ અદેખાઇથી અમારાં
મજબૂત મન ઉપર કશી પણ અસર થતી નહિં, પણ અમે બન્ને સદા
સમ્યાઇનીજ તરફેણ ખેંચતાં ને વ્યાજખી ઇનસાફ મળવતાં.

જે મારી વિરૂધ્ધ કોઇ અદેખાઇના આવેશમાં કંઇ બોલે યા લખે તો
વાધના જેવી છલંગ મારી “શરમ છે! શરમ છે!” કરતા ફૂદી પડીને ત્રાપ
મારી જમીન-દોરત કરી નાખે! જે કોઇ સમ્યાઇ ઉપર ઢાંકણું દઇ, મારી
વિરૂધ્ધ જીકું બોલે યા છાપે તો મને ઇનસાફ આપવા “કયસરે હિન્દ”નાં
પાનાંના પાનાં રોકે! જરા પણ ધારતી વગર!

માંદગીને બિછાને (મોતને બિછાને) પડવાની ફકત થોડા દિવસ આગમજ
બહેન આલાંમાય સાથે એક રવિવારે સાંજે અચાનક મને મળવા આવ્યા!
કંઇ કુદરતી બસારત થઇ કે બીખાઇજીને મળી લેવું! કારણ એવણુ જાણતા
હતા કે હું બહાર જઇ શકિત નહિં હતી.

આવા એક સગા ભાઇ જેવા ભાઇની ખોટ ૭૫ મે વર્ષે અતિશય
અસહ્ય લાગે છે! ભાઇ સોરાબની જગ્યા ધણી વેળા એમણે રાખી છે!

મારુંજ નહિં, પણ હજારો ઇન્સાનોનું બહુ એમણે કયું છે. એમનાં
કુટુંબ માટે અને મારે માટે કોઇનીખી દુઆ ફળી નહિં! કેટલું અફસોસ-
કારક લાગે છે! ખુદાની મરજી!

તે કિરતાર એમના અમર આત્માને બેહેસ્તમાં શાંતિ: બક્ષે!
શાંતિ:! શાંતિ:!

ગમખાર બહેન,
લીખાઇજી લી. પાલમકોટ.

કવિ દાદી એન્ તારાપોરવાળાનું

ટૂંક જન્મ વૃતાંત.

મરહુમ પ્રખ્યાત કવિ દાદાભાઈનો જન્મ તારાપોરમાં સને ૧૮૬૮ માં તા. ૧૪ મી જુનને દિને થયો હતો.

મરહુમ એક બાહ્ય શેખર, અંધકર્તા, વાર્તાનવેશ, અને જન્મથીજ કવિ હતા. કાવ્યની ખુદાઈ બક્ષિસ એવણુ ઉપર થઈ હતી ! કલમ સાથેજ જન્મેલા અને કોઈના ગુરૂ નહિ તેમ એલા પણ નહિ ! બપોણુ કરવાની શક્તિ બાપ-બપાવાથી ઉતરી આવેલી હતી !

મરહુમ ભાઈ દાદાભાઈ વિષે મારાં છેલ્લાં નાના-મોટા ૭ અંથોમાં વખાણુ કરવાની ઝાઝી તક મળી નહિં.

મારી સૌથી પ્રથમ ફરજ મરહુમે પાલમકોટ કુટુંબ તરફ ચાલુ ૨૦) વર્ષો સુધી જે ભક્તિભાવના ભાગ ભજવ્યો હતો અને ઉપકાર-આભારના એક મોટો ડુંગર બનેા કાઢ્યો હતો તેની આભારી જીગરે પિછાન કરવાની આ સોનેરી તક હાથ ધરી એ પરમાર્થી ભાઈ તરફની મારી છેલ્લી ફરજ અદા કરું છું.

ભાઈ દાદાભાઈ અને ‘માસિક મજલુ’

મારા મરહુમ ભાઈ સોરાળનાં ‘માસિક મજલુ’ નામના ચોપાનિયામાં સને ૧૮૯૦ થી ૧૯૦૪ સુધી અધિપતિ હતા; તોપણ બીજા પાંચ વર્ષો સુધી એ ચોપાનિયામાં, તેમજ નામ ફેરવેલા ‘માસિક હિંદી ડ્રાઈક’માં ૧૯૧૦ નાં જેન્યુઆરી માસ સુધી જે અચાક સેવા (૧૯૦૯ નાં ઓક્ટોબર માસથી ૧૯૧૦ નાં જેન્યુઆરી સુધી) બીનહાંસલ ભાઈ સોરાળના એક સગા

ભાષ તરિકે કરી હતી તેની પિછાનમાં એમનું ટૂંક વર્ણન લખી આ નાનો અંથ

એમનેજ અર્પણ કરું.

દાદાભાઈ અને સોરાબ !

બન્ને જાણે સગા ભાઈઓ હોય તેમ અરસપરસ સ્નેહભાવથી વીસ વર્ષો સુધી વર્તતા હતા.

‘માસિક મળાહ’

જે કાર્તિની જાંચી ટાંચે પોંચ્યુ અને વાંચક-વર્ગમાં જાણીતું ને માનિતું થયું હતું તે આ બન્ને મરહુમ ભાઈઓની કુનેહ-કળા-કારસાજી અને વિદ્વતાથીજ.

ભાઈ દાદીને ‘માસિક મળાહ’ નામ અતિ પ્યારું હતું, અને બ્યારે ૧૯૦૭ માં એક ભાગ્યે ચોપાનિયામાં બનાવી ભાઈ સોરાબે એ માનિતું નામ ફેરવી ‘માસિક હિંદી ગ્રાંટીક’ રાખ્યું, ત્યારે ધણુ કચવાયા ! મુખ્ય કરીને બ્યારે ભાઈ સોરાબ એ નામ પછી બે વર્ષ ને નવ માસમાં સ્વર્ગવાસ થયા, ત્યારે શોકાતુર જીગરે બળાપો કરી બોલ્યા:—“બાપડો ત્રણ વર્ષથી જોવા જીવવા પામ્યો નહિં. પેલું સખકતું પનોતું નામ ‘માસિક મળાહ’ ૧૭ વર્ષો સુધી પંકાયું ને પમયું ! વળી ચોપાનિયામાં અને પોતાનાં ‘હેલીના પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ’ (જેનું મુહુર્ત એવા હાયોએ કરાવ્યું કે જેઓનો જન્મ સાહિત્યમાં હતોજ નહિં ! !) એક અભાગ્યા સાથે ભાગ કરીને પોતેથી અભાગ્યો થઇ ગયો !” આવી રીતે દાદાભાઈ બળાપો મારી આગળ વારંવાર કરતા હતા, તોપણ ભાઈ સોરાબના મરણ પછીથી ૪ માસ (ઓક્ટોબર ૧૯૦૯ થી નેન્યુઆરી ૧૯૧૦) સુધી દુઃખી દિવે, કંમને, ભાઈ સોરાબનું નામ ચાલુ રહે એવા શુભ હેતુથી બીનહાંસલ લખાણો ચાલુ રાખ્યાં.

૧૯૧૦ થી ચોપાનિયું ને ‘પ્રેસ’ ભાગ્યાને શરણ કરવાથી ગમખાર જીગરે લખાણો બંધ કર્યાં !

બ્યાં સુધી ભાઈ દાદાભાઈની મદદ ચોપાનિયામાં હતી, ત્યાં સુધી પ્રસિધ્ધી પામ્યું ! ૧૮૯૭ નાં ‘માસિક હિંદી ગ્રાંટીક’ ના પૂર્ણ ઉપરજ ભાઈ સોરાબે

નીચે પ્રમાણે છપાવ્યું હતું :—“ The unique Journal of its kind in India.” ૨૦) વર્ષો સુધી આ બન્ને મરહુમ બાપ્તિસ્ટો યોપાનિયાને પ્રકાશમાં લાવ્યા, તેમાં અંગ્રેજી ને ગૂજરાતી લખનારાંઓ, શિખેલાં-ભણેલાં, ડહાપણવાળાં અને અકકલમંદ સ્ત્રી-પુરુષોનાં લખાણો, કવિઓ અને ફિલસૂફોના વિદ્વાતભર્યા વિચારો સાથે બોધદાયક ને આનકરૂપી રૂઝે માર્ગે દોરવનારા અને લોકોને જ્ઞાન અને શિખામણ મળે તેવાં શ્રેષ્ઠ લખાણો આવતાં હતાં. તેમાં આ બન્ને બાપ્તિસ્ટો જાત-જાતનાં ને જાત-જાતનાં ‘શીયર્સ’ દાખલ કરતા જેવા કે

ચિત્રોની ભેટ-પ્રસંગાનુસાર.

ગ્રાફિક ચિત્ર-માળા.

માસિક મિષ્ટાન્ન.

ગ્રાફિક યુથજીમાળા.

ગ્રાફિક વાજીત્ર ગાઇડ.

‘અંબ્રોઝી’ના-ભરતકામના નમુનાઓ.

કવિઓ, વિદ્વાનો, ફિલસૂફો ને જાહેર સ્ત્રી-પુરુષોના ‘પોરત્રેટ’, તેથી બે-ત્રણ નહિ, પણ ઘણા ચિત્રો દાખલ કરતા. દાખલા તરિકે ‘માસિક હિંદી ગ્રાફિક’નાં ૧૯૦૭ નાં પહેલા પુસ્તકના પાંચમાં અંકમાં એક-બે નહિ પણ ૧૫ ચિત્રો આપેલાં જેવામાં આવે છે ! જાહેર ખબરો તો પાને પાને નહિ, પણ ઘણી થોડી એ યોપાનિયામાં જેવામાં આવતી હતી, અને તેથીજ યોપાનિયાં પાછળ ધણી મોટો ખર્ચ થતો ને ધરતું ધન ધસડાઇ જતું !

બાપ્તિસ્ટો સોરાબે કદમાં પણ હાથમાં પકડી શકાય એવું ફિલપત્રીર બનાવી હજારો આશા-ઉમેદ મનમાં રાખીને ધરખમ પાયા ઉપર મૂકી સ્વર્ગવાસ થયા ! તે વેળા એ યોપાનિયામાં આ બન્ને બાપ્તિસ્ટો સંભાળ રાખતા કે ‘તારી-મારી’, નિંદા-નાલેસી, અપશબ્દો, ગાળ-ગણેલ કે ભાંડ-ભાષા કે આપ દાખલ નહિ થાય, તેમજ અદેખાઇના આવેશમાં આવી પેટના બપોલા કાઢવા, યા વેરની વસુજાત કરી ખાર-વેર-કહેર કાઢનારાં લખાણો નહિ દાખલ કરવાં.

બન્ને ભાઈઓ, સોરાળ અને દાદાભાઈ, એ ચોપાનિયામાં જાણીતા પ્રખ્યાત પુરોષોને સ્ત્રીઓનાં 'પોરત્રેટ' તેમની હૈયાતીમાં ચાલુ આપતા હતા. સ્વર્ગવાસી સ્ત્રી-પુરોષો તરફ સહ્યતાથી, માનથી, દિલસોઝીથી તેઓનાં શ્રેષ્ઠ ગુણ-લક્ષણ, તેઓની લલાઈ અને જગ-જાહેર કારકીર્દીનું વર્ણન કરતા. મરહુમોની ખામી અને ભૂલ માટે વેરની વસુલાત કરવાનું ગુનાહભરેલું અને તેઓ પોતાનો ખ્યાલ કરવા હૈયાત નથી એમ સમજતા હતા ! તેઓ કાંઈ સાંભળતા નથી કે જવાબ આપી શકે, ત્યારે શું કામ આપણે એવો ગુનાહ એક જાહેર ચોપાનિયામાં કર્યો એવા તેઓના (આ બન્ને ભાઈઓના) વિચાર હતા.

આવી અધરીત વર્તણૂંક અકલ્પનીય અને દયાહીણ ધનસાનોમાં ડહાપણની કોતાઈ હોવાથી દેખાડી શકે ! જીવતાંઓ એવાં નજીસ લખાણની ક્યાં દરકાર કરે છે ? તેઓ એટલુંજ વિચારે છે કે દુસ્મનો તરફનું એટલે સાઈ, સ્વચ્છ ક્યાંથીજ હોય ? સૂર્ય તરફ ધૂળ ફેંકવાથી તે ધૂળ ફેંકનારની આંખોમાંજ પાછી આવીને પડે છે ! એકાદ વાદળી સૂર્યને બે-પાંચ પળ ધાંકી દે, પણ અંતે તો તેનો તેજસ્વી પ્રકાશ બહાર આવેછેજ !

૨૦) વર્ષો દરમ્યાન ભાઈ દાદાભાઈએ ભાઈ સોરાળની સાથે મળીને

એક સોસાયટી જર્નલ બનાવ્યું

કે જેમાં અકેકા એવા વિદ્વાન ગ્રહસ્થો, અને આખર-ધ્રુવવાળાં સ્ત્રીઓ અને પુરોષોનાં લખાણો આવતાં કે જેઓનાં નામની ટીપ અને લખાણોની ટીપ લખવા બેસું તો આ પુસ્તકનાં પાના ને પાન ભરાય ! એટલી બધી મેહેનત-જેહેનત-સેવા-મદદ મરહુમ ભાઈ દાદાભાઈએ ભાઈ સોરાળને 'માસિક મગજ' ને 'માસિક હિંદી ગ્રાંટીક' માટે આપી છે ! એમના વખતમાં એક પણ ચોપાનિયાનો અંક કવિતા વગર બહાર પડતો નહિં હતો. જન્મથીજ કવિ એટલે સેંકડો નહિં પણ હજારો કાવ્યો ચિત્રી કાઢતા. ભાઈ સોરાળનાં આવા એક ગુણવંતા, વિશ્વાસુ અને વફાદાર મિત્રની નોંધ લેતાં ખચીતજ માફ થઈ શકે એવી મગરૂરી ઉત્પન્ન થાય છે ! પોતાનું 'ઊંચું' વીકાજ મેહરજી તરફનું ખાનદાન, શ્રેષ્ઠ ગુણ-લક્ષણ અને મરહુમ ભાઈ સોરાળ તરફ એવો અખંડ પ્રેમ એક સગા ભાઈ જેવો દેખાડ્યો છે !

હવે, એ ચોપાનિયાને બાળુ મુકતાં એ મરહુમ બાપ વિષે એ બોલ લખીશ :

એમના બપાવા શેઠ વીકાજી મેહરજીના પ્રખ્યાત ખાનદાનમાં એક નામાંકિત પુરૂષ થઇને તારાપોર કસબામાં એક હાકમ જેવા હતા, તે ઉપરાંત તારાપોર અને આસપાસના ગામોના ધનસાફ તેવણુ પોતાના ઘેર ચુકવતા હતા. વળી તારાપોરની જરથોસ્તી અનગ્તુમનના એક અકાબર હતા. તેવણુના બેટા (કવિ દાદાભાઈના પિતાજી) શેઠ એદલજી પણ એક વિદ્વાન ગ્રંથસ્થ હતા. તેવણુ ઉ બાપાઓમાં પ્રવીણ હતા; અને ૪) બાપાઓ, ફારસી, ગૂજરાતી, મરાઠી અને અંગ્રેજીનો એક ભેગો શબ્દકોષ તેમણે લખવા માંડ્યો હતો. તેમાં ૧૧૬૯૮) શબ્દો લખાયા પછી તેવણુ સ્વર્ગવાસ થવાથી વડા દિકરા મી૦ કાવસશાહે તેમાં બીજા ૨૦૨૬) શબ્દો ઉમેરી ધંધાની રોકાણને લીધે એ શબ્દકોષ અધુરોજ રાખ્યો !

એવા વિદ્વાન બાપ-બપાવાના વિદ્વાન અને કવિ દિકરા દાદાભાઈ ૪૬ વર્ષની ભર જવાન વયે સને ૧૯૧૪ માં આ દોરંગી દુનિયા છોડી બેહસ્તની શાંતિ પસાર કરવા ગયા—જાણે મરહુમ બાપ સોરાબની પાસે ગયા—મળવા ગયા !

દાદાભાઈ એક કવિ અને લેખક.

૧૦) વર્ષની નાની વયે એક કવિતા ‘ધર્મર સ્તુતિ’ લખી હતી જે ગૂજરાતના મહાન કવિ દલપતરામે ધણી વખાણી હતી.

૧૨) વર્ષની ઉમરે એક લેખક અને કવિ તરિકે ૧૮૮૦ માં એમણે જાહેર દેખાવ દીધો હતો.

મુંબઈ અને દેશાવરના સઘળાં ચોપાનિયાઓ અને જાહેર વર્તમાન-પત્રોમાં એમનાં સેંકડો લખાણો અને હજારો કાવ્યો આજ સુધી પ્રગટ થતાં આવ્યાં છે. કાવ્યમાં તો ખરી ખુદાઈ બક્ષેસ હોવાથી એમણે વિખ્યાતી મેળવી હતી.

મરહુમ બાઈને એક રેસાલો લખવા રૂ. ૩૦૦) નું ધનામ પશુ—હક-રક્ષક ખાટે મળ્યું હતું. વળી સને ૧૮૯૭ માં ‘જ્ઞાન ચક્ર’ નાં ૧ લા ભાગનું

ખીજું ખાસ રૂ. ૧૫૦) નું ધનામ છતી ગયા હતા, અને ‘જામે જમશેદ’ પત્ર મારફતે ‘પારસી ગરીબાઈ’ ઉપર લખાવવામાં આવેલા એક રેસાલાનું રૂ. ૧૦૦) નું ધનામ ૨૯ ઉમેદવારોમાંથી મેળવવા ભાગ્યશાળી થયા હતા.

સને ૧૯૦૬ ના જામે જમશેદના પતેલી અંકમાં “સાત પારસી શાયરો” નું સપ્તક તેમની તસ્વીરો સાથે આપવામાં આવ્યું હતું, તેમાં કવિ તારાપોરવાળા પણ એક હતા. તે વિષે ‘જામે’ માં એક ફકરો નીચે પ્રમાણે લખવામાં આવ્યો હતો :—“પારસી શાયરોનું સપ્તક આજે અમોએ અમારા વાંચનારાંઓની સેવામાં રજુ કરીધું છે, તેમાં કાઠને પણ ગેરઘનસાફ કર્યા વિના અમે મત ઓચરીશું કે ત્રણજ નામ આપણી નજરે પડે છે કે જેઓએ પીંગળ શાસ્ત્રના કાયદાનુસાર કવિતા રચી ખીજા સાહેબો ઉપર સરસાઈ મેળવી છે. એ ત્રણ કવિઓ

મીં બેહેરામજી મલખારી

મીં દાદી તારાપોરવાળા અને

મીં અરદેશર ખયરદાર

છે. મીં મલખારી પારસી કોમમાં પીંગળના કાયદાઓની રૂઢે કવિતા કરનારા પેઢલા કવિ છે, જેમની પછી મીં તારાપોરવાળા ખીજા, અને મીં ખયરદાર ત્રીજા છે.”

કવિશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાભાઈએ પોતાના મૃત્યુની ત્રણજ માસ આગમજ કવિ તારાપોરવાળા ઉપર વગર માંગવે નીચલી સર્ટીફિકેટ મોકલી આપી હતી:—

“મારા વિદ્વાન મિત્ર રાં દાદાભાઈ એદલજી તારાપુરવાળા તે ‘માસીક મજાહ’ નાં મંત્રીને હું વરસોથી ઓળખું છું. એમનું પિંગળ સંબંધી જ્ઞાન અતિ પ્રોત્ય છે. એ ઓ પારસી જ્ઞાતિના છતાં એક હિંદુને શરમાવે એવું સરળ અને શુધ લખી શકે છે. મારા ધણા પારસી મિત્રો છે, પણ કવિ તારાપોરવાળાએ મારો જેવો ચાહ ખેંચ્યો છે એવો કાઠએ ખેંચ્યો નથી. કારણ કે એઓ ધણા સનેહાભિલાષિ છે. કાવ્યશાસ્ત્રનું એમનું જ્ઞાન જોઈ હું અજબ થયોછું. એમની કવિતામાં બિન્ન બિન્ન કાવ્યાલંકારો ડગલે ડગલે જડે છે. ચિત્ર દરશક કાવ્ય રચવામાં કવિ દાદાભાઈ પારસી કોમમાં પહેલાજ છે એમ વિશ્વાસથી માનું છું. કાવ્યની કદર યુજનારા નૃપતિઓ મારે આ

પારસી કવિ એક રત્ન રૂપ છે. વીકાજ મહેરજીનાં વિખ્યાત ખાનદાનનું કવિ ઉંચું કુલ ધરાવે છે, અને ન્હાની વયમાં મોટી કાવિત્તિ મેળવેલી હોવાથી ગુર્જર કવિ મંડળમાં એક સારા કવિની પદ્ધિએ પુગ્યા છે. એમણે રચેલી કવિતાઓ મેં પુરકળ વાંચી છે અને વાંચીને વખાણી છે. કાવ્ય વિષયનું એમનું જ્ઞાન ધણું સારું છે. એમની કવિતાઓમાં નીતિનું તત્ત્વ મેં વિશેષ અનુભવેલું હોવાથી ઉત્તમ અરવાચીન કવિ વર્ગમાં એમને હું મોટા ધન્યવાદ સાથે મુકુછું.

વડતાલ, તા. ૧ જાનેવારી ૧૮૯૮.

દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ.

કવિ તારાપોરવાળા વિષે કવિશ્વર દલપતરામની કવિતા.

“કવિ તારાપોરવાળાએ ઇ. સ. ૧૮૯૪ માં પોતાના નામાંકિત વડીલોની પોતે રચેલી “તારાપોરવાળા વીકાજ મહેરજીનાં ખાનદાનની તવારીખ”ની એક પ્રત કવિશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ ઉપર બેટ મોકલી હતી, કારણ કે મરહુમ સરદાર શેઠ વીકાજ મહેરજી વિષે કવિશ્વરે ધણા વર્ષો ઉપર રચેલી એક ગરબી ઉપલી તવારીખમાં દાખલ કરેલી હોવાથી તે ઉપર કવિશ્વરનો હક પીછાનવામાં આવ્યો હતો. મજકુર ગ્રંથ વાંચીને કવિ દલપતરામ એટલા ખુશ થયા કે એક અભિપ્રાય પત્ર મોકલવા ઉપરાંત તેની જોડે ખુદ મી. તારાપોરવાળાની વખાણમાં એક નાની કવિતા રચી મોકલી હતી જે, એમની શરમાલ વૃત્તિને લીધે આજ સુધી અપ્રસિદ્ધ હતી, પણ અમારી જાણમાં આવતાં તે એમની કનેથી કાંઈક પ્રયાસે મેલવીને અત્રે અમો રજુ કરીએ છીએ.”

૩૧-૫-૧૯૦૭

(અધિપતિ—માસિક હિંદી બ્રાહ્મીક.)

દોહરા.

વંશ વિકાજ મેરજી, વિશ્વ વિષે વિખ્યાત;
તે ઉત્તમ કુળ ઊપજી, રજુ કીધું રજિયાત.
ચોવિસના વૈશાખમાં, વદ સાતમને રથાન;
કવિતા કરવા કુદરતી, જન્મ્યો કવિ ‘દિલગમ’.

વસુ ખટ વસુ મુનિ માસ મે, ગુણુવંતો ગુરુવાર;
 તારાપુર તટ તન ધર્યું, તારિખ દથ પર ચાર.
 એદલજ હીરજ તણો, સુત શાણો તું એક;
 વહાલી મા વીરબાઇજ, વીવેકવંતી નેક.
 કાયા દીધી કાવ્યને, કાવ્ય વિના નહિ કોડ;
 વીર વીકાજ વંશમાં જડે ન તારી જોડ.
 પરાક્રમી નર પારસી, બલાઇ ઉર ભરપૂર;
 વય ચાતાં દશ વર્ષની, પ્રકટયું કવિત્વ પૂર.
 રચી ધણેરા ગ્રંથ તું, વખણાયો વિદ્વાન;
 સાક્ષર વર્ગે શોભિયો, મંડળમાં ક્ષધ માન.
 ઉત્તમ કુળથી ગિપજ, ઉત્તમ કીધાં કામ;
 ઉત્તમ તુજ ઉદ્યોગથી ઉત્તમ લીધું નામ.
 વડવા તુજ વિખ્યાતનો અમર કર્યો ઇતિહાસ;
 વળી અમર પડે થયો, કાવ્ય કુળમાં ખાસ.
 મમ શિષ્યો હિંદુ ધણા, પારસિ તેમાં એક;
 દાદી દોસ્ત ગણું તને, વિધવિધ જોઇ વિવેક.
 છટાદર લેખો લખી, 'માસિક'*માં વખણાય;
 દેખી દલપતરામતું, હૈયું અહુ હરખાય.

આવા એક કવિ અને વિદ્વાન લેખકની બાઇ સોરાખ પછી માત્ર
 ૪) વર્ષોમાંજ ખોટ ખમવી પડી !

૩૧) વર્ષોમાં ત્રણ સાચા, દિલસોઝ, અને સગા બાઇઓ જેવા લામણી-
 વાળા લેખક બાઇઓ ખોલા! એજ એક મારી કમનસીબીછે! એ ત્રણ બાઇઓ

સોરાખ લી. પાલમકોટ,

કવિ દાદી એ. તારાપોરવાળા,

મરહુમ લાઇ એરચશાહ ૩. હીરજખેહુદીન

ને બિલોરનું ખેહેસ્ત અક્ષાયશગર અક્ષે! શાંતિ: !

* 'માસિક મગ્ગ'.

પારસી બાનુઓ મ્યુઝીક શીખ્યા પછી છોડી કાંય દેછે ?

પારસી છોકરાઓ કે પુરૂષો કંઈ મ્યુઝિક શીખતા નથી, તે બિચારાઓ વિધ્યા અભ્યાસ, ધર્મો-રોજગાર, વેપાર, નોકરી-ચાકરીમાં એટલા ગુતાંધ ગયલા કે મ્યુઝિક જેવા ખુદાઈ હુન્નરનો ખ્યાલ કરવામાં વખત તો ક્યાંથી મેળવે ? એટલે એ જાંઓ હુન્નર નાજુક પારસી બાનુઓનેજ ફાલે આવ્યો છે ! એટલે હું પારસી બાનુઓ માટેજ લખીશ.

ખરું છે કે પશ્ચીમ તરફનો મ્યુઝિકનો પ્રસાર વિશેષ પ્રમાણમાં પારસી બાનુઓમાં થતો જાય છે. ધણાંઓને પોતાની ગુંજશ નહિં હોય, તોપણ આ ખરચાણુ પણ ખુદાઈ હુન્નરનો થોડો ધણો પણ ખ્યાલ લેવાનો શોખ હોય છે. ધણાં મા-આપોને પોતાનાં બચ્ચાંની વળણુ આ હુન્નર તરફ હોય કે નહિં હોય, તોપણ એક યા બીજા કારણે (ધણું કરીને પરણાવવાની મતલબ કાજે !) મ્યુઝિક શીખવવાની હેંશ હોય છે, અને તેથી તેઓ પૈસા ખરચે છે. તેમ વળી ધણાં એવાં મા-આપો હોય છે કે જેઓ પૈસા ખરચવામાં આનાકાની બલકે બખીલાઈ કરે છે, અને વિશેષ કરીને આવાં મા-આપો, કે જેઓનાં બચ્ચાં આ ખુદાઈ હુન્નરની કુદરતી બક્ષિશ ધરાવનારાં હોય છે, તેજ વખતે આપણે તેઓને તકલીદી મોજ-મઝા, રમત-ગમત, ને ખાણી-પીણી, તાંદરોસ્તીના ઓઠાં હેઠળ દરિયાની અને જમીનની સેહેલગાહ, બપકાદાર છેલ્લાંમાં છેલ્લી ફેશનનાં પોષાકો, ૧૫, અને ૨૫ રૂપિયાનાં ખુટ અને હીરા-મોતીના દાગીના પાછળ પૈસા ખરચવાના હાય-સોસારા કરતાં નથી. તેઓને મેં ઉપર વર્ણવેલી સઘળી મોજ-મઝા પાછળ વખત અને પૈસાની ખરચાદી કરતાં જોઈએ છિયે, ત્યારેજ મને અચરતી લાગે છે ને અફસોસ છુટેછે ! મોજ-મઝાના શોખને તેઓ દાખી દઈ શકતાં નથી, બપકાદાર પોશાકનાં અમખરાને અટકાવી શકતાં નથી, ત્યારે તેજ વખતે આપણે તેઓને સંગીતનું જ્ઞાન મેળવવા આજસાઈ અને બખીલાઈ કરતાં જોઈએ છિયે, ધણે મોટે ભાગે પારસી બાનુઓની રગડાઈને મેહેનત કરવાની વળણુ ઓછી થતી જાય છે. તેઓ

મ્યુઝિક એક 'આટ' તરિકે

શિખવા માંગતાં નથી, પણ કંઈ નજીવું, રમત-ગમતનું, ઉપર-ટપકેનું, ઉતાવળમાં ને થોડા વખતમાં આવડી જાય તેવું, સેહજ જ્ઞાન મેળવવાનું સાંધણુ ગણીને શિખવા માંગે છે! પ્રથમ તો તેઓ 'ધમ ધમ' વગાડી જવાનીજ હોંશ ધરાવે છે! અને તેથીજ તેઓ ૪-૫ વર્ષોમાં અધુરું શિખીને છોડી દે છે! તેઓ પોતે અને મા-આપો સમજે છે કે 'પુરતું જ્ઞાન મધ્યુ' અને કેટલાક દાખલાઓમાં તો એવી અધુરી કેળવણીનાં ધણાં અકારાં પરિણામો નિપજે છે. તેઓ પોતાને 'આર્ટિસ્ટ' અને 'મ્યુઝિસ્યન' સમજે છે, અને તેઓને ધરનાં ખાલી બકાઇ અને ખોટી વડાઇથી ટુલ્લી જાય છે!

મ્યુઝિક જેવા એક નાદર હુન્નરને આવું નજીવું સાંધણુ ગણવાથીજ તેઓ ૪-૫ વર્ષો થોડું શિખીને અધુરું છોડી દે છે અને તે જરા-રતી શિખેલું પણ જો તેઓ 'પ્રેક્ટીસ'માં ચાલુ હાથે રાખતાં નથી, તો જર-જોર ખરચીને શિખેલું સઘળું પાણીમાં જાય છે!

મને ઘણી વેળા સવાલ પૂછવામાં આવે છે કે પારસી બાનુઓ

મ્યુઝિક શિખીને છોડી દે છે

તેનું શું કારણ? તેનો હું જવાબ આપીશ, પણ ધણાંને ગમે તે ઉતરવો મુશ્કેલ છે! મેં સેંકડો એવા બનાવો બનતાં જોયા છે કે પારસી બાનુઓ થોડું ધણું શિખ્યા પછી એમ ધારે છે કે તેઓનાં મા-આપો એમ વિચારે છે કે 'બસ એટલું પુરતું છે.' બીજું કારણ, વખતની ક્રાંતાઇનું ખોટું બાહણ હોય છે, ત્રીજું, પૈસા ખરચવાની આનાકાની અને ચોથું, પરણેલી જાંદગીની કેહવાતી જાંજળ! આ ચાર કારણોમાંથી એકમાં પણ વજીર કે ક્લીલ હોય તેમ મને દીસતું નથી, અને તેથીજ ૪-૫ વર્ષો સુધી ખરચેલા પૈસા અને મેહેનત પાણીમાં જાય તો તેની ઉપર અફસોસ કરવાને બદલે તેઓએ પોતેજ પોતાનો ઉપકાર માનવાનો છે.

પરબુધા પછી પારસી સ્ત્રીઓમાં મ્યુઝિકનો આગળો શોખ કમી ચાલે, તેનાં બે કારણો તેઓ બતાવે છે. એક તો ધર-બહારની જાંજળ, બીજું, તો વખતના વાખા, પણ હું કહીશ કે જો તેઓમાં કુદરતી ખુદા તરફથી

મ્યુઝિકની બક્ષિસ થયેલી હોય, તો બાર કલાકમાંથી એક કલાક પણ ફાજલ પાડી પોતાના અભ્યાસમાં આગળ વધારો કરી શકે, બલકે ચાલુ રાખે, બધી બાબતમાં અંગ્રેજોની નકલ થાય છે તો કાંય નહિં એ બાબતમાં થાય ? પરણેલાં પારસી બાનુઓને રમત-ગમત, મોજ-મઝાહ અને સેહેલગાહનો વખત ક્યાંથી મળે છે ? શું તેઓ બારે-બાર કલાક ધણીની અને છોકરાંની અને ધરબારની જંગળ કર્યાજ કરે છે ? અહિં કુદરતી બક્ષિસની ગેરહાજરી સાબુત જણાઇ આવે છે ! જો તેઓમાં કુદરતી શોખ હોય તો માંદગીને બિછાનેથી ઉઠીને પણ મ્યુઝિક કરી શકે. આખા દહાડાની ધરની અને ધણી છોકરાંની જંગળ પછી કલાક બે કલાક જો તેઓ મ્યુઝિકની મઝા આપે તો તેઓનાં જીવનમાં પજરતો મ્યુઝિકનો આતશ તન અને મન ઉપર પવિત્ર પ્રકાશ ફેંકે.

પારસી બાનુઓની આ ખામી

ધણી ખેદયુક્ત છે, આ ખામી બીજાંઓમાં જોયા પછી ધણી પારસી મા-બાપો આવા દાખલાઓ આગળ ધરીને પોતાનાં બચ્ચાંઓને મ્યુઝિક શિખવવાના અખાડા કરે છે ને જોઓ થોડું ઉપર-ટપકેતું શિખવે છે તે ફક્ત તેઓનો ન્યાં સૂધી ઉઠાવ થાય ત્યાં સૂધી ખેંચે છે, કારણ તેઓ સમજે છે કે પરણ્યા પછી બધું પાણીમાં ! ! પણ શા માટે તેમ થવું જોઈએ ?

એક ખુદાઇ હુન્નરના ખુદાઈ ખયાલથીજ

અભ્યાસ કરવો જોઈએ, અને ખુદાની બંદગીનો એક ચાલુ ભાગ ગણવો જોઈએ, કે જે અભ્યાસમાં મશગુલ થતાં દરેક દુબ્બ ખ્યાલ દૂર થાય, સધળી જંગળ અને કષ્ટ કમી થાય, ખુશ ખ્યાલમાં તન-મન લીન થવા ઉપરાંત આસપાસનાં બીજાંઓને આનંદ આપી શકે, અને ધરને વાજતું-ગાજતું એક પરણેલી બાનુ કે કુંવારી સ્ત્રી બનાવી શકે.

ન્યારે આજ-કાલ બધી બાબતમાં અંગ્રેજોની નકલ થાય છે, તો મ્યુઝિકમાં પણ તેઓથી બોધ લેવો ઘટારત છે. એક યુરોપીયન બાનુ પરણ્યા પછી મ્યુઝિકમાં વધુ આગળ વધવાની હોંશ ધરાવે છે. શું યુરોપીયન બાનુઓને ધરની કે ધણી-છોકરાંની જંગળ નથી હોતી ? એક યુરોપીયન બાનુ પોતાના

ધરને મ્યુઝિકથી ‘વાજતું-ગાજતું’ બનાવે છે, ત્યારે એક પારસી બાનું મ્યુઝિક જાણવા છતાં પોતાનાં ધરને સુનું-વેશન કરવા તૈયાર થાય છે ! હું ફરીથી કહું છું કે કુદરતી બક્ષિસની ગેરહાજરીને લીધેજ તેમ થાય છે. જો મ્યુઝિકનો આતશ કુદરતી તેઓના જીવનમાં ચાલુ સળગતો હોય તો તેની ઝળકતી રોશનીનો પવિત્ર પ્રકાશ આખાં ધરમાં પંથરાય. ધણાંઓનાં જીવનમાં તેનું કુદરતી પંજરણુ હશે, પણ ધણી વેળા આળસાદ અને પૈસાની બખીલાઈથી તે યુઝાઈ ગયું હશે !

કચસરે હિન્દ.

લીખાઈજ લીં પાલમકોટ.

૩-૧-૧૯૧૫.

પારસી સ્ત્રીઓ અને છોકરીઓ મ્યુઝિક કાંય છોડી દે છે ?

પારસી બાનુંઓ મ્યુઝિક શિખ્યા પછી છોડી કાંય દે છે; તે બાબત ઉપર મને અનુભવ હોવાથી મેં નુકતેચીની કરી હતી.

કેટલાક દાખલાઓમાં ધણા મતલબી સબખો કાજે, બચ્ચાંઓને મ્યુઝિકમાં ઉત્તેજન મળતું નથી. તેથી કુટુંબી કંકાશ, અને અંગત અતંતસનાં તે બાપડાંઓ ભોગ થઈ પડે છે ! અને તેથી મ્યુઝિક શિખનારાંઓની ભવિષ્યની ઊંચી આશા અને ઉમેદો સદાની બ્રષ્ટ થઈ છે, અને થાય છે. પોતાની અદેખાઈની આગ હોલવવા માટે તેઓ મ્યુઝિક શિખનારાંઓની નિંદા કરે છે, ‘મ્યુઝિક તરફ વળજી નથી,’ ‘કલાકના કલાક પ્રેક્ટીસ કરી માંયું-ભેળું ખાઈ જાય છે,’ એવાં તોહમતો અને જુઠા તાણાજની ભર્યા શબ્દોથી શિખનારાંઓ ધણી વેળા મૂંઝે મોંહડે એવાં ખોટાં બોલતાણો ગૂપચૂપ સહન કરે છે; પણ નિંદાખોરોને શુદ્ધ કે ભાન કે જ્ઞાન નથી કે મોટા મોટા મ્યુઝિશ્યનો અને ‘આર્ટિસ્ટો’ દિવસનાં આઠ કલાક આસાનીથી ‘પ્રેક્ટીસ’ કરે છે, જ્યારે બાપડી પારસી બાનુંઓ ત્રણથી ચાર કલાક ‘પ્રેક્ટીસ’ કરે છે તો ઠોઠમાં ખપે છે ને ઘેરે ઘેર ને મંડળે મંડળ વગોવાય છે ! નિંદાખોર આસામીઓની મ્યુઝિક

સંબંધી કમ સમજતુંજ આ કમનસીબ પરિણામ છે ! જેનાં તળિયાંમાં આપણને અદેખાઇતું તત્વ વિશેષ માલુમ પડે છે. જેઓ મ્યુઝિકથી નાસિપાસ થયાં છે, તેઓજ આવું ગુન્ન્યાન ઉરાડે છે અને તેઓ પોતાની તે ખોડ-ખામીઓ ઉપર ઢાંકણું વાળવાને કાળે મ્યુઝિકનાં કેવાંક શોખીન હોય તેવું ડોળ દેખાડવા દુન્યાને છેતરે છે. જે તેઓમાં ખરેખર આ ખુદાઇ હુન્નરની બક્ષિસ હોય તો તેઓ પોતાના ધરનાંઓનાં મ્યુઝિકનાં અભ્યાસ વારતે બહાર નિંદા કરીને ચાલુ સતાવણી અને કંકાસથી અટકાવ નાંખતાં લજવાય !! અને કેટલાંક અદેખાઇના અવતારો તો એટલી બધી હદ ઝોળંગી જાય છે, કે ધરનાંઓનાં મ્યુઝિકનો અભ્યાસ બંધ કરાવવાનાં ફાંદાંમાં જ્યારે નિષેધ થાય છે, ત્યારે તેઓનાં શિક્ષકોની બદગોષ કરતાં પણ શરમાતાં નથી !

વળી કેટલાંક દૂર રહેતાં સગાં-જાણીઓ પણ પોતાની સગવડમરી મતલબ સાચવવા અને રખેને પોતાની દિકરીઓ મ્યુઝિકમાં પાછળ રહી જાય અને તારીફનાં બાંકાં નહિં પુકાય તેની ચિંતામાં ખીજાંઓની ઉત્કટ અને ઉત્સાહને તોડી પાડવા તૈયાર થાય છે ! તે એટલા સૂધી કે, ‘માય, તું જેતી નહિં ? મ્યુઝિક તરફ એની વળણ નથી તે ? બે વર્ષ થયાં શિખેછ ને હજુ જાહેરમાં કે કોઇની આગળ તો વજરતી નથી. નકામો કાંચ પૈસો વેરેછ ? તેના કરતાં એટલા એકઠા કર કે કામ આવે.’ સોસાયટીમાં ફરનારાં બાઇ સાહેબો બીહીને ઉપલું બોલે છે કે જેથી ફક્ત તેઓનીજ દિકરીઓ હુશિયાર છે એવું પુરવાર થાય ! આવી રીતે પણ ઘણાંઓએ ના હિમ્મત થઇને પોતાનાં બચ્ચાંઓનું મ્યુઝિક છોડાવી દીધું છે, પણ બાતેનમાં કુટુંબી મૂંગી અદેખાઇનો ખ્યાલ નથી કાઢ્યો, તેઓ મ્યુઝિક જેવો એક ખુદાઇ હુન્નર બે અને ચાર વર્ષમાં શિખીને ‘મ્યુઝિશ્યન’ અને ‘આર્ટિસ્ટ’ થવાનો અભખરો રાખે છે અને માને છે ! આવા બેચકુદાઇબર્યા અને બેહુદા વિચારો એવાં આસામીઓ જાહેર કરે છે કે જેઓ મ્યુઝિકનો ઉંડાણથી અભ્યાસ કરવામાં કમનસીબ હોય છે, અને તેથી પણ ઘણી વેળા મ્યુઝિક શિખનારાંઓનું ભવિષ્ય શિક્ષા થયું છે ! અને છેવટે જરૂરી ઉત્તેજનની ગેર-હાજરીમાં તેઓએ મ્યુઝિક છોડી દીધું છે ! આ મારા અંગત અનુભવથી લખું છું.

કચસરૈ હિન્દ.

તા. ૧૭-૧-૧૯૧૫.

લીખાઇછ લી. પાલમકોટ.

પારસીઓ અને મ્યુઝિક શિક્ષકો.

આપણા નામદાર હાકમ હોર્ડ વિલીંગડનનાં ગૌહરૂપી શબ્દો, મગરૂરીમાં ગરક થયલાં કેટલાંક પારસી નર-નારીઓને પોતાના જીવનમાં કોતરી રાખવા માટે નીચે ટપકાવું છું; કે જે શબ્દો તે નામદારે ગાંધર્વ મહા-વિદ્યાજ્ઞની નરી ઇમારત ખુદશી મેળવાની ક્રિયા વેળા બાષણ કરતાં, પૂર્વે અને પશ્ચિમનાં મ્યુઝિકની સરખામણી કરતાં અહિંના લોકોને પશ્ચિમનાં મ્યુઝિક અને મ્યુઝિશ્ચનો તેમજ મ્યુઝિક શિક્ષકોનો કંઇક ખ્યાલ આપવા અર્થે કહ્યું હતું.

“પશ્ચિમનાં મુલકમાં મ્યુઝિકની જખરી ખિલવણી અત્યાર આગમજ થઇ છે, અને ચુનંદા મ્યુઝિક મારતરો બહાર પડ્યા છે. જાણીતા શહેરીઓ તેમાં ઉલટ લેછે અને મ્યુઝિકના ધંધાને ધણો જિંઓ ગણવામાં આવે છે; એટલુંજ નહિં પણ પુરતા માનની નજરે જોવામાં આવે છે. પશ્ચિમમાં મ્યુઝિક લખનારાંઓની દરેક કદર યુજવામાં આવે છે, અને મ્યુઝિકનાં શિક્ષકો ધણી ચઢતી પંકિત ભોગવે છે.”

કોઇ-કોઇ-વેળા શિક્ષકો સાથની અંગત અંતસ અને દુસ્મનાઇને લીધે તેઓ ઉપર વેર લેવાની મક્કદ આતેનમાં સમાયતી હોવાથી, ધણી વેળા આપડાં શિષ્યો તેના ભોગ થઇ પડે છે, અને તેથી પણ શિખનારાંઓનાં મ્યુઝિકમાં ખલલ થાય છે. શિષ્યો અને મા-બાપો આતેનની છૂપી વેર લેવાની નેમથી અંજાણમાં હોય છે અને ભોલાપણામાં યા ફરજ્યાત દોરવાઇ જઇને માને છે, પણ નુકશાન જે થાય છે, તે શિક્ષકોને નહિં પણ શિખનારાંઓને થાય છે. શિક્ષકોને તો એક જતાં બીજાં બે શિષ્યો મળે છે, પણ શિખનારાંઓનાં અભ્યાસમાં તેમજ તેઓની ભવિષ્યની કારકીર્દીમાં જે ગંભીર ખલલ અને નુકશાન થાય છે તેનો બદલો તો કદી પણ મળતો કે વળતો નથીજ. એવા મેં ધણા દાખલા જોયા છે, કે જેમાં આપડાં નિર્દોષ શિષ્યોજ ભોગ થઇ પડ્યાં છે!!

પારસી મા-આપોને મારી સુચના છે, કે જ્યારે પણ ખીજાં અલક્ષણો અને પરવારતાં પતરાજીબોરો પોતાનો પટપટારો વગર સમજવે, પોતાની ચોક્કસ મતલબ સાચવવા, મ્યુઝિકની બાબતમાં કરે, ત્યારે શાંત મને ગંભીરાઈથી વિચાર કરવાનો થોડો વખત લઈને, પેલા કહેવાતાં ખેરખાહોની મતલબ શોધી કાઢવાની કોશિષ કરવી, અને મ્યુઝિક જાણનારાંઓનો મત પૂછવો, કે જેથી ખોટા ફતવાઓ અને ભોપાલાં ઉંઘાડા પડે, એટલુંજ નહિ, પણ પોતાનાં નિર્દોષ બચ્ચાંઓની કેળવણીમાં અને તેઓના અભ્યાસમાં અટકાવ પડે નહિ.

ધણીક વેળા શિક્ષકોની ચાલુ ફેરબદલી કરવાથી પણ શિષ્યનારાંઓએ કંટાળીને છોડી દીધું છે. મા-આપોની ધીરજ ખુટી જવાથી આવું મારું પરિણામ આવે છે. એક સારા શિક્ષકના હાથમાં સોંપ્યા પછી, મા-આપો પોતાના મિત્રો, સગાં-બહાલાંઓ અને મુલાકાતે આવનારાંઓના વાહિયાત વિચારો અને ખોટાં મતો પર મદાર બાંધી, મ્યુઝિકથી તમામ અબજા બૈરાંઓનાં વિચાર ઉપર વિશ્વાસ રાખી શિક્ષકો બદલે છે. આ મારા લખવાના ટેકામાં ધણાં દાખલાઓમાંથી ફક્ત એકજ દાખલો આપીશ.

એવા ધણા દાખલાઓ હું જાણું છું કે જેમાં નાની છોકરીઓએ મ્યુઝિક શિખવાનું શરૂ કર્યું. હવે કોણ પાસે શરૂ કર્યું, અને કોણે શરૂ કર્યું, તે નામો અત્રે આપવાની કશી જરૂર નથી. થોડા મહિના દીક ચાલ્યું. મા-આપો પેહેલા શિક્ષકની ખંત, કાળજી, મહેનત અને શીખવવાની રીઠીથી ખુશ થયાં; પણ તેટલાં નાપાક સહેતાન આડો પડ્યો ! તે છોકરીઓના મા-આપને, તેઓના મિત્રો અને મુલાકાતે આવનારાંઓએ પોતાના કમઅકલી વિચારોથી શિક્ષકો બદલાવવા એટલો કંટાળો આપવા માંડ્યો, કે તે બાપડાંઓએ પેહેલા શિક્ષકને તજી દઈને ખીજા શિક્ષકોનાં હાથ હેઠળ છોકરીઓને મુકી, ખીજાં સાથે ખટપટ થતાં ત્રીજા, અને એમ શિક્ષકો ફેરબદલી થતાં થતાં છેલ્લે પાંચમાં શિક્ષકની તાલીમ લેવા માંડી. દરેક શિક્ષકે પહેલેથી શરૂ કરાવ્યું, અને પરિણામમાં બાપડાં છોકરાંઓ કાંઈ શિખ્યાં નહિ ! જ્યાંના ત્યાં ! અને અંતે મ્યુઝિક છોડી દીધું ! પાંચ-સાત વર્ષો સુધી ખર્ચેલો પૈસો અને મહેનત પાણીમાં ! તેનાં તળિયામાં જેમથું તો પારસી બૈરાંઓની જીભ !

હવે પારસી બૈરાંઓની જીભ અને તેઓનાં વિચારો વારંવાર કેવા ફરે છે તે જોઈએ. જેઓનાં ભેળં ઘરનાંઓનાં મ્યુઝિકથી 'કાહી-સડી' જતાં

હતાં, તેઓને હવે બહારનાઓને બહાર લાવવા ધરતી અને આસમાન એક કરતાં જોધ રમુજ ઉપજેછે ! અને દુન્યાને છેતરવા માંગેછે કે તેઓ પોતે મ્યુઝિકનાં ધણા, ધણાંજ શોખીનછે ! જો તેઓ ખરેખરાંજ મ્યુઝિકનાંજ શોખીન હોત તો પોતાનાં ધરનાંઓનાં મ્યુઝિકમાં જાત-જાતની ખલલ અને નુકશાન પોંચાડવા ઉપરાંત તેઓની અદેખાઇ અને નિંદા કરતાં લજવાયાં હોત !

મારા મરહુમ બાપ સોરાખ વારંવાર બોલતા હતા :—

“ પવનની પીઠ ને સ્ત્રીના વિચાર,
કરતાં ને ઢળતાં એક પગનીજ વાર !”

સોરાખ.

ઉપલી બે લીટીઓ ખરી છે, આજે આપણે જેઓને વિરૂધ્ધ બોલતાં સાંભળ્યે છીયે, તેઓ કાલે તેજ બાબતની તરફેણ ખેંચે છે ! એવી સોડાવોટરની બાટલીઓનો કંઈ ટોટો નથી !

પારસી છોકરીઓ મ્યુઝિક કાંચ છોડી દેછે તેના પુરતાં કારણો મેં દર્શાવ્યાંછે; અને તેમાં ધણી સગી બેહનોએ સાવકી બેહનોની જગ્યા રાખીછે; અને તેવી અંગત અંતસ અને મૂંગી, છૂપી દુસ્મનાઇના ધણાં નિર્દોષો ભોગ થઇ પડેલાં મેં નજરે જોયાંછે.

છેવટે, એટલું તો હું કહીશ કે જેઓના જીવનમાં હુન્નરનો આતશ સદા પજરતો હોય, પછી તે કોઇ પણ જાતનો હુન્નર હોય, મ્યુઝિક કહો કે ફાઇંગ-પેનટીંગ કહો, તો તેઓ તે ‘આર્ટ’ ને જીંદગી સૂધી વળગી રહેછે, ખિલવેછે, ખુદ કુદરતજ તેઓમાં તે જીવતું-જાગતું-તાજું રાખવા ઉત્તેજન અને મદદ આપેછે. “વિદ્યાદાન તે મહા પુણ્ય” એ કહેતી પ્રમાણે તેઓ ખીજાંઓને પોતાના હુન્નરનો લાભ આપેછે અને તેઓજ ખરેખરાં ‘આર્ટિસ્ટ’ કહેવાયછે; બાકી દુન્યાને દેખાડવા થોડાં વર્ષો શિખીને જેઓ એક ‘આર્ટ’ પડતો મુકેછે, તેઓ કંઈ ખરેખરાં ‘આર્ટિસ્ટસ’ હોતાંજ નથી; જો તેઓ ‘બોર્ન આર્ટિસ્ટસ’ હોય તો જીંદગી સૂધી પોતાના ‘આર્ટ’ નેજ વળગી રહે ! અને તે શોખ તો કુદરતી અને ખુદ તરફની બક્ષિશ હોયછે ! જેઓ કલાક બે કલાક મ્યુઝિક સાંભળતાં ‘માયાં બેજાં’ ખવાઇ ગયાંની ફરિયાદ કરે, તેઓ ‘મ્યુઝિકનાં શોખીન-છે.’ એવા જીઠા શખ્દો બોલે, ત્યારે માનવો.

કે પ્રમાણિક કે સાચાં નથી, અને તેઓને મ્યુઝિક સાંભળવાનો કંઈ હક્ક નથી, બલકે એવાં ડોળ ધાલુઓને મ્યુઝિક સંભળાવવું કે શિખવવું પણ ના રવાણે!!

યુરોપમાં જેઓ ખરેખરાં 'આર્ટિસ્ટસ' છે, તેઓ તો પોતાની આખી જીંદગી પોતાના 'આર્ટ' નેજ અર્પણ કરેછે!

કયસરે હિન્દ.

તા. ૧૪-૨-૧૯૧૫.

લીખાઈ જી લીં પાલમકોટ'

મ્યુઝિક અને પારસી છોકરાઓ.

મારાં આગળાં લખાણમાં પ્રોફેસર સ્કીનઝીના કૉનસર્ટના સંબંધમાં બે બોલ મીં ખરશેદજી જં વહાડયા વિષે મેં લખ્યા હતા. મીં વહાડયા ઉપરથી આપણને કેટલાક વિચારો ઉત્પન્ન થાય છે કે પારસી કૉમમાં એવા બીજા ધણા વહાડયાઓ છૂપાયલા હશે, કે જેઓ વખત નહિં મળવાથી યા પૈસાની તંગીને સખમે, કે મ્યુઝિક તરફની બેદરકારીને કારણે ધસ્યા યા કાપ્યા વગરના હીરા માફક અંધારામાં જાંખાં પડી રહ્યા હશે!

પારસી છોકરાઓ ઉપરના વિશેષ અભ્યાસના બોળને લીધે તેઓને મ્યુઝિકની તાલીમ લેવાનો પૂરતો અવકાશ મળતો નથી, એ એક સામાન્ય બાહાનું આપણે સાંભળ્યે છીયે; પણ સહવારથી રાત્રી સૂધી માત્ર નિશાળની કે કૉલેજનીજ ચોપડીઓ સાથે એકની એક બાજદ ઉપર બેઘું ધસવા કરતાં સાંજનાં કલાક બે કલાક મ્યુઝિકની મોજ ચાખે તો તેઓનાં મગજને ધણી આસાએશ અને આરામ મળે, તે ઉપરાંત એક 'આર્ટ' (હુન્નર) શિખવાનો લાભ મળે. મારા વિચાર મુજબ સાધારણ રીતે છોકરીઓ કરતાં છોકરાઓ (જો તેઓની કુદરતી મ્યુઝિક તરફ વળણ હોય તો) ધણી ઝડપથી પિઆનો કે વાયોલીન શિખી શકે. સંગીતનો શોખ છોકરાઓમાં બચપણથીજ

મા-આપે ઉત્તેજન આપી ઉત્પન્ન કરવો જોઈએ, અને તેવાં ઉત્તેજન સાથે ખુદ મા-આપેજ શોધી કાઢવું જોઈએ કે પોતાના છોકરાની વળણ કુદરતી રીતે મ્યુઝિક તરફ છે કે નહિં, અને જો હોય તો તેને તેજ હુન્નર પાછળ રગડવો સમવરછે.

આજના છોકરાઓ એકની એક જાતની કીકટની રમત વર્ષો સુધી રમવામાં જે વખત રોકેછે, તેમાંનો અર્ધો વખત ખચારી જે મ્યુઝિક પાછળ ખંતથી રોકાતો હોય તો તેઓને ઘણો લાભ થાય. અને કદાચ તેમાંથી ભવિષ્યમાં ઘણા નહિં તો થોડા છોકરાઓનું પણ નસીબ ખિસવાની તક મળી શકે. જે-ત્રણ કલાક પીઆનો વગાડે તો કોઇ પણ કસરતની જરૂર રહેતી નથી.

આજના છોકરાઓ પ્યાર યા પંદર વર્ષો બચકે તેથી પણ વધુ ઈંગ્લેન્ડનો અભ્યાસ કરવામાં કાઢે છે, ને છેલ્લે રૂ. ૫૦, યા રૂ. ૧૦૦ મેળવવાના પણ વાખા પડેછે, પણ જો તેઓ એક ખુદાઇ હુન્નર તરફ એટલાં વર્ષો રોકે તો સહેલાઈથી વધુ પોતાના ગુજરાન પૂરતું મેળવી શકે. બેશક, આવો એક ઊંચો ‘આર્ટ’ સંપાદન કરવા કુદરતી વળણ-શોખ, પૈસા, મેહેનત, વખત અને તનદરોસ્તીનો સવાલ નિર્વિવાદ છે. આપણે ધણું શ્રીમંત મા-આપોના છોકરાઓને મ્યુઝિકનું જ્ઞાન સંપાદન કરવાની બેદરકારી તરફ ઢળેલા જોઈએ છીએ; જેઓ પોતાના કિમતી વખતનો અને પૈસાનો રૂડો ઉપયોગ જો ચાહે તો કરી શકે.

આજના સુધરેલા અને આગળ વધતા જમાનામાં ચાળાકી અને હુશિયારી તેમજ હુન્નરમંદી પૈસા ઉપર વધુ સરસાઇ ભોગવે છે. એક હુન્નર-મંદ આસામી ગમે તેવો ગરીબ હોવા છતાં પોતાની ચાળાકી અને હુશિયારીથી માન-પાન મેળવી પ્રકાશમાં આવેછે; ત્યારે પૈસાવાળો ડોઢ તેનેથી ઉતરતી પંકિત અને દરજ્જો ભોગવેછે!

શું પારસીઓની વસ્તીમાંથી આંહોસો પણ પારસી છોકરાઓ મ્યુઝિશ્યને તરિકે નહિં ઊભા થઈ શકે? આવી ચંચળ, કેળવાયલી દોમમાં ઘણાઓ હશે; પણ તેઓને શિખવાની કે પોતાની ચાળાકી દેખાડવાની તક નહિ મળી હશે. હજી પણ ધણું મોડું થયું નથી; પારસી છોકરાઓ પશ્ચિમ તરફન

મ્યુઝિક ઉપર પોતાનું મન લગાડે તો થોડાં વર્ષોમાં બધું મ્યુઝિશ્યનો બહાર પડી શકે.

ગાદરયા ટોળાંની માફક એકના એક રોડમાં વર્ષો સુધી સઘળા છોકરાઓ ધસડાયા કરે, અથા 'ગ્રેડ્યુએટ' થવાનાજ અભ્યસમાં અટવાયા કરે, અને ઢગલાબંધ બી. એ. થઇને પછી છેલ્લે ગુજરાત માટે વમાસનમાં પડે, તે કરતાં કામમાંથી થોડા છોકરા પણ મ્યુઝિકની તાલીમ લેવા દરરોજ થોડો વખત બચાવે તો દસ-પંદર વર્ષોની એક નામીયો હુન્નર હાંસલ કરી છેવટે કાયદો અને લાભ મેળવે.

હું હમ્મુંધું કે મી. વહાડયાને શુભ પગલે ચાલી બધા પારસી છોકરાઓ આ ખુદાઇ હુન્નર હાંસલ કરવા બહાર પડે, અને થોડા પારસી મ્યુઝિશ્યનો વધીને કામની કાર્તિમાં વધારો કરે !

કચસરે-હિન્દ.

તા. ૨૧-૩-૧૯૧૫.

લીખાઇલ લી. પાલમકોટ.

ઉપકાર કે અપકાર ?

(*)

ખાસ "જ્ઞાનવર્ધક" માટે

લેખક—મિસ લીખાઇલ લી. પાલમકોટ.

[બલાઇનો અદ્દમો ભૂંડાંઇમાં યા, આ બાનુ—લેખકના શબ્દોમાં, ઉપકારનો અદ્દમો અપકારમાં જો ન વળે તો પછી આ દોરંગી દુન્યાની નાપાયદારી તે કેમ કરીને સિદ્ધ થઇ શકે ? પાપી અદ્દમાશે પોતાના છુપાં પાપો સાધુના સાલ્વા હેઠળ કેવી રવેસે યાદોમ ચલાવેછે અને વળી તેમ ચલાવી તે ઢાંકવાની કેવી શેખી કરેછે તેના દાખલા બધાંકોના અનુભવમાં હશે. કેટલાક બોલાનાથો,

ધારણ કરેલા સાધુના આ સાચાથી બીચારા ભોલવાઇ અને ઠગાઇ જાય છે, પણ કેહવત છે કે પાપ બોલે નહીં પણ બોળે, તેમ આ ભોલાનાથોની આંખ ઉપરની અત્યાર સુધીની ગાફેલ્યતને પડદો તે ગેબી ખુદરતની મદદથી ન કલ્પિ શકાય એવા અજબ સંજોગો હેઠળ ખુલે છે અને સાધુના સાચા હેઠળ છુપાયેલો તે ચંડાલ બદમાસ તેના ખરા રંગ-રૂપમાં જાહેર થઇ જાય છે. તે મહા કૃપાળુ પરમેશ્વર તેને છોડતો નથી—તેને જાંખીને બેસવા દેશે નહિં. આપણી ઉપર શુભરેલા ગેર-ઇનસાફો અને ગેર-રીતિઓનો બદલો અંતે ખુદા અને તેની મહા બળવાન ખુદરત લે છે. જ્યારે ખુદરતનો આ કાયદો સર્વવ્યાપક અને અચળ છે, ત્યારે માનવીએ પોતા ઉપર વિટેલી ગેર-ઇનસાફી વિપત્તિઓથી નાહીંમત બની દારી ખાઇ જવું તથા, ઇશ્વરી ઇનસાફ સામે પોકાર ઉઠાવવો બેજ છે, પણ સચુરી અને હીંમત રાખી તે જગદિશ્વર અને તેના વાજબી ઇનસાફ ઉપર ઇત્યાાર રાખવા આ નીતિમાન લેખમાં ઉપદેશ દેવામાં આવ્યો છે. જે ચિતાર મીસ બીખાઇજી પાલમકોટે દોર્યો છે તે ચિતારની સીમામાં આવી જતાં કમનસીબોને આ લેખ અચ્છો દિલાસો દેતો અને શાંતી આપતો જણાશે.—અધિપતિ.]

—(૦)—

આ દોરંગી દુન્યામાં આપણાં સગાં-રનેહી, મિત્રો અને જાત-ભાઇઓ તરફ ખરાં અને ખાલેસ દિલથી વર્તીં તેઓ ઉપર તરેહવાર ઉપકાર કરવા, તેઓનું બધું ઇચ્છવા અને બધું કરવા આપણે તન-મન, ધનથી પટકાઇ જઇએ છિયે; જેવું આપણું અંતઃકરણ સાફ અને સ્વચ્છ હોય છે, તેવાંજ તેઓને ધારી આપણે આંખ વીચીને દાયકાઓ સુધી ભોલાઇમાં તણાયાં જઇએ છિયે. સારાં કે માફાં પરિણામનો ખ્યાલ કર્યા વગર, કોઇ પણ જાતની લાલચ કે બદલો મેળવવાના સેહજ પણ ખ્યાલ વગર, ફક્ત પરમાર્થી નેમથી અંતઃકરણના અવાજને શરણ થઇને વર્ષો સુધી ખેંચાયાં જઇએ છિયે અને તેઓ ઉપર કરેલા સેંકડો બલકે હઝારો ઉપકાર જ્યારે આપણે પાણીમાં મળેલા જોઇએ છિયે, ત્યારે એક છૂપી હાથ આપણાં હૈયામાંથી છટકી જાય છે ને આપણે મનમાં બોલ્યે છિયે : “ઉપકારનો બદલો અપકારથી વાળ્યો !” આપણે એકાંતમાં વિજાપ કર્યે છિયે કે વર્ષોની રંજ પછી જણાયું કે આપણે છેતરાયાં, ઠગાયાં, બલકે કહો કે આપણને જાણી જોઇને છેતર્યા, ઠગ્યાં, અને પોતાનો આપ-મતલબી સ્વાર્થ સાંધવા આપણને થોડો વખત પંપાળ્યાં !

જ્યારે આવો ખનાવ બનેછે, ત્યારે ઇનસાન પોતાની સજ્જતને દોષ કહી આકાશ તરફ ઊંચી આંખો કરી પોતાની ભૂલો અને ખામીઓ શોધી કાઢવાનો ખ્યાલ અપ-જશમાં મળેલો જોઇ જુમાઇ જતાં જગરે નસોસ પડીને બેસેછે! કોઇ વેળા ખુદ ખુદાને પણ એ માટે અપ-જશ આપેછે!

પવિત્ર પ્રેમ અને નિર્મળ નિર્દોષ જગરે ચાહેલાં માણસોને તેઓના જીકા, નિર્દય રૂપમાં ઉંઘાડાં પડેલાં તમે જ્યારે જીવોછો, ત્યારે તમારી નાસી-પાસી કેવી ઉંડી હોયછે! આશા જ્યારે નિરાશાનું રૂપ ધારણ કરેછે, સચાઇની બદગોષ થાયછે, સગાઇનો સંબંધ સ્થિર થઇ જાયછે, મિત્રતા ઉપર મટોડું વળેછે, પવિત્ર પ્રેમ ઉપર ધિક્કાર, તિરસ્કાર અને તરકતનો ધરતીકંપ ધુળરો લાવી તેને ડારી દેછે, કર્પિય કર (હાથ) કાચા કાનમાં ઝેર રેડેછે, બ્રાન્તિથી ભરપૂર ભેજાંઓને ભમાવવામાં આવેછે, ત્યારે મૂળી ગમગીનીમાં લીન થઇને તમે તે સધળું મૂંગે મોંહડે શાંતિથી સહન કરોછો! ઉંઘાડી આંખોએ આ દોરંગી દુન્યાના ઢંગ અને જીકી જગતનાં રંગ જીવોછો. જે મિત્રોમાં વર્ષો સૂધી વિશ્વાસ મુકેલો તેઓને બેવફા અને યુબખ બનેલા જોઇ નિસાસો નાખોછો!

હેતનો બદલો વેરી વિયોગમાં વળેછે! દોસ્ત દુસ્મનની ગરજ સારેછે! પ્રેમથી ઉભાતું અને ઉછાળા મારતું નિર્દોષ અંતઃકરણ ખોટા, ખાલી, ખ્યાલી વેહમનો ભોગ થઇ પડી કંડુગાર થઇ જાયછે! જગરમાં વેહતા પવિત્ર પ્રેમના જીરુસાને તરકતી અને ધાટકી મોજે ધસડી જાયછે! વિખૂટાં પડેલાં એકલાં અડુલાં અંતઃકરણ તરફ લાગણી, દિલસોઝી કે રેહમદિલી પોતાની પીઠ ફેરવેછે!

પોતાની મતલબ અને ગરજ પૂરી થતાં સરદાની માફક રંગ બદલનારા યુબખો અને આસીબાઇઓને તેઓનાં ખરાં રંગ-રૂપમાં ઉંઘાડા પડેલા જ્યારે જીવોછો, ત્યારે, આ જીકી જગત ને તેની મતલબનો માર્મિક અર્થ ઊઠાડવા તમે તમારી અલ્પ શક્તિથી હારી ખાઇને અફસોસની એક હાથ ફેંકોછો!

પણ નહિં! આપણે તેમ હારી ખાવી નહિં જોઇએ. એકાંતમાં થોડા વખત શાંત મનથી વિચાર કરી આપણી ભૂલો અને ખામીઓ ઉપર વિચાર કરવો જોઇએ. તે ખામીઓ સુધારવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ, અને આપણી સધળી કોશિશ છતાં અને બની શકત નાખતી છતાં સાંખી બાજુથી આપ-

જુનેજ હંફાવવા અને હરાવવા ચાલુ યુક્તિઓ અને તજવીજનાં ફાંફાં મરાતાં હોય તો તેથી નિરાશ નહિં થતાં તેઓનાંજ ખભાં ઉપર તે બોળે લટકતો નાખી આપણે સતોષ અને સખૂરીને શરણુ થવું જોઇએ. કોઇ શાંત એકાંત પળે આપણને વિચાર કરતાં માલુમ પડશે કે બલાધનો ભાગ આપણે હિરસે વધૂ છે; જો એમ જાણ્યે કે આપણી તરફની બલાધનો મોટો ભાગ તેઓનાં નગણ્યપણાંના જખમને રૂઝ લાવશે, તો પછી નિમકહરામોને તેઓનાં અંતઃકરણના ડંખ સાથે દયાથી પડતાં મુકવામાં શું ડહાપણુ નથી? આપણે કીધેલા ઉપકારનો અલ્લો વાળવાની આશા શા માટે રાખવી જોઇએ? તેઓના માથાં ઉપર લટકતા તે આભારના બોળઓથી બેજાર થતાં ભારી હૈયાં અને જીભનાં ડંખ સાથે જીવતાં જોવામાં આપણને વધૂ રાહત મળશે. તમારે ફાળે બલાધનો ભાગ વધૂ પ્રમાણમાં આવેલો જોઇ તમે સતોષિ રેહજો અને તમારી સાથે છેવટે ખુરાઇ કરીને અતરંગ રેહનારાંઓને પસ્તાવા દેજો. તમારાં નેક કાર્યો નેક નેમથી કરવા માટે તમોને કદી પસ્તાવો થવાનો નથી. તમારી એકલી અદુલી સ્થિતિમાં તે નગણ્યોંઓ તમોને તજ દે તો તેઓની હિણુ અકકલ ઉપર તમે દયાની નજરથી જોજો. તેઓને ઉંધે રસ્તે દોરવનારાં નીચ, હલકાં, પાપી ખવીશો તરફ મૂંગા તિસ્કારની નજર ફેંકવા પણુ તમે તમારા દરજ્જાથી ઉતરતું ગણુજો! નિમક ખાધને નિમકહરામી દેખાડનારાંઓ તરફ તમે બેદરકાર બનજો. દરેક બાબતમાં તે દાદગારની દાદ માંગજો. તમારા દુઃખી કલાકોમાં તેને અરજ કરજો. તે તમારું દુઃખ સાંભળશે, તે સાહેબ તમોને ઇનસાફ આપશે. ઇનસાનના ઇનસાફની બૂખ રાખતા ના. ઇશ્વરના ઇનસાફ માટે આતૂર રેહજો. તે કિરતાર મોડે-વેહલે પણુ તમોને રાસ્ત ઇનસાફ આપશે. તમોએ કરેલા ઉપકારનો અવેજ હેવાન જેવાં ઇનસાન તરફથી મેળવવાની આશા રાખવા કરતાં તે પરમકૃપાળુ પરમેશ્વરની પનાહ માંગજો. તમારાં દયાહિણુ દુશ્મનોને તેમજ તમારાં જની મિત્રોને ઇનસાફ આપનાર ખુદા છે. ઇનસાનના મત, વિચાર કે બકબકારાનું તોલ કરવા પેહલાં ખુદાનો ખ્યાલ તમારી નજર સામે રાખજો. તે વિશ્વેશ્વરનો વાદ-વિવાદ સદા તમારી જખન ઉપર રાખજો અને ખરાં-ખોટાંનું માપ અહુરમજદનેજ કરવા દેજો. નિમકહરામ અશ્મચોરોને વાડી-બંગલે ને ગાડી-ઘોડે નિર્ભયપણે સુખ-ચેનથી ફરતાં જોઇને તમે ઇશ્વરને ગેરઈનસાફ માટે બદનામ કરતાં ના. વખત આવવે તેઓને

લાયક શિક્ષાએ પોંચાડશે કે નહિં તે માટે અધીરાં પડતાં ના. શાંતિ અને સખુરીથી સધળો મામલો ગુપચુપ તે વિશ્વેશ્વર ઉપર વિશ્વાસ રાખી જોયા કરજો. તે બારેહકતાલા જે કરશે તે બરહક કરશે. તે વિષે શકમંદ રહેતાં ના. ઇનસાન તરફથી તમોને મળેલા ગેરઇનસાફ માટે અહુરમજ્દમાં એકીન રાખજો. કાણુ જાણુ તે સર્વશક્તિવાન સાહેબની ગુણ નેમ તેમાં શું પણ હશે.

એ માયાળુ મિત્રોનો યા એક પ્રેમાળ જોડાનો વેરભાવથી વિયોગ કરાવવા તેમને દૂરના દૂર રાખવા કર્પિણ કાવત્રાંખાઓને તે કિરતાર શું ફેળે પોંચાડશે તે તમે કેમ કલ્પિ શકવાના છો ? વર્ષો સુધી એકઠા કરેલા બલાઇના બંડાર ઉપર ખુરાઇનો મોજો ફરી વળી તેનો નાશ કરવા માટે તે કિરતારનો કહેર કેવો ઉતરશે તેનો શું તમોને સેહજખી ખ્યાલ છે ? પોતાની નીચ નેમમાં ફાવવા, પોતાનીજ મનઘણ અને સ્વાર્થ સાંધવા માટે લોભી-લાલચુ લૂંટારા-પિંડારાઓને તે જગદિશ્વર શું જાંપીને બેસવા દેશે ? કિનાબોર નેમથી કીર્તિવંત નામ ઉપર કાપ મૂકનારાંઓને વખત આવે તે પાક પરવર પોતાની અણુદીઠ તકવારથી એક પછી એકને કેવાં કાપી નાખશે તેનો કાંઈ અંખો ખ્યાલખી તમોને આવેછે ? વડવાઓએ વસાવેલાં વર્ષોનાં ધરબારનો નાશ કરનારાંઓ અને કરાવનારાંઓ, જેઓ ઇનસાનના અવતારમાં હોવાનની ખાસિયત સાથે જન્મેલાં હોયછે, તેવાં પાતકી પુરૂષો અને રદખાતલ અવતારની ઓરતો આ અવનિમાં તે મજ્દાની અણુદીઠ લાકડીના મૂંગા ફટકાઓમાંથી શું બચી જવાના છે ? નહિંજ !

નિરાધારોને નિર્ધન બનાવી, હકદારોનો હકક લૂંટી તેઓને સગાં-રનેહી અને મિત્રોથી અળગ અને વિખૂટાં પાડનારાં વેરીઓને, ‘ધાર ખાતી નથી’, એમ તમે સમજોછો અને નજરે જુવોછો, પણ ઇશ્વર શું તેજ નજરે તેઓને જુવે છે ? શું તેઓ તે કિરતારના કેહરમાંથી ખાતલ થવાનાં છે ? પોતાનાં પાપી કર્તુકા તેઓ પરમેશ્વરથી છૂપાવી શકવાનાં છે ? નહિંજ. ત્યારે શા માટે તમે અધીરાં પડી આતૂર બનોછો ? અને ઇશ્વરનો ઇન્સાફ નથી એવી બાંઓ મારોછો ? ધીરજ ધરો. તમો તેઓને થોડો કે ઘણો વખત નફકરેપણે ફરતાં જોઇને મનમાં મુઝાવોછો; પણ જાણુજો કે ઇશ્વરનો ઇનસાફ આ અવનિમાં તેમજ પેલી જહાંનમાં તો મળશે. તમોએ કરેલા હજારો ઉપકારનો

અદ્વૈતો મેળવવાની તમારી આશા માટે તમે ફક્ત વિશ્વેશ્વર ઉપર વિશ્વાસ રાખજો. તે સાહેબ તમારો ખરો દોસ્ત છે. એકએક ધનસાન તમારાં સંકટ સમયે તમોને તજી જશે, પણ તે તમારી પડખે ઊભો રહેશે. તેનો ગુપ્ત દિશાસો તમારાં દુઃખી જીવનને રાહત આપશે. તેની માત્ર યાદ તમારું અર્ધું દુઃખ બૂલાવશે. તે સાહેબ તમોને અદ્વૈતો આપશે ને તમારી નહિં જણાયલી બૂલો કાંધ હશે તો મોટાં મનથી માફ કરશો.

એક કૂતરાને પણ રોટલીનો ટૂકડો નાખ્યો હોય તો નિમકહલાલી દેખાડવા ચૂકતો નથી; પણ માણસો પોતે વર્ષો સુધી ખાઇ-ધરાધને નિમકહરામી દેખાડે છે તેઓ એક કૂતરા કરતાં પણ રદમાત્ર છે! ઘણી વેળા એક કૂતરાની નિમકહલાલી ધનસાનની નિમકહલાલી કરતાં હજાર દરજ્જે બેહતર હોય છે, પણ ધનસાનની બેવફાઈ જોઈને આપણો જીવ ખીગડી આવે છે. ત્યારે શું માણસનું મન એક કૂતરા કરતાં પણ હલકું, નીચું, ઉતરતું? ત્યારે શું ધનસાનની સ્થિતિ એક કૂતરા કરતાં પણ ઉતરતી? ધનસાન માટે એ કેવું નીચું જોવાડનારં!

હેવાનની ખાસિયતના ખતીસ માણસો તરફથી તમે કરેલાં બલાં કાર્યો, કે તમારાં મા-આપ અને વડવાઓએ કરેલાં રૂડાં કર્તવ્યો માટે તમે કાંઈખી તેના અદલામાં, પૈસાની તો નહિં, પણ ફક્ત લાગણી, -દિલસોઝી કે રેહમ-નજરની અને સારા શબ્દોની આશા રાખશો તો તે આ જૂઠ્ઠી જગતમાં ફેકત છે. ફક્ત ખુદા ઉપર આધાર રાખજો. તે સાહેબ ઉપર વિશ્વાસ રાખજો. તેજ તમોને મદદ કરશે. ઇશ્વર તમોને ધનસાદ આપશે. તમારાં સંકટો સખૂરીથી સહન કરવા તે તમોને શક્તિ બક્ષશે. આકી ધનસાન તરફથી તમે ઉપકારના અદલાની આશા રાખો? વ્યર્થ!

સ્ટીમર 'ટીટેનીક'ની સતીઓ-

(*)

હિંદુઓમાં સતી થવાનો રિવાજ હતો અને હજી પણ કોઇ કોઇ વેળા સતી થવાના દાખલા આપણી જાણમાં આવે છે. વર પાછળ જીવ

આપવા તૈયાર થાય તે સતી ! ‘ટીટેનીક’ સ્ત્રીમરની ભયંકાર હોનારત વેળા ધણી સ્ત્રીઓ પોતાના ખાવિંદ સાથે ડુબી મરવા તૈયાર થઇ હતી અને એક અમળા તો પોતાના ખાવિંદ સાથેજ દરિયામાં કચરવાસ થઇ ખરેખરી સતી થઇ હતી ! ખાવિંદ ઉપર કુરખાન થયેલી એવી વફાદાર વનિતાઓના બહાદુરીમયી હિમ્મતવાન દાખલાઓ વાંચી તેઓની વફાદારી માટે માન અને આક્રિનના ઉદ્દગારો બાહેર પાડી તેમના આત્મા માટે આપણે આંસુઓ સાથે પ્રાર્થના કરીશું. વરને બહાલથી વળગીને તેનીજ સાથે જીવ આપવા આપણી કોમ-માંથી એવી કેટલી પારસી સતીઓ મળશે ? બાગ્યે હજારે એક ! પતિ પ્રત્યે પ્રેમ; વર તરફ વફાદારી, ધણીને ધીરજ ધરીને લઇ ચલાવવાની સખૂરી અને સહનશકિત આજે કેટલી પારસી સ્ત્રીઓમાં છે ? ખાવિંદની હૈયાતીમાં કે તેની હૈયાતી બાદ વફાદારી, માન અને પ્રેમપૂર્વક લાગણી દેખાડનારી તેમજ નેકી અને નીતિનો નૌતમ નમુનો ભવિષ્યની ઓશાદ સન્મુખ ધરી શકાય એવી કેટલી પારસણ પરણેતરો કોમમાં છે ? તેની કોઇ ગણતરી કરશે ? વરનાં ઓઠાં હેઠળ-જ્યાં ગમે ત્યાં મોજ-મઝા કરવા ઉતરી પડતી અને વરને વા ઉપર વખાતો નાખી હવા ખાવા જતી પરણેલી-પરતાયલી પારસણોને પૂછો ! ધણી તરફની ફરજો શું છે તે તેઓ તમોને એક લાંચું બાપણ આપી સમજાવશે !

પરણેતરોની પરિક્ષા તો સંકટમાં, ગરીબાઇમાં અથવા તો ધણીઓનાં મોત પછીજ થાયછે ! ‘ટીટેનીક’ની ત્રાસદાયક સ્થિતિ દરમ્યાન ધણી બાનુઓ બાહદુરીથી પોતાના ખાવિંદો સાથેજ મોતને શરણ થવા તૈયાર થઇ હતી-ખીન્ન બોલોમાં બોલ્યે તો સતી થવા હિમ્મત દેખાડી હતી; પણ તે આપડી નમ્રળી નારીઓને ધસડીને, ઉંચકીને બોટમાં ધકેલી દેવામાં આવી હતી ! તેઓની સ્વજનમાં ખાવિંદ પાછળ રહી જવાનું હશે; તોપણ વર પ્રત્યેની તેઓની વફાદારી માટે આપણે તેઓ તરફની માન, લાગણી અને દિલસો-ઝીથી જોઇશું ને વિચારીશું.

હું ઇચ્છું છું કે કોમમાં એવી થોડી પારસણો હોય !

જ્ઞાન વર્ધક.

જુન ૧૯૧૨.

લીઆઇજી લી૦ પાલમકોટ

ત્રીનીટી કૉલેજ ઓફ મ્યુઝીક તરફથી “ધી બીખાઈજી લીમજીભાઈ પાલમકોટ પ્રાઈઝીસ” આપવા માટે મળેલો મેળાવડો.

એક ભવ્ય મેળાવડો તા. ૨૫ મી જુલાઈને દિને ‘કેરેર રોડ કૉનવેન્ટ’ના કુશાદે હોલમાં અત્રેના લોકત્ર સેક્રેટરી મી. ઇ. ગૌરીનજે ત્રીનીટી કૉલેજ તરફથી બે જરથોસ્તી પારસી બાનુઓને ઇનામ અને સોનાનાં ચાંદ આપવા કર્યો હતો.

પરીક્ષક ડો. વીલ્યમ લવલૉક મ્યુ. ટી, એફ. આર. સી. ઓ. પ્રમુખ-સ્થાને ખીરાળ્યા હતા.

શુરૂઆતમાં મી. ગૌરીનજે મિસ બીખાઈજી લી. પાલમકોટ તરફનો ભલી દુઆનો પ્રશંસા પત્ર વાંચી સંબળાવ્યો હતો તે પછી કૉનવેન્ટનાં વિદ્યાર્થીઓએ કેટલુંક મ્યુઝીક રજુ કર્યું હતું.

તે પછી પરિક્ષક ડો. લવલૉકે મ્યુઝીક ઉપર અને પરિક્ષાઓ વિષે એક સુંદર રસીલું બાષણ કર્યું હતું. પીઆનોફોર્ટની ડીપ્લોમાની પરિક્ષાઓ આખાં ઇનડયામાંથી બે ઝોરાસ્ત્રીયન પારસી બાનુઓને સડથી ચઢતી માર્કસથી પસાર કરવા માટે ડો. લવલૉકે તાત્ત્વીઓના મોટા અવાજે વચ્ચે ઇનામો અને સોનાનાં ચાંદ એનાયત કર્યા હતા.

મીસ શુલ માણેકજી ર. દલાલને L. T. C. L. ની પરિક્ષા પસાર કરવા માટે રૂ. ૧૫૦) નું રોકડ ઇનામ, અને એક સોનાનો ચાંદ.

મીસ પરીન ફરામજી વડાડયાને A. T. C. L. ની પરિક્ષા પસાર કરવા માટે રૂ. ૧૫૦ નું રોકડ ઇનામ, અને એક સોનાનો ચાંદ.

અત્રે જણાવવું જરૂરનું અને બોધદાયક છે કે મિસ દલાલ જો કે ૨૧) વર્ષની નાની વયનાં છે, તેટલાં એમણે એમ. એ. ની પરિક્ષા પસાર કરી કાયદા અને કૉમર્સનો અભ્યાસ મ્યુઝીક સાથેજ કરેછે.

મિસ વહાડયા પણ S. T. C. થઇ શિક્ષક થયાં છે અને મ્યુઝીકનો અભ્યાસ આગળ વધારે છે. આ બે બાનુઓનાં દાખલા પારસી છોકરીઓને બોધદાયક છે કે જેઓને મ્યુઝીકમાં આગળ વધવાનું અને ‘ડીપ્લોમા’ મેળવવાનું ઉત્તેજન મેળવવા લાયક છે.

ઇનામો અને સોનાનાં ચાંદ આપ્યા પછી શ્રોતાજનોએ પરિક્ષકને મ્યુઝીકની મોજ ચખાડવા અરજ કરતાં તેમણે પીઆનો ઉપર બે સુંદર ‘પીસ’ રજુ કરી સર્વેને ખુશ કર્યાં હતાં.

પરિક્ષકનો અને કૉનવેન્ટનાં રેવરંડ મધરનો હૉલ વાપરવા આપવા માટે ઉપકાર માનતાં તેઓ બંનેને કુલના હાર-તુરા ભેટ થયા હતા. જે પછી ‘લાઇટ રીફ્રેશમેન્ટ’ લઇ સર્વે ખુશ થયાં હતાં ને મેળાવડો બરખાસ્ત થયો હતો.

અમો એ બંને કેળવાયલી બાનુઓને મુબારકબાદી આપતાં ઇચ્છીશું કે તેઓ વધુ ‘ડીપ્લોમા’ ને ઇનામ-ચાંદ મ્યુઝીકમાં મેળવે !

તા. ૪ થી ઑગસ્ટ ૧૯૪૦.

કચસરે હિન્દ.

“પારસી લેખિકાઓ અને સાહિત્યમાં તેમનું કાર્ય ક્ષેત્ર !”

[લેખક :—“નાશાકરી ખીલાં.”]

“.....પણ એ બધાંમાં જે બહેનનો સાહિત્ય વૈરાગ્ય મૂકે તે તો સાહિત્યમાં કુદૃષ્ટી વારસો લઇ આવનાર બહેન બીખાઇ જીમજી

પાલમકોટજ. જુની લેખિકાઓમાંથી જો કોઈને મહત્વનું સ્થાન આપી શકવાનું હોય તો તે હું શ્રીમતી ભીખાઇજી પાલમકોટનેજ આપી શકું. પોતાની યુવાનીમાં તો આ બહેને બહુજ લખેલું છે. નિબંધો અને નવલકથા બન્નેની એમની શૈલી, ભાષા અને અનુવાદ કરવાની શક્તિ તો આજની જાણીતી એક પણ પારસી વાર્તાકાર બહેનોમાં જોવાતી નથી. ભાષા સાદી છતાં શુદ્ધ અને સુઘડ જુના જમાનાની આ બહેન કેટલે અંશે સુઘડતા રાખી શક્યાં છે, તે માટે આજે પણ અમોને અચળો લાગે છે! પ્રખ્યાત નવલકથાકાર રવ. દાદી તારાપોરવાળાને “દુઃખી દાદીબા” જેવી વાર્તા લખવાની પ્રેરણા આપનાર બહેન પણ ભીખાઇજી.....”

શ્રીમતી ભીખાઇજીએ ખાસ કરીને પ્રખ્યાત નૉવેલીસ્ટ ‘મારી કૌરેલી’ની અંગ્રેજી વાર્તાઓનાં અનુવાદો કર્યાં છે. ‘મારી કૌરેલી’ ને સુંદર ગૂજરાતીમાં દિવાવનાર પારસી બહેન તો ભીખાઇજી પાલમકોટજ. આ બહેન “અજલનો ફરેસ્તો” જેવાં સાહિત્યના શણગાર રૂપને જન્મ આપી શક્યાં છે. આ પુસ્તકને નીતિના મહાન શાસ્ત્ર તરીકે ઓળખાવવું પડે છે. આવાં બહેનો સાહિત્ય વૈરાગ્ય પારસી સાહિત્યને ખોટ સમાન છે.....આ બહેન અંગ્રેજી સંગીત ઉપર વળેલાં છે. સંગીતનું જ્ઞાન એમનામાં natural gift સમાન છે. અને મુંબઇમાં પારસી સ્ત્રીઓમાં એ ખાસ નિષ્ણાંત ગણાય છે.....

બહેન ભીખાઇજીએ એ સંગીત તરફ કેટલો પ્રયાસ કર્યો છે, તે આપણું ખાસ લક્ષ્ય બેસે છે. બહેન ભીખાઇજી એક કુવારાં બહેન છે, અને પોતાનું આખું જીવન સતિ મીરાં દેવી માફક સંગીત અને સાહિત્યને ચરણે ધરી સંગીતમય અને પવિત્ર બનાવી દીધું છે.....”

“સાંજ વર્તમાન” પત્રેતી અંક.

૧૯૩૯.

“એક કદમ આગળ.”

“લઈ જનાર:—ધરડો સુસાફર.”

“મિસ બીખાઇ પાલમકોટને માન.”

“પારસી કોમને એક યા બીજી દિશાએ “એક કદમ આગળ!” વધારનાર હમદીન બાનુઓ અને ગ્રહસ્થોના કામોની નોંધ આ ‘કૉલમ્સ’માં લેવાના ધારા મુજબ આજ રોજે એક એવાં બાનુના કામની નોંધ લેવાયછે, કે જેવણુના નામ—કામ ‘ઈંગ્લીશ કલાસીકલ મ્યુઝીક’ની અત્રેની દુનીયામાં ધણું જાણીતાંછે. જે જમાનામાં પારસી ઘરોમાં પ્યાનો દાખલ વગીક થયો નહોતો તે વેળા મ્યુઝીકનાં મંદીરને પોતાનું લગભગ સર્વસ્વ અર્પનાર, જે વખતે પારસી કોમમાં એક પણ બાનું મ્યુઝીસ્યન આ ધંધામાં પડ્યાં નહોતાં તે જમાનામાં આ ‘પ્રોફેશન’માં જોડાઈ લગભગ અર્ધી સદી સુધી માન-મજબૂત સાથ એને દિવાવનાર મિસ બીખાઇ પાલમકોટને અનુપમ માન મળ્યુંછે.

*

*

*

સને ૧૮૭૨) માં ત્રીનીટી કૉલેજ ઑફ મ્યુઝીક (લંડન) ની સ્થાપના થયા પછી ૬૬) વર્ષોના અરસામાં આજ સુધી કોઇ પણ પારસી ગ્રહસ્થ કે બાનુંનું મ્યુઝીક કૉલેજની અભ્યાસ-ક્રમની પોથી (‘સીલેઅસ’) માં દાખલ થયું નથી, પણ મિસ પાલમકોટનું મ્યુઝીક આ કૉલેજની અભ્યાસ-ક્રમની ‘સીલેક્શન કમીટી’ સનમુખ રજુ થયું હતું, અને તેણે તે પસાર કર્યું હતું, તેમજ કૉલેજનાં પ્રીન્સીપૉલ મીં ઇ. સ્ટેનલી રોપર તેથી ધણુ ખુશ થયા હતા. આ બુઝોર્ગ પારસી બાનુંનું મ્યુઝીક (‘ડ્યુએટ’) ૧૯૪૧ નાં ‘સીલેઅસ’માં દાખલ થનારછે. આ “પીસ” ગુલુકના ‘ઓપેરા—Iphigenie en Aulide’ માંનો છે, જે વગાડી જોતાં મિસ પાલમકોટને તે એટલો ગમ્યો કે તેને ‘ડ્યુએટ’માં મ્યુઝીકમાં ‘arrange’ કરીધો.

વળી એવણે ‘Etude’ (‘રટી’) પણ ‘કમ્પોઝ’ કરીને, અને ‘ગૉડ સેવ ધી કીંગ,’ ‘ત્રીયો’ તરીકે ‘અરેન્જ’ કરી કૉલેજને મોકલી આપ્યાં, જે સધળાં

“મેન્યુસ્ક્રીપ્ટસ” ત્યાંની કૉલેજની ‘લાયબ્રેરી’ને ભેટ આપ્યાં છે, અને કૉલેજે તે ખુશીથી રાખ્યાં છે. ભવિષ્યમાં કદાપી એ પણ હપાય !”

તા. ૩-૧૦-૧૯૩૯.

બામે જમશેદ.

“મારી અર્ધી સદીની સાહિત્ય=સેવા.”

મિસ બીખાઇજી પાલમકોટનાં નવાં પુસ્તકનું
એક અવલોકન.

લેખક:—જીનો જરનાલીસ્ટ.

બહેનજી બીખાઇજી લીમજીભાઇ પાલમકોટનાં નામ અને કામથી કોઇખી અત્તરવું નથી. આ બાંધાં, સાદાં અને સદ્ગુણી જરથોસ્ત્રી બાનુએ પોતાની સાત દસકાની ઉપરની યશવંતી કારકીર્દીમાં અનેક દીશામાં-ખાસ કરી ઇશ્વરી હુન્નર, મ્યુઝિક, અને સજ્જતોની જરવાડી તેમજ આધ્યાત્મીક હાઇયાતી માટે એકસરખી અગત્યની ચીજ, સાહિત્યમાં-એમણે પોતાની જીંદગી ગોચા અર્પણ કરી દીધી છે. તે એ દીશામાં જે મહાભારત કાર્યો કર્યાં છે તેનાથી હાલના જમાનામાં ઉપરતો વર્ગ કદાચ ધણે માહિતગાર હશે નહીં; પણ જેઓ એમની ઉપલાં બે ક્ષેત્રોમાં થયેલાં કાર્યોથી, અમારી માફક, એમના પરીચયમાં આવેલાં હશે તેઓ તો એકે અવાજે એમની એ સેવાઓ માટે ભારે વખાણના ઉદ્દગારો સીવાય બીજું કંઇ પણ કહેના નથી. સેવક આ બાહોશ ભેજું ધરાવનારાં બાનુને આજે લગભગ ત્રણ દસકા થયાં ઓળખવાનું માન ધરાવે છે, અને તેથીજ તેમને માટે જો હું કંઈ લખીશ તો તે જાની અનુમત, તેમજ એમના કાર્યોના છાપામાં પ્રગટ થયેલા રીપોર્ટો, વિગેરેના આધારથીજ

કરીશ એ સત્ય છે. મ્યુઝીકની આબદમાં, યાને પશ્ચીમની મ્યુઝીક કળાનું સેવકને જ્ઞાન ન હોવે તે માટે હું ઝાઝું બોલીશ નહિં; જો કે મારા પારસી મિત્રો જેઓ પશ્ચીમના મ્યુઝીકથી સારી રીતે માહિતગાર છે, તેઓએ એમના જીવ્યાં જ્ઞાન માટે મારે વખાણુ ધણી વાર કર્યાં છે.

એમનું નવું પુસ્તક.

હું તો હાલ ફક્ત એમની અમુલ્ય સાહિત્ય સેવા, ગરવી ગૂજરાતની રસીલી ભાષા ગૂજરાતી, તેના સાહિત્યમાં એમણે જે ઉમદા ફાળો આપ્યો છે, અને તેમ કરી પોતાનું નામ એક સાચા સાહિત્ય ઉપાસક તરીકે અમર કર્યું છે, તે માટેજ બોલીશ, અને તેમ કરવાનો મને એક અજબ મોકો હાલ મળી ગયો છે. ૭૩ મે વર્ષે એમણે હાલ એક વધુ પુસ્તક આપણને બેટ કરવાની હિંમત કરી છે. તેનું નામ “મારી અર્ધી સદીની સાહિત્ય સેવા અને મિત્રોનો મનોહર મિઠાસ” છે. આ ચોપડી મારા હાથમાંજ આવતાં, આગલાં એમના પુસ્તકોના અનુભવ ઉપરથીજ ધારી લીધું કે એમાં ઉમદા દુન્યવી જ્ઞાન-જે ધન કરતાં હજારો વર્ષ લાંબો વખત ટકી રહે છે—નો ખજાનો હોવોજ જોઈએ. ત્રણસો પાનાંની આ ચોપડીએ ખચીત મારી આજ્ઞાને ફર્જીભૂત કરી, અને પાનાનાં પાનાં ઉચ્ચાળ્યા જતાં મને અતિ આનંદ થયો છે.

સેવકમાં કદર કરવાનો એક ઉમદા ગુણ પરવરદેગારે બક્ષેલો છે, તેને લીધે આ ચોપડીના લખનારની સેવાઓની કદર ન કરું તો હું મારી ફર્જમાં પાછળ પડેલો લેખાઉં. મરહુમ પ્રખ્યાત કવિ “દીનમન” ની બે લીટીઓ જે આજ પુસ્તકમાં શરૂઆતમાં છાપવામાં આવી છે તે વાંચીજ છે:—

“કદરદાન યુજે કદર, યુજે ન બીજાં યુજ;
અવગુણી જતો અનેક છે, ગુણવંતા જન જુજ.”

ખચીત જેઓ ગુણવંતા હશે, તેઓજ આ ચોપડીની ખરી કીંમત કરશે, એમના પંદર પુસ્તકો એમની ભલી યાદ આપણને સદા કરાવશે અને સદીઓ પછી પણ તેમાં સમાયલાં ઉમદા ગદ્યહરોની કિંમત હવે પછીની ઓલાદો કરશે. એમની જીવવાનીમાં લખાયેલી કીતાબોમાં વાર્તારિપે ધણી શિખામણો આપી છે અને બૌદ્ધ વચનો ઠાર ઠાર માલમ પડે છે.

ગૂજરાતી ભાષા ઉપર કાબૂ.

એ પુસ્તકોએ ગઇ સદીના છેલ્લા દસકાઓમાં જે ઉલટ પેદા કરી હતી અને સાહિત્ય સેવકોને જ્ઞાન સાથે ગમત આપી હતી, તે સુખી જમાનાની યાદ ધણું જણાવોને હજી પણ હશે. બહોળાં દુન્યવી જ્ઞાન ઉપરાંત તત્ત્વજ્ઞાન (philosophy) અને અધ્યાત્મવાદ (spiritualism) ની પણ ઉમદા બક્ષેસો પરવરદેગારે એમનામાં મુકી છે, તે રજૂ જણાય છે. એ ઉપરાંત ખીજાં પુસ્તકોમાંથી પણ જણાઇ આવે છે. આવા સરસ પુસ્તકો એમણે લખ્યાં છે અને તેખી કેવી સાદી, સરળ અને શુદ્ધ ભાષામાં. ખચ્ચીત આ અદના સેવકની એક અજાયબી છે, કે આ બાહોશ લખનાર ગૂજરાતી ભાષા ઉપર કાંઇ અજાયબ જેવો કાબૂ ધરાવે છે. આ બાનું, જેમણે સાહિત્યને એક ફક્ત શોખની સેવા તરીકેજ પકડી રાખ્યું છે. તે આવી સરસ શુદ્ધ ભાષા વાપરી ખીજાંઓને શરમાવેછે! એમનો એક લેખ એક માસીકમાં છપાવવા આવ્યો હતો; તે છાપાના માલેક એક હિંદુ ગ્રહસ્થ અને 'જરનાલીસ્ટ' હતા. તેમણે એ લેખ ઉત્તરથી વાંચી પોતાની ભારી અજાયબી અમારી આગળ બતાવી હતી, કે એક બાઇ લખનાર અને તે પણ એક પારસી બાનું, આવું શુદ્ધ ગૂજરાતી કેટલાક હિંદુઓ માફક લખીજ કેમ શકે!— ધણું વરસની વાત ઉપર જેમ કવિવર અરદેશર ખખરદાર માટે અજાયબી બતાવતા હતા તેમ!

પચાસ વર્ષના 'રેકૉર્ડ.'

પચાસ વર્ષના અતિ ઉપયોગી સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં આ બાનુની અમૂલ્ય સેવાઓની એક ટીપ આ ચોપડીમાં આપવામાં આવીછે. જાણીતા માહવારી તેમજ અઠવાડીક છાપામાં એમણે સેંકડો લેખો તથા વાર્તા, કવિતા તથા સંસારી બાબદો માટે લખેલા લેખોની એક ટીપ આપવામાં આવીછે. તે માટે ખાસાં એક ડગ્ગન જેટલાં પાનાં રોકાયાંછે.

આવો 'રેકૉર્ડ' હું ધારું કે કોઇ પારસી બાનુએ તો શું પણ કોઇ મરદે પણ ક્યો હોય એવું મારી જાણમાં નથી. એ 'રેકૉર્ડ' તુટવો ખચ્ચીત મુશ્કેલછે. આ પચાસ વર્ષના 'રેકૉર્ડ' કરવા ઉપરાંત હજી તો એવણુ કોમની તેમજ ગૂજરાતી ભાષાની સેવામાં તક્યારછે. હજી એમના ઉમદા જ્ઞાનનો લાભ

લેવાનો એ બંનેના નસીબમાં છે. એમની સાહિત્યની કારકીર્દીની ખરી શરૂઆત એમના મરહુમ બાપ સોરાબ પાલમકોટ તથા મરહુમ કવિ દાદી તારાપોરવાળાએ ભોક્ત્રીય બનાવેલાં માહવારી “માસિક મળહ” માં થઈ. “એલીસ અથવા અધુરી કેળવણીના અકારાં પરિણામ” નામની વાર્તા ત્રણ વર્ષો સુધી એ માહવારીમાં લખી, એમણે એક સારાં વાર્તાનવેશ તરીકે પોતાની કીર્તિનો પાયો નાખ્યો હતો. ૧૮૯૩ માં પણ થોડાક લેખોમાં એમણે “પીરોગનો પસ્તાવો” નામની એક સંપૂર્ણ ચાનકરૂપી વાર્તા લખી. ત્યાર પછીના એ સાલોમાં થોડાક લેખો લખાયા. ૧૮૯૬ માં નીચલા જ્ઞાનથી ભરપૂર તેમજ બોધદાયક વીષયો ઉપર એમણે કલમ ચલાવી:—“યુરોપમાં વિખ્યાતી પામેલી એક હીંદી શાહબદી આહમેદી” “કાર્ડ-બોર્ડનો એક અંગલો” “મોતીની માળા,” “એક નમુનેદાર માતા કેવી હોય?” “છત્તરની અદભૂત શક્તિનો કયાં પારછે!” ૧૮૯૭ માં પણ આ માફક એમણે કલમ ચલાવી નીચલા વિષયો ઉપર અજવાળું ફેંક્યું:—“મોતીની માળા” “કેળવાયલી માતાના કેળવાયલા દિકરાઓ,” “ચુઝીક” “બલી બાર્યાઓ વિષે બાગ્યવાન ભરથારોના વિચારો.”

માતાનાં મરણ પર મહાત્મ!

૧૯૦૩ માં પોતાનાં માતાના ગમખવાર મરણ માટે વિલાપ કરનારી કવિતા “મા! તુજમાં બોલું છ મેં બેમૂલ રતન!” રચી, એક બલી બેટી માવતર જેવાં અમૂલ્ય રતનની સાચી કદર કેવી રીતે કરી શકે અને તેના ગુમાવાથી કેવું અસહ્ય દુઃખ થઈ પડે છે, તેના બહુ અસરકારક ચિતાર (ઓગસ્ટના અંકમાં) આપવામાં આવ્યો છે. એવણુ કવિતા અંગ્રેજીમાં અને ગૂજરાતીમાં પણ લખી શકે છે. એવીજ ખીજી કવિતા “ગંભીર એક યાદ!” ખીજે મહીને (સપ્ટેમ્બરમાં) લખવામાં આવી હતી. આ કાવ્યો વાંચીને ઘણાંઓની આંખમાં આંસુ આવ્યાં હતાં!

પોતાના એક પુરા બાપ જેમણે મહુમ કવિ દાદી તારાપોરવાળા સાથે “માસિક મળહ” અને ત્યાર બાદ “માસિક હિંદી આશીક”ને ગૂજરાતી બાષા જાણનારી આલમમાં બહુ માનીતું કર્યું હતું, તે બાહોશ ‘જરનાલીસ્ટ’ અને કવિ બાપ સોરાબ પાલમકોટને સદાના ગુમાવાનું કમનસીબ બહેન બીખાઇજીને જ્ઞાને આવ્યું! અને નવેમ્બર (૧૯૦૯)ના અંકમાં આંસુઓ ટપકાવી લીટીઓ “કીધો તારાં મોતે કુટુંબ પર કહેર”ના મથાળાં હેઠળ લખી, એક સાચી

બહેન તરીકે એવણે પોતાની ફરજ બજાવી, અને ૧૯૦૯ ના અકટોબરથી જાનેવારી ૧૯૧૦ સુધીના એ ચાર માસના અંકો જે મહુમનાં વિધવા, બહેતનશીન બહેન આવીઆમના અધિપતિપણું હેઠળ કાઢવામાં આવ્યા હતા, તે તેમના આગ્રહથી બહેન બીખામજીએ સધળી ખીન-હાંસલે મેહેનત કરી ચોપાનીયાંના અંકો કાઢવામાં અમૂલ્ય સેવા આપી હતી, તે જોઓ જાણો તેઓજ તેની કદર કરેછે.

તા. ૨૯-૧૦-૧૯૩૯.

કચસરે હિન્દ.

પારસી કોમની મગરૂરી.

સાહિત્યના એક અથગ પુજારી લેખે એમણે આ ઉપરાંત અનેક સેવાઓ કરીછે અને જેની કિંમત કોઇમી ખરી રીતે કરી શકશે નહિં. આ તો નીર્વાહાદે કે જે 'મ્યુઝીક'ના ખુદાઇ હુન્નર પાછળ એમણે પોતાની જીંદગીનો મોટો ભાગ અર્પણ ન કર્યો હોત અને સાહિત્ય ઉપરજ સુખ્ય ધ્યાન આપ્યું હોત તો આના કરતાં પણ દશ ગણું કરી બતાવી બાનુઓમાં 'રેકોર્ડ' કર્યો હોત—જે કે આટલો 'રેકોર્ડ' પણ એમણે સાહિત્યમાં કર્યોછે, તે ભાગ્યેજ કોઇકજ બાનુએ કર્યો હોય. તે માટે આખી પારસી કોમ વાજખી મગરૂરી લઇ શકે, આવી અનુપમ સેવાની કાંઇ પણ જાહેર સેવા એમની જીંદગીની હાથપાતીમાં થવી જોઇએ, જે કે મીસ બીખામજી આવી કોઇ પણ દરકાર કરે તેમ નથી. એવણુ જે અમૂલ્ય મીરાસ અને સાહિત્યરૂપી શાણગાર અને અખુટ ખજાનો પોતા પાછળ મુકી જાયછે, અને જે સદા કાળ જળવાઇ રહેશે તેજ એમના મનથી મોટી વાદગારી અને સંતોષ થઇ પડશે.

મ્યુઝીક માટે અર્પણ કરેલી પોતાની આખી જીંદગી.

પરંતુ જે મહાન કાર્તિવંતું કાર્ય એમણે અર્ધા સદી ઉપર કર્યુંછે. અને જે માટે પણ એમનું નામ સદીઓ સુધી આખા હિંદમાં અમર રહેશે, તે એમના 'મ્યુઝીક' પર સદેકે કરેલા જાન અને તે માટેની જગ જાણીતી સેવાઓ અને મેળવેલાં માન માટેછે. ચાર વરસની વાત ઉપર એમની પચાસ વરસની એ બાબેની સેવાઓ માટે પ્રગટ કરેલું પુસ્તક જોઓએ વાંચ્યું હશે, તેઓને વધુ કહેવાની કાંઇ જરૂર નથી. એ હુન્નરમાં પોતે કેળવણી લઇ તેને

આગળ વધારતાં ગયાં, અને નાની ઉમરેજ એજ બધાં હુન્નરમાં પોતે ખીજાને તેનો લાભ આપવાનું બહું કાર્ય શુરુ કર્યું. જેમ જેમ પોતે વધુ જ્ઞાન મેળવતાં ગયાં, તેમ તેમ તે જ્ઞાનનો લાહવો પોતાના શિષ્યોને પણ અપાડતાં ગયાં, અને પચાસ વર્ષની લાંબી મુદતમાં કાંઇક સેંકડો બાળાઓ અને સ્ત્રીઓએ જ્ઞાન મેળવ્યું, સેંકડોએ ફ-તેહમંદીથી પરીક્ષાઓ પાસ કરી અને વળી તેઓએ પોતાનાં ફરજંદોને પણ એમનાં હાથ હેઠળ જ્ઞાન લેવા મોકલ્યાં, એવા તો ઘણા કેસોછે, પણ સહથી અન્યથા જેવું તો એ છે કે ત્રણ કેસમાં તો એમણે ત્રણ પેઢી સૂધી-એકજ કુટુંબમાં-જ્ઞાન આપ્યું છે, યાને બે કેસમાં એમના એ શિષ્યોનાં મમાઇને પણ શિક્ષણ આપ્યું હતું. આ માટે એમને મીં એ. રીઝ તે ત્રીનીટી કૉલેજ ઑફ મ્યુઝીક, લંડનના મદદનીશ તંત્રીએ વાજબી રીતે સાબાશી આપીછે, અને એમનાં બધાં કાર્યમાં ફ-તેહ ઇચ્છીછે.

પોતે પેદા કીધું તેના મોટા ભાગ મ્યુઝીકની ખીલવણી માટે સખાવતમાં આપ્યો.

મ્યુઝીક ઉપર મુખ્ય ધ્યાન આપી એમાં ઠીક પૈસો પેદા કીધો, અને તે પછસાનો સદ્ઉપયોગ મેળવતાંની સાથેજ કરતાં ગયાં. સ્વાર્થી મતલબથી પછસા ખીજાંઓ ઘણાકોની માફક ફક્ત સંધરવા ઉપરજ ધ્યાન આપ્યું નહીં. સખાવત ઉપર મુખ્ય ધ્યાન આપ્યું. મીસ બીખાઇજીએ પોતાની સખત રાત-દીવસની મેહેનત અને પરસેવાના પછસા સખાવતમાં આપ્યા હતા. લડાઇના વખતમાં “લડાઇ ફંડ”માં અનેક મ્યુઝીકના જલસા કરી હઝારો રૂપીઆ એમણે ભરેલાછે, તે વાત સર્વેને રોશનછે. તે આ આગમજ ઘણા છાપામાં આવી ગઇછે. એમની આગળ છપામલી ચોપડીમાં જે ‘લીસ્ટ’ એમણે છાપ્યુંછે, તેમાં કુલે ચાલીસ હઝાર રૂપીઆની ઉપરની રકમ આપવામાં આવીછે, તેમાં લડાઇ ફંડને મદદ મુખ્યછે, ત્યાર બાદ પણ એવણે સખાવતમાં અનેક દીશામાં ખીજા રૂપીઆ આશરે બાર હઝાર આપ્યા તેની જાણવા જોગ ટીપ આ ગ્રંથમાં આપવામાં આવીછે. કુલે રૂ. ૫૨,૮૮૨-૫-૦ ની ગંજવર રકમ, એમણે સખાવતના બધાં ધાર્મિક કાર્યોમાં ખુદાના નામથી આપીછે—જે સઘળા જે ચાહતે તો એવણુ પોતાનીજ બનાવી શકતે. પોતે કમાતાં જઇ, આવો રૂડો ઉપયોગ પોતાના જ્ઞાનની મદદથી એવણુ કરતાં ગયાં, જેને મોટેરાંઓની લાખોની સખાવત કરતાં હું વધુ કિમતી લેખું છું.

ત્રીનીટી કૉલેજ આપેલાં માન.

એમણે અંગ્રેજી મ્યુઝીકની અધરી બાબદમાં પ્રોફેસર તરીકે શિક્ષણ આપવા માંડ્યું, ત્યાર બાદ ૧૪ વરસ સુધી કોઇબી પારસી એમની સામે હરીફાઇ થા બરાબરી કરવા બહાર પડ્યાં નહીં ! અર્ધી સદીની એમની યશસ્વી કારકીર્દી પહેાંચે તે આગમજ એક અતુપમ માન મળ્યું; અને તે એમને વિશ્વ વિખ્યાત લાંડનની ત્રીનીટી કૉલેજે જીંદગી પર્યંતના ‘એકેડેમીના સભાસદ’ (‘લાઇફ એકેડેમીક મેમ્બર’) નીમ્યાં. અને જાણે આ માન ઓછું હોય તેમ આજ સાલની શુરઆતમાં આજ નામીયી કૉલેજે એમને બીજું સદા અમર કીર્તિ રાખનાર માન આપ્યું. ગુરુક જેવા ૧૮ મી સદીના મહાન ‘મ્યુઝીસિયન’ અને ‘કમ્પોઝર’ (Composer)ની યાદ પશુ એમણે કરાવી. આ ‘કમ્પોઝર’ના એક ‘ઓપેરા’ “આઇફીજેની આ. ઑલીડ” Iphigenie en Aulide)માં ધણો જાણીતા ‘પીસ’ હતો. આ ‘ઓપેરા’ના એક પીસ પરથી મીસ બીખા-ધજીએ એક ‘ડ્યુએટ’ (જે જણા પીઆનો ઉપર વગાડી શકે તેવો) રચ્યો અને તે પોતાનાં માતા-પીતાને અર્પણ કરીધો. ત્યાર બાદ એક ‘એટ્યુડ’ ‘કમ્પોઝ’ કર્યો, અને એક બીજો ‘પીસ’ (ત્રણ જણાં વગડી શકે તેવો) “ત્રીઓ”માં રચ્યો અને આ બધાં હાથે લખેલાં મ્યુઝીકનાં “મેન્યુસ્ક્રીપ્ટસ” એવણુના એક સાચા ખેરખાહ (મી૦ ખુદાબક્ષ ત્રીશીયસ)ના આગ્રહથી જાહેરમાં લાભ્યાં, અને એજ કૉલેજ ઉપર મોકલી આપ્યાં. કૉલેજે તે પસંદ કર્યાં અને ૧૯૪૧ ના કૉલેજના અબ્યાસ ક્રમ-“સીલેબસ”)માં પહેલો તો ગોઠવી પશુ દીધો, અને બાકીના બીજા બેનો પશુ કદાચ આજ માફક બવિખ્યમાં આ કૉલેજ ઉપયોગ કરે. એક હિંદી અને તે પશુ એક પારસી-જરથોસ્તી બાતુ આખી દુન્યાના મહાન મ્યુઝીકના ખાંઓ વચ્ચે તરી આવી આવું અતુપમ માન જીતી જાય, તે જોઇ કોઇ પશુ સાચો હમકોમી ખુશી થયા વગર રહે નહીં. ખચીત આ નમાનાં જરથોસ્તી બાતુએ કોમની કીર્તિને ઝળકાત આપ્યો છે. જો કે એમની સેવાની લાચક કદર થઇ નથી, પશુ એમને તેની પરવા સહેજ પશુ નથી; એવણુ એવો અમૂલ્ય ખજાનો મુકી જશે, કે જે મેં આગળ જણાવ્યું તેમ, સદા કાળ સર્વેને ઉમદા ધડો આપતો રહેશે, અને એમના સારાં, સ્વચ્છ ચારિત્રની નકલ કરવાને ઉદ્ધરતા જમાનાને એક પ્રેરણારૂપ થઇ પડશે.

છેવટે હું ઇચ્છીશ, કે મીસ બીખાઇજી જેવાં ભાગ્યશાળી અને ભલાં બાતુઓ આપણી વહાલી કામ ધણું ધરાવવા ભાગ્યશાળી બને. એવણુ હજી પણ આપણી વચ્ચે થોડાં વરસો રહી, હજી પણ એમના ઉંડાં જ્ઞાન (મ્યુઝીક અને સાહિત્ય બંને) નો મીઠાશ આપણને ચખાડતાં રહે. એમના અથોની યાદ કરતાં ગીબનના શબ્દો આ ધડીએ મને યાદ આવેછે. તે કહી ગયોછે કે “ચોપડીઓ તેજ વજ્રાદાર દર્પણોછે કે જે આપણા મન ઉપર સંતો અને શુરવીરોના મનના વિચાર ફેંકેછે” “Books are those faithful mirrors that reflect to our mind the minds of sages and heroes..”

મીસ બીખાઇજીએ પોતાનાં સુખની દરકાર ન કરી અને જન-સમાજના ભલાંમાં—સાહિત્યની સુંદર સેવામાં, ઇશ્વરી જ્ઞાનના બહોળા પ્રસારમાંજ પોતાની આખી જીંદગી અર્પણ કરી; અને તેનેજ પોતાના માનીતાં અને બહાલાં લેખી, સર્વસ્વ તેનેજ સદા સદકે કરી સાદું જીવન ગાળ્યું અને આ દુનીયાનો ફેરો સફળ કર્યો! એક કવિના શબ્દોમાં સેહજ ફેરફાર કરી હું એમના બાબમાં લખું તો વાજખીજ લેખાઇશ. “She forgot her small self—to live more expensively in a large self.” સુખી રહો બહેનજી, તમારાં જેવાં ભલાં કાર્યો કરવા આપણી કામની ધણી બહેનો અને માતાઓ પ્રેરાય એવું ખરાં જીગરથી એક વાર ફરીથી ઇચ્છી આ લેખ હું ખતમ કરીશ, અથ જમ્યાદ, યથા આફ્રીનામી!

તા. ૫-૧૧-૧૯૩૯.

કચસરે હિન્દ.

“પુસ્તક પરિક્ષા.”

“મારી અર્ધી સદીની સાહિત્ય સેવા.”

[સને ૧૮૯૦ થી ૧૯૩૯.]

ઉપલાં નામનું એક નવાજ પ્રકારનું પુસ્તક જાણીતાં સાહિત્યકાર, વાર્તાનવેશ. અને મ્યુઝીકમાં પ્રવિણપણું મેળવી ચુકેલાં બહેનજી બીખાઇજી

પાલમકોટ તરફથી પ્રગટ થઇ બહાર પડીયું છે. આ બાનું આજથી હાથકામો થયાં અનેક પ્રકારે સેવા બજાવી રહેલાં છે. તે સાહિત્યના શાખિનોથી અંગ્રજી તો નથી.

આ નવું પુસ્તક પાકડી બાંધણીનું ને ૨૭૨ સફાનું છે. તેમાં એ બહેનનાં દરેક પ્રકારનાં કામોની નોંધો, અગત્યનાં કામો અને અર્ધાં સદી સુધીમાં અનેક દીશાએ કરેલાં કાર્યો, સેવાઓ, લખાણો, મ્યુઝિકના હુન્નરમાંના અનેક કામો કાર્કિર્દિ-રીપોર્ટો-નોંધો, વિગેરેના અગત્યનો સમાવેશ કરેલો છે.

ગૂર્જર સાહિત્યમાં અતિયાર સુધીનો હેમણો કાળો-ને સાહિત્યની સેવા વિગેરેની માહિતી આ પુસ્તકમાંથી દરેકને મળે તેમ છે. આ હેમની સેવા લગભગ ૫૦ વર્ષોની છે, અને હેમણે આગળ પુસ્તકો, માસિકો, અઠવાડીકો વર્ગમાં લેખો, વાર્તાઓ ને બીજી સંસારી તેમજ બીજી કાબદો લખી છે. તે સઘણું જાણવાને મળે છે. આપણી ગૂર્જર સાહિત્યનો ઇતિહાસ જોતાં આ બહેન સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં એક જુના અને આજેવાન લખનાર તરીકેની પદવી લઇ શકે. આ અદના 'જ્ઞાન વર્ધક'નાં પણ એ બહેન જુનાં લખનાર છે. કે હેમણોના અનેક લેખો જુનાં વાંચનારાંઓને યાદજ હશે-એ બહેનનો ભાષા ઉપર સારો કાબુ, તેમજ ભાષા રસિકી ને શુદ્ધ છે. એ બહેનની આવી સાહિત્યની ઉમદા સેવાથી આજના ઉધરતા લેખક-વર્ગને ઘણું જાણવાનું મળે તેમ છે. એ બહેનજીને હેમણોના આવાં કામમાં જરા મળે, ને પોતાના ધંધરી હુન્નરમાં વધુ નામનાં મેળવી પોતાની જાંદગીને વધુ ને વધુ યશવંતી બનાવે એવી આશા રાખીશું.

બહેનજી બીબાઇજી આજ વર્ષો થયાં લંડનની ત્રીનિટી કૉલેજ ઑફ મ્યુઝિકનાં લાઇફ ઍક્ટેડેમીક મેમ્બર છે, અને વર્ષો થયાં પોતે મ્યુઝિકનો વર્ગ ચલાવે છે, ને પોતાના શિષ્યોને ઉપત્તી કૉલેજમાં પ્રવિણ કરી ત્યાંની પદવી અપાવે છે. એવાં હેમણોના પુષ્કળ શિષ્યો છે, કે હેમણોએ બહેનજીનાં હાથ હેઠળ પ્રવિણ થઇ પદવી મેળવી છે.

આ અનુપમ સંગિતનો હુન્નર પોતે ધરાવતાં હોવાથી વારે ધડીએ અમુક રીતોથી હેમણો લગભગ ૩. ૫૪ હજારની રકમ એકઠી કરીને જુદાં જુદાં સખાવતી ખાતામાં આપી છે તે સંપૂર્ણ રીતે આ ચોપડીમાં માલમ

પડે છે. કર્તાએ પોતાના માતાજી ને પીતાજીના ચિત્રો ને લેખોની નોંધ
ટુંકમાં આ પુસ્તકમાં રજુ કરેલી છે.....”

નવેમ્બર-ડીસેમ્બર, ૧૯૩૯.

“જ્ઞાન-વર્ધક.”

“પુસ્તક પરિચય.”

“મારી અર્ધી સદીની સાહિત્ય સેવા
અને
ચિત્રોના મનોહર મિઠાસ.”

—(૦)—

“જાણીતાં લેખિકા, સાહિત્ય સેવિકા અને સંગીત શાસ્ત્રી મિસ બીખાઇજી
લી૦ પાલમકોટ તરફથી ઉપલું પુસ્તક જ્ઞાર પડ્યું છે, તેમાં તેમણે સને
૧૮૯૦ થી ૧૯૩૯ સુધીમાં જૂદાં જૂદાં પત્રો અને ચોપાનિયામાં લખેલાં લેખોનો
સંગ્રહ આપવામાં આવ્યો છે. તેમના બધા લેખોનો હિસાબ કહાડવામાં આવે તો
તેની લખાઇ હજારો વાર જેટલી થાય તેમ છે, પણ આ પુસ્તકમાં પસંદગીના
અમુક લેખોનેજ સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. આ લેખો અભ્યાસ કરવા જેવા છે,
અને ‘ડાન્સિંગ’ જેવા વિષયોમાં તેઓ કેવા સખ્ત અભિપ્રાય ધરાવે છે તે જોઇ
શકાય છે. તેમના બીજા લેખો પરથી પણ તેમના જેવા અનુભવી અને સેંકડો
શિષ્યો એમના હાથ નીચેથી પસાર થઇ જવાથી જન-સ્વભાવનો અભ્યાસ
કરવાને જેમને સુંદર તક મળી છે, તેઓ પોતાના એ અભ્યાસને પરિણામે શું
ધારે છે, તે જાણવાનું ઉપયોગી થઇ પડશે, આ જમાનાના યુવકો અને
યુવતિઓને પણ તેમના વિચારો માર્ગદર્શક થઇ પડે તેવા છે. તેમને વિષે
તેમના સમાગમમાં આવનારાંઓ શું ધારે છે, તે પણ આ પુસ્તક વાંચતાં
સમજી શકાશે. બહેન બીખાઇજી લી૦ પાલમકોટ લગભગ પોણેસો વર્ષની
વયે પહોંચવા છતાં પોતાનાં સેવાકાર્યમાં લાગેલાંજ રહ્યાં છે અને સંગીતશાસ્ત્રી

તરીકેની તેમની સેવાની યુરોપમાં કદર થઇ તે તેમને પોતાને માટે જેવી તેવી અભિનંદન લેવા જેવી બાબત નથી. તેમણે અત્યાર સુધીમાં ૧૫ પુસ્તકો લખ્યાં છે અને સંગીતદ્વારા અનેક સંસ્થાઓને અર્ધા લાખ કરતાં વધુ રકમની મદદ અપાવી છે. તેમણે નામે પ્રનામ અને સોનાનો ચાંદ આપવા માટે રૂ. ૨૫,૦૦૦) ની રકમ ટ્રિનીટી કૉલેજ ઑફ મ્યુઝીકને આપી છે. તેઓ સાહિત્ય અને સંગીતની હજુ પણ વધુ સેવા બજાવી શકે તેવી રીતે હજુ વધુ જીવે એમ અમો ઇચ્છીશું! મિત્રો અને પ્રશંસકોને આ પુસ્તક બેટ અપાયું છે.

તા. ૩૦-૧૨-૧૯૩૯.

મુબઇ સમાચાર.

“પારસી બેકારોના લાભાર્થે થયેલો સુંદર,
ફતેહમંદ કોનસર્ટ.

—(*)—

“એક ઉડતી તપાસ.

(લેનાર—અરદેશર ફી. મરઝબાન)

ગયા સોમવાર તા. ૧૯ મી ફેબ્રુઆરીએ પારસી બેકારોના લાભાર્થે સર કાવસજી જહાંગીર હોલ ખાતે મીસ યુલ અને મીસ નાજી તાતાના ડીરેકશન હેઠલ થયેલા કોનસર્ટની મોજ મેળવવા મ્યુઝીકના શોખીનો તેમજ મ્યુઝીક સમજવાના દેખાવો કરનારાંઓથી આખો હોલ ચીકાર બરાધ ગયો હતો.

આ કોનસર્ટ માટે હું કાંઇખી લખું તે પહેલાં જણાવવાની જરૂર છે કે આપણી કોમમાં જેમ કપડાંઓની, અને જણસભાવની ફેશનો થોડેક થોડેક સમયે આવીને પાછી પસાર થઇ જાય છે તેમ મ્યુઝીક ટીચરોનીખી ફેશનો આવે છે.

એકાદ પારસી માથ પોતાની છોકરીને મ્યુઝીક શીખવવાને વીચાર કરતાંની સાથેજ તુરતજ સાલ્લો પહેરીને લેડીઝ જીમખાનામાં જઇને પોતાના સહી-

મીટાંઓને પુછવાનું શરૂ કરી દેછે કે “મરે, બચાં, આજે સઉથી સરસ મ્યુઝીક ટીચર કોણુ? મારી પીલુને હું ખ્યાનો શીખવવા માયું’છ, મરે, આપરી ભેડી ધણુકોબધની હીલ્લાં કાંઈ શીખેછ? હુંબી પીલુને તાંહજ મોકલાઈ’ કે એ મુઠનું મોનું કારં થઈ જાય.....” વીગેરે વીગેરે.

.....ને “સુંદર” (૧) હલક ધરાવતી બીચારી પીલુને એક અઝી ગાનારી થવાનો પોતાનો અભખરો બાજુએ મુકીને ખ્યાનો શીખવાનું શરૂ કરવું પડતું હતું.

એ રીતે પોતાના વખતમાં સ્કીનઝી, બહેર, લાગાતોલા, ક્રાન્ઝ, સાવીની, કોફમેન, મીસ રમુખ વગેરે સંગીતની દુન્યામાં એક ફેશન થઈ ગયાં, અરે! હું એક નામ જુલ્યો! માફ કરજો. બાકજી બીબાકજી પાલમકોટ!

હું પહેલ્લેથી સાફ સાફ કહી દેવા માયું’છું કે આ સધળાં ઉપલાં શીક્ષકોની લાયકાત કંઈબી દરજ્જે ઓછી હતી અથવા તો એઓ સંગીતના શીક્ષણે આપવામાં કંઈબી દરજ્જે નાલાયક હતાં એમ હું કહેવા માંગતોજ નથી. એઓ સધળાં ધણુજ ચુનંદા સંગીત ટીચરો હતાં, પણ એઓની ખરી સંગીતની લાયકાત આપરી પારસી માયોમાંથી કેટલી જણીઓ પીછા-જુતી હતી અને દેખાદેખીનો સોદો કેટલો હતો?

મને બરાબર ધ્યાનછે. મારી સગપણમાં આવેલા એક બાકએ ધણી મગરૂરીથી મને એકવાર કહેલું કે “મરે, હું તો મારી સહેરને બહેરની પાસે જરમન મ્યુઝીક ને સ્કીનઝી પાસે ઇટાલ્યન મ્યુઝીક શીખવવાની છેઉ.” હું નહીં ધારતો કે આપણા પારસી માયઆપોની-ખસુસ કરીને માયોની-મનોવૃત્તી ઉપર જરતી ટીકા કરવાની મને કાંઈ પણ જરૂર હોય.

મેં ઉપર કીધેલાં ટાહેલાંની મતલબ એટલીજ છે કે શરમાળ અને મહેનતું ગુલ તાતા આટલાં વરસો થયાં એક સંગીત શીક્ષીકા તરીકે કેટલું સંગીન કામ કરતી આવીછે તે સોમવારે કા. જંગીર હોલમાં એકકા થયલાં ઓડીયંસના મોટા બાગને અંગળુ હતું, કારણ ગુલ હજુ સુધી ફેશનેબલ ટીચરોની સંદ્રમાં બીરાજ નથી. ક્યાંથી બીરાજે? આપણી ફેશનેબલ સોસાયટી માયોને પોતાની છોકરીઓને મ્યુઝીક શીખવવાને માટે એકાદ ઇટેલીયન,

રશીયન કે જર્મન નામજ જોઇએ, તોજ મોંઘી મોંઘી ટ્યુશન શીઝ આપીને
લેડીઝ જીમખાનામાં ફરાકા મારી શકાય કેની?.....”

તા. ૨૪-૨-૧૯૪૦.

જામે જમશેદ.

“બાગે શીરીન” “ગાય ગુલાબો.”

બાગબાન—મીંઝ ફરામરોજ ધનજીશાહ ધનજીરા, બી. એ.

ત્રેમ-પેગામ! રનેહ સંદેશો!

“કયસરે-હિન્દ” નાં વહાલાં ગાય-ગુલાબો,

બલા વીચારો, બલા સખુન, બલાં કાર્યો મારે મનથી એક ખમનોછે,
અને તે માટે.....નો ઉપકાર માની વહાલાં ગાય-ગુલાબોને બલી દુઆ
છમ્મુંછું તે આમીન! જમશેદી નવરઝ મુબારક!

લીંઝ શુભેચ્છક બહેન,

લીખાઇજી લીંઝ પાલમકોટ.

૮૮, એ, ખંબાલા હિલ,

મુંબઇ તાં ૧૦-૩-૧૯૪૦.

“નોંધ :—સાહિત્યનાં પુનરીક્ષી, સંગીતનાં ઉપાસક, અર્ધી સદી સુધી
સાહિત્ય, સંગીત, સત્ય, રનેહ અને સેવા માટે જાંઘી (Dedicate) ધસી-
પીસી નાંખનાર વડીલ, રાહબર લીખાઇજીમાયને અમારી પણ દુઆ, જાંઘી
અને વહાલાં ગાય-ગુલાબોનો પ્યાર, નમન હોજો.”

“બાગબાન.”

બગલોરની જરથોસ્તી અનંબુમનની એક સભા તા. ૨૯ મી ડીસેમ્બર ૧૯૪૦ ને દિને શેઠ રૂસ્તમજી એન. બાંધસના પ્રમુખપણા હેઠળ લેડી કાઢારી હોલમાં મળી હતી. જે વેળા કેટલાક ઠરાવો સર્વાનુમતે પસાર થયા હતા, તેમાં એક ઠરાવ નીચે પ્રમાણે પસાર થયો હતો :—

“બાઈ ભીખાઈજી લીં પાલમકોટની મદદ.

“મુંબઈવાળાં જાણીતાં ધર્મી બાઈ ભીખાઈજી લીં પાલમકોટે પોતાની તેમજ પોતાનાં ખેશીઓની ધાર્મિક બાજે દરેમેહેરમાં ચાલુ કરવા માટે રૂ. બે હજારની સાડા ત્રણ ટકાની લોનો અંબુમનને સપુરદ કરી હતી, તે ત્રસ્ટીઓએ સ્વીકારેલી છે. તેની નોંધ લેનારો તથા એઓ બાઈનો આભાર માનનારો ઠરાવ પસાર થયો હતો.”

તા. ૪-૧-૧૯૪૧.

જામે જમશેદ.

વાંચક-વર્ગને વિનંતી.

“મારી અર્ધી સદીની સાહિત્ય સેવા” નામની ચોપડી વિષે અત્યાર સૂધીમાં અભિપ્રાય અર્થે જે સેંકડો પ્રશંસા-પત્રો બહેન ભીખાઈજી લીં પાલમકોટને મળ્યાં છે, તેમાંથી થોડાં આ પુસ્તકમાં છપાવ્યાં છે. આ સઘળાં કાગળો મેં અસલ ઉપરથી ઉતારી પ્રેસમાં છાપવા માટે મોકલી આપ્યાં છે; એમ વાંચક-વર્ગને વિશ્વાસપૂર્વક ખાતરી આપું છું.

મેં પડે એમને કહ્યું કે તમારો બચાવ તમે પોતેજ કરીને જાવો, કારણ તમારી પછી તમારો બચાવ કરનાર કોઈ નથી ! આ પુસ્તક સચ્ચાઈ બહાર લાવે છે ! ખુદા એમને મદદ કરે !

ભીખાઈ દાદી એદલજી તારાપોરવાલા.

તા. ૨૪-૧-૧૯૪૧.

“મરહુમ ભાઈ સોરાબ લી૦ પાલમકોટનાં ઊઠમણાંમાં ભરાયલાં નાણાં તથા તેની વ્યવસ્થા.

મહિ, તા૦ ૨૧ મી અક્ટોબર ૧૯૦૯.

“મરહુમ ભાઈ સોરાબ લી૦ પાલમકોટ સને ૧૯૦૯ ના સાલમાં તા. ૧૯ મી અક્ટોબર ૧૯૦૯ ના દિવસે મુંબઈ આવતાં ત્રેનમાં અચાનક ‘હાર્ટ’ બંધ થવાથી હક થયા હતા, તેવણને પાછા મહિ લઈ જવામાં આવ્યા હતા, ત્યાં તેમનાં ઊઠમણાંની ક્રિયામાં મરહુમનાં સગાં-સ્નેહીઓએ બરેલી રકમ મહિની અગીઆરીમાં કાઢી, મરામત અને યતી વિગેરેના ફંડમાં તેમજ નસેસલાર અને રવાનની ગાડીનાં ફંડમાં આપવામાં આવી હતી. જેની વિગત નીચે મુજબ છે :—

૩. ૫૧ મરહુમનાં બહેન બીખાઇજી લી૦ પાલમકોટ.
- „ ૫૦ મરહુમનાં મિત્ર મિસ રતનબાઇ પે. ડૉક્ટર.
- „ ૩૧ મરહુમનાં વિધવા આલીબાઇ સો. પાલમકોટ.
- „ ૨૫ મરહુમનાં ખેશી ખાનબહાદુર રતનજી બે. પારખ.
- „ ૧૫ મરહુમનાં ખેશી ધનજીશાહ બે. કોથાવાલા.
- „ ૧૦ મરહુમનાં સાસુ જરબાઇ ર. કોથાવાલા.
- „ ૧૦ મરહુમનાં સાળા રૂસ્તમજી ર. કોથાવાલા.
- „ ૧૦ મરહુમનાં મિત્ર બેરામશાહ જ. જાગેશ.
- „ ૭૫ મરહુમનાં બીજાં ખેશીઓ તથા મિત્રોએ રૂ. ૧૦ થી બરેલી ઓછી રકમ.

જુમલે ૩. ૨૮૭

ફપલી ૩. ૨૮૭ ની રકમ મહિનાં ધર્મ ખાતામાં આપવામાં આવી છે :—

૩. ૨૨૭ ખા૦ ખા૦ રતનજી બે. પારખે સ્થાપેલાં મહિની અગીયારીના કાઢી, મરામત અને યતીના નિભાવ ફંડમાં.
- „ ૩૦ મહિનાં નસેસાલારનાં ફંડમાં.
- „ ૩૦ મહિના રવાનની ગાડીના નિભાવ ફંડમાં.”

મિસ લીખાઈ લીં પાલમકેટ

તરફથી

સને ૧૯૩૯ નાં જુલાઈ માસથી સને ૧૯૪૧ નાં જાન્યુઆરી માસ સુધીમાં જાત-પરજાતના ગરીબોને, નિરાશ્રિતોને, જાહેર તેમજ ખાનગી સખાવતી ખાતાંઓમાં, ગરીબ પારસીઓનાં નવજોત-લગ્ન તેમજ ધર્મ-ક્રિયાઓ માટે, જાહેર તેમજ ખાનગી ખતાંઓમાં ધનામે આપવાના 'ફંડ'માં, તેમજ જૂઠાં જૂઠાં 'ફંડ' માં આપેલી રકમ નીચે પ્રમાણે છે:—

સને	વિગત.	રકમ.		
		રૂ. આ. પા.		
	“ભારી અર્ધાં સદીની સાહિત્ય સેવા” નામની } સને ૧૯૩૯ માં બહાર પડેલી ચોપડીમાં } સ્વિકારેલી રકમ: સને ૧૯૦૦ થી ૧૯૩૯ } સુધીમાં.	૫૨,૮૮૨	૫	૦
૧૯૦૯	સને ૧૯૦૯ માં છટલીમાં ધર્તીકંપ થયો, ત્યારે 'મૅસીના ફંડ' માટે, સીનોર સ્કીન્ઝી, બી. એ., ડી. એસ. સી., (નેપલ્સ) ઍફ. ટી. સી. ઍલ., એ મુબંબમાં એક 'કૉનસર્ટ' કર્યો હતો તે 'કૉનસર્ટ' નાં 'ફંડ' માં મેં બર્થા હતા.	૩૧	૦	૦
૧૯૩૯ થી ૧૯૪૧	(સને ૧૯૩૯ ના જુલાઈ માસથી સને ૧૯૪૧ ના જાન્યુઆરી માસ સુધીમાં.)			
	જાત-પરજાતનાં ગરીબોને	૨૨	૬	૬
	એક ગરીબ પારસી બાપને તંગીમાં	૫	૦	૦
	એક ગરીબ પારસી પુરુષને મુશ્કેલીમાં	૫	૦	૦
	આગળે પાને લખ ગયા...	૫૨,૯૪૪	૧૧	૬

સને	વિગત.	રકમ.		
		રૂ. આ. પા.		
	પાછળે પાનેથી લાવ્યા...	૫૨,૮૪૫	૧૧	૬
	બાઇ જીવનબાઇને ધર્મ-ક્રિયા માટે	૧૦	૦	૦
	એક ગરીબ પારસી બાઇના લગ્ન માટે બાઇ જામજી મીસ્ત્રી મારફતે.	૫	૦	૦
	‘કચસરે હન્દ’ માં “ગાય-ગોલાબો”ને ધનામ આપવા મીં ફરામરોજ ધં ધનભુરા મારફતે.	૫	૦	૦
	“ધી બોમ્બે પારસી એસોસીએશન”માં ધનામો આપવા માટે, મેજર સોરાબ રૂં બામજી, એફ. આર. એસ. એ., (‘ઓનરરી જનરલ સેક્રેટરી’) મારફતે.	૫૧	૦	૦
	ભેંશાન ગામની અગ્યારીનાં નિભાવ ફંડમાં, તેના કારોબારી મીં રસ્તમજી માણેકજી પટેલ મારફતે	૨૦	૦	૦
	બાઇ જીવનબાઇને ધર્મ-ક્રિયા માટે. ...	૫	૦	૦
	એલકઝાન્ડ્રા સ્કુલમાં “મિસ માણેકજી ખરશેદજી મેમોરિયલ ફંડ”માં.	૨૫	૦	૦
	એક ગરીબ પારસીને તંગી સમયે	૧૫	૦	૦
	એક ગરીબ પારસી બાઇને તંગી સમયે. ...	૧૦	૦	૦
	એક ગરીબ સગાની ધર્મ-ક્રિયા માટે. ...	૨૫	૦	૦
	આગળે પાને લઈ ગયા...	૫૩,૧૧૬	૧૧	૬

સને	વિગત.	રકમ.		
		રૂ.	આ.	પા.
સને ૧૯૪૦	પાછળે પાનેથી લાવ્યા...	૫૩,૧૧૬	૧૧	૬
	નિરાશ્રિત પારસીઓને.	૧૫	૦	૦
	નિરાશ્રિત પારસીઓને (ખીજી વખત) ...	૧૦	૦	૦
	આખાં વર્ષમાં ગરીબ જરથોસ્તીઓને તેમજ જાત-પરજાતનાં ગરીબોને	૫૦	૧૨	૯
	એક ગરીબ નિરાધાર પારસી બાપ બાનુંબાપને.	૨૫	૦	૦
	એક ગરીબ નિરાધાર જરથોસ્તીનાં કુટુંબ માટે.	૨૫	૦	૦
	બાપ માણેકબાપને	૫	૦	૦
	૧૯૪૦ માં જાત-પરજાતનાં ગરીબોને ...	૧૫	૦	૦
	ઐંગલોરની પારસી અગ્યારીમાં મારા પિતાજીની, મારાં માતાજીની, મારા બાપ સોરાબની, અને મારી વાર્ષિક ધર્મ-ક્રિયા માટે.* ...	૨,૦૦૦	૦	૦
	કુલ રૂપિયા...	૫૫,૨૬૨	૮	૩

* ઉપલી રૂ. ૨,૦૦૦—ની રકમ ૫૦ વર્ષો પછી ઐંગલોરની પારસી અગ્યારીના નિબાવ ફંડમાં વપરાશે.

